

ÚJ

2006 tél

hegyvidék

IRODALOM, HONISMERET

ARANY LAJOS • BACHER KATALIN •
BAKOS KISS KÁROLY • BALLA TERÉZ
• BARTHA GUSZTÁV • BECSKE
JÓZSEF LAJOS • BERTHA ZOLTÁN
• BRENYÓ JÓZSEF • BUDINSZKI
ISTVÁN • CZÉBELY LAJOS •
CSANÁLOSSI BÉLA • CS. VARGA
ISTVÁN • DUMA-ISTVÁN ANDRÁS
• FECSKE CSABA • FERENCZES
ISTVÁN • FODOR GÉZA • FÜZESI
MAGDA • GYÜRE LAJOS • HADOBÁS
PÁL • HORVÁTH SÁNDOR • IANCU
LAURA • JÁKI SÁNDOR TEODÓZ •
JÁNOSI ZOLTÁN • KALÓ BÉLA •
KATHONA MÓNICA • KÖDÖBÖCZ
GÁBOR • LÁSZLÓFFY CSABA •
MÁRIÁS JÓZSEF • MÁRKUS BÉLA
• MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ •
NAGY GÁSPÁR • NAGY ZOLTÁN
MIHÁLY • PENCKÓFER JÁNOS •
S. BENEDEK ANDRÁS • SERFÓZÓ
SIMON • SZABÓ ISTVÁN PÁL •
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

Új Hegyvidék

IRODALOM, HONISMERET

2. SZÁM • 2006 TÉL

Lapunk fővédnökei:
GÁL SÁNDOR és SERFŐZŐ SIMON

Főszerkesztő:
HADOBÁS SÁNDOR

Főszerkesztő-helyettes:
MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság:
FECSKE CSABA, CS. VARGA ISTVÁN, JÁNOSI ZOLTÁN,
KALÓ BÉLA, HADOBÁS PÁL, B. KOVÁCS ISTVÁN,
CSANÁLOSSI BÉLA, SIMON ZOLTÁN

Főmunkatárs:
KORPA TAMÁS

Borítóterv:
SERES TAMÁS

A borítón:
Egressy Béni emlékszobra Szepsiben. (Mihályi Molnár László felvétele.)

ISSN 1788-5329

A szerkesztőség címe:
Új Hegyvidék Szerkesztősége
3752 Szendrő, Ady Endre u 27.
Tel.: 20/211-4704, 30/451-2375
e-mail: hegyvidek.szerk@gmail.com

A főszerkesztő címe:
3733 Rudabánya, Ady Endre u. 32.
Tel.: 20/211-4704

Lapunk az Interneten is olvasható:
www.szendroiivar.tk

Nyomdai munkák: Z-Press Kiadó és Nyomda Kft., Miskolc. F. v.: Kása Béla

TARTALOM

In memoriam

Serfőző Simon: Hagytunk magadra. (Bella István halálára) (Vers)	5
Ködöböcz Gábor: „A magyar nyelv mindig szerelmem, mindig boldogságom volt”. Emlékezés Faludy Györgyre	6
Bertha Zoltán: Sütő András (1927 – 2006)	8
Fecske Csaba: Határ Győző (1914 – 2006)	10
Ferenczes István: Gyász, fekete karácsony (Vers)	12
Fecske Csaba: Isten veled, Gazsi! Nagy Gáspár (1947 – 2006)	13

Szépirodalom

Gyüre Lajos versei	15
Lászlóffy Csaba versei	17
Brenyó József: Anzix (Novella)	19
Ködöböcz Gábor: Reflexiók Brenyó József írásáról.....	20
Arany Lajos: Az érzelmi forradalom előtti – tradícióébresztés nyomán sarjadt – optimizmus reprezentatív költeménye: <i>Ha minden...</i> (Stílusparódia)	21
BEMUTATKOZIK A KÁRPÁTALJAI EGYÜTT CÍMŰ FOLYÓIRAT	25
Vári Fábián László versei	25
Nagy Zoltán Mihály: A Messiás Szilason (Novella)	29
Penckófer János versei	33
Fodor Géza verse	35
Bartha Gusztáv: Talált történet (Novella)	36
Bakos Kiss Károly versei	39
Czébely Lajos verse	41
Horváth Sándor: Álmos tájakon járok (Novella)	42
Füzesi Magda: Őszi nocturne	44
Lengyel János: Hétfő reggeli zagyvaságok (Novella)	45
S. Benedek András verse	47
Becske József Lajos verse	48
Balla Teréz verse	49
A szeretet próbája. Ruszin népballada. Vári Fábián László fordítása	50
Márkus Béla: Kőd és temető. A magyar irodalom esélyei Kárpátalján (Tanulmány)	52
JELENTÉS A KÁRPÁTOKON TÚLRÓL	57
Nagy Gáspár verse	57
Iancu Laura versei	58
Duma-István András verse	61
Bertha Zoltán: Csángó versek – csángó költők (Tanulmány)	63
Jáki Sándor Teodóz OSB: Miért csodálom a határon túl élő magyar testvéreimet?	71

<i>Kathona Mónika</i> : „Mi is magyarok vagyunk / Még Ázsiából szakadtunk”.....	76
---	----

Tanulmány

<i>Jánosi Zoltán</i> : A „lúd modell”, avagy a megsemmisülés finnugor paradigmája. Jegyzetek egy Szócs Géza-vershez	78
---	----

Honismeret

<i>Budinszki István</i> : Cselenfi Sándor fia János	82
<i>Mihályi Molnár László</i> : Egressy Béni szobra Szepsiben	90
<i>Csanálossi Béla</i> : Miskolc művelődési élete az 1930-as években a Reggeli Hírlap tükrében	92
<i>Hadobás Pál</i> : Mit olvastak az Ormospusztai Munkások Olvasókörének tagjai 1935-ben?	98

Szemle – Kritika

<i>Szabó István Pál</i> : In memoriam Erdélyi József. (Válogatta: Medvigy Endre)	105
<i>Cs. Varga István</i> : A Várvidék szellemi organizátora. Sarkady Sándor két könyvéről	107
<i>Kaló Béla</i> : Fények, visszfények. Szepes Erika: Ördöggyölyő.....	110
<i>Máriás József</i> : Nagy Imre – „a tiszta élet példája”	112
<i>Cs. Varga István</i> : Időszeltek. Molnár István Géza fotóművészetéről ...	115
<i>Bacher Katalin</i> : Minden él az ég alatt... Molnár István Géza Időszeltek című fényképalbumáról	117
E számunk szerzői	120

Lapunk a Magyar Írószövetség Észak-Magyarországi Csoportjának pártfogásával jelenik meg.

Fő támogatóink:

SZENDRŐ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA – SZANISZLÓ JÁNOS polgármester •
VÁROSI KÖNYVTÁR, MŰVELŐDÉSI HÁZ ÉS MÚZEUM, EDELÉNY – HADOBÁS
PÁL igazgató • ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM ALAPÍTVÁNY,
RUDABÁNYA – BOZA ISTVÁN, a kuratórium elnöke

További támogatóink:

ÁBRÁM TIBOR • MESTER ÁRPÁD • KALÁSZ LÁSZLÓ • LÉVAY
JÓZSEF REFORMÁTUS GIMNÁZIUM, MISKOLC • B.-A.-Z. MEGYEI
BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI MÚZEUM, RUDABÁNYA

Az Új Hegyvidék terjesztését a szerkesztőség végzi.

SERFŐZŐ SIMON VERSE

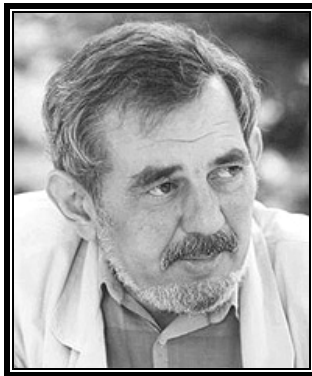
Hagytunk magadra

Bella István halálára

Hogy féltetted magad!
Vigyáztad szíved, tüdőd.
A cigarettát is eldobtad a szádból,
nehogy belobbanjon
a benned szárazon hörgő levegő.

Még maradtál volna velünk.
A koporsód alól nem lehetett
a kötelet kihúzni,
mintha kapaszkodtál volna bele,
a mélyből húznánk ki.

De hagytunk a halálban.
Világíts magadnak sötéttel,
fűtsél most már hideggel.
Zúdulhatnak a szűkös idők:
idők hosszaiig elélünk verseiden.

„A MAGYAR NYELV MINDIG SZERELMEM, MINDIG BOLDOGSÁGOM VOLT”

Emlékezés Faludy Györgyre

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

A XX. századi magyar irodalom egyik legszínesebb egyénisége mindenekelőtt a recski munkatáborban írott műveivel (*Börtönversek 1949-1952*), a *Sztálin*-, *Rákosi*-, *Kádár-féle „vörös Bizáncról”* szóló verseivel (*Emlékkönyv a rút Bizáncról*), vezeklésszerű önéletrajzi regényével (*Pokolbéli víg napjaim*) és a Villon-balladák magyarításával (*François Villon balladái Faludy György átköltésében*) vált ismertté az olvasóközönség előtt. Utóbbi munkája páratlan sikernek számít, hiszen itthon és külföldön 43 kiadást ért meg.

Az érdeklődését, életkedvét és szellemi frissességét mindvégig őrző *Faludy* a jelenkori folyamatokról, a túlzottan racionális, számítógép-centrikus kultúráról igencsak kritikusán vélekedik: „*az a rettenetes, hogy miközben elhagyunk egy kultúrát, nincs helyette más, azonos értékű kultúra! (...) A világ kulturálisan elszegényedik és örömtelenné válik. Totális romlást érzékelek, amely talán visszafordíthatatlan. (...) Kitégult a világ, s ez nagyon jó, de nincs erkölcsi tartás, erkölcsi erő, s enélkül csak tévelyegni lehet.*” Mondja ezt egy kilencven éves lélek, küzdelmes élete minden bölcsességével, az ezerszeresen megszenvedett igazság kikezdetlen hitével.

Faludy György élettörténete a veszélyek, a kalandok, a vándorlások, a kényszerű emigrációk, a sorozatos kihívások és megpróbáltatások története, de legfőképpen egy derűs, a maga erejében, hitében és szerencsésében bízó ember belső szabadságharcának története. Egy olyan egészséges lélek története, aki veleszületett vagányságával, leleményességével és humorával mindig képes volt kiküzdeni a túlélés esélyét, aki valami utánozhatatlan eleganciával és bölcsességgel még a vele megtörtént rosszat is jóra tudta fordítani, s aki rendre túlélte azokat, akik őt idejekorán leirták. Egy olyan ritka tünemény története az övé, aki a fájdalomból is energiát, az embertelenségből is emberiséget tudott csiholni. Az orvosok által többször is anatómiai csodának titulált s úgymond a halállal packázó *Faludy* a túlélés művészetét is a tőle megszokott rendíthetetlen nyugalommal szemléli: „*Egyszerűen – szeretek élni. Sokszor volt hihetetlen szerencsém is. Malária orvosság nélkül, sárgaláz Marokkóban, menekülés egy hajón német tengeralattjárók gyűrűjében, gennyes tüdőgyulladás, trombózis, rák... Legutóbb érszűkület miatt dugtak kórházba az orvosok; beküldtek, hogy segítsenek meghalni. De én – kijöttem. Nagyon sok orvos nyíltan rám csodálkozik, ha szembetalálkozunk valahol. Hogyhogy még élek!?”*

Faludy György életútját sokféleképpen lehet értékelni, csak egy valamit nem lehet rá mondani: azt, hogy eseménytelen, üres, értelmetlen és unalmas lett volna. Néhány fontosabb mozzanatot kiragadva csak utalok a bécsi, berlini és párizsi egyetemi tanulmányok-

ra, az emigrációs évekre (*Franciaország és Marokkó*), majd a hároméves katonáskodásra az *Egyesült Államok* hadseregében (1941-1944) a csendes-óceáni hadszíntéren. Aki azonban olyan verset írt 1940-ben, mint amilyen az *Óda a magyar nyelvhez*, az szívből és lélekben sohasem hagyta el hazáját, s a külföldet mindig csak ideiglenes állapotnak tekintette: „Magyar nyelv! Vándorutakon kísérom, / sértett gögömben értöm és kísértöm, / Kinok közt, gondjaimtól részegen, / örökzöld földem és egész egem (...) Magyar szó! Ajkamon és gégém lazán /vont hangszerén lázam, házam, hazám (...) Te vagy jelenünk és a hajdani / arcunkat rejtő Veronika-kendő és a jövőndő. / Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk / és forró, mint forrongó szellemünk.”

Ezek a sorok mindig is túlragyogták a koholt vádakat, a kényszermunkát, a kötöttség robotját, s ezt az ethoszt semmiféle földi dolog nem képes elpusztítani, de még gyengíteni sem. Mindez annak tudatában is érvényes, hogy 1956 után újra külföldre kényszerült, ahol versekbe menekítette feltűnt ösztön eszményeit (*Ezerkilencszázötvenhat, te csillag, Nagy Imre, Egy helytartóhoz, 25 év után*). Először Londonban szerkesztette az *Irodalmi Újságot*, majd az olaszországi és máltai kitérő után Kanadában telepedett le. Itt és az USA több egyetemén tanított, miközben számos verses-, próza- és esszékötetet angol nyelven jelent meg (*Levelek az utókorhoz, Faludy György összegyűjtött versei, Hullák, kamaszok, tücsökökzene*).

Faludy írói-emberi igényességét az alábbi interjúrészlet is jól jelzi: „Még 1988-ban egy torontói orvos rákos daganatot diagnosztizált bennem. Fél évem van hátra, annyit jósolt. S én itthon akartam meghalni. Először három és fél hetet töltöttem itthon; három feltételem volt az utazás előtt. Egy: olyan ember vezesse az országot, akinek az 1956-os forradalom leverésében és az azt követő halálos ítéletekben nem volt része. Teljesült. Kettő: ne csak testemet engedjék be, hanem szellememet is; adják ki könyveimet, engedjenek előadásokat tartani. A harmadik: ne kelljen hivatalosan kérelmezni a vízumot.”

Hazatérése után *Faludy György* egyik első útja *Egerbe* vezetett, ahol a tanárképző főiskolán mintegy háromszáz főnyi hallgatóság itta a szavait s részesítette őt a legnagyobbaknak kijáró őszinte ünneplésben. Néhány szerencsés embernek (közöttük e sorok írójának) az az öröm is megadatott, hogy jóízű borozgatás és pálinkázás közben hajnalig élvezhették csillámló játékossággal s ragyogó humorral fűszerezett történeteit. A ritka anekdotázó- és emlékezőtehetséggel megáldott *Faludy* úgy elevenítette föl élete regényét, hogy számunkra is jelenlővé tette azt. Azóta tudom, hogy – *Kányádi Sándorral, Mészöly Dezsővel és Gyurkovics Tiborral* együtt – az utolsó fenomének egyikét tisztelhetjük benne. Fájdalom, hogy 2006 augusztusa óta *Faludy György* már csak műveivel van közöttünk. No és alighanem a testamentuma által is sugárzott utánozhatatlan létezőtechnikájával és lélekderűjével, amelyről ő maga így beszélt: „A fő, hogy igyekezzünk jól, barátságosan, könnyedén és vidáman élni. Hadd tegyem hozzá, hogy kilencven éve majdnem mindig boldog voltam, főleg azért, mert boldognak akartam lenni”.

SÜTŐ ANDRÁS

(1927 – 2006)

BERTHA ZOLTÁN

„A jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigasza Sütő András” – mondta még régen Illyés Gyula. Viasza abban az értelemben is, ahogyan hűséges vallomás- és tanúságtévő krónikásként megörökítette az erdélyi parasztság s az egész erdélyi magyarság szenvedésekkel teli sors történelmének félvszázados stációt; s viasza nemzeti kultúránknak úgy, hogy küldetéses reményeket adott és bizodalmas esélyeket fogalmazott e sokféleképpen fenyegetett kis nép megmaradására és felemelkedésére is.

A klasszikus és egyetemes modern magyar nemzeti sorsirodalom *Ady, Móricz, Illyés, Németh László, Nagy László, Csoóri Sándor* fémjelezte fő vonulatához tartozott. A „közösség homlokráncait” számontartva mutatott fel sokműfajú életművében – novelláiban, regényeiben, drámáiban, esszéiben, tanulmányaiban, vitáiraiban, naplóiban, előadásai-ban, beszélgetéseiben, leveleiben (vagyis minden szépirodalmi, publicisztikai, közéleti megnyilatkozásában) – örök emberi és erkölcsi igazságokat, különleges erejű szóművészettel hitelesített léttörvényeket és sorsparancsokat. Nála a szépség- és az igazságtelenség szolgálata és felelőssége – „a szép és az elkötelezettség, a szép és az üzenet” – valóban szuggesztíven és tökéletesen fonódott össze. Esméi és eszményei, az erdélyi magyar közösség jogai – a „sajátosság méltósága” – melletti személyes kiállása sorsmegvallás és sorsvállalás, de jelképes mártírium is volt: a gyilkos magyarellenesség, a folytonos és meg-megújuló „hungarocídium” áldozatává vált. „Szemet szóért” áldozott.

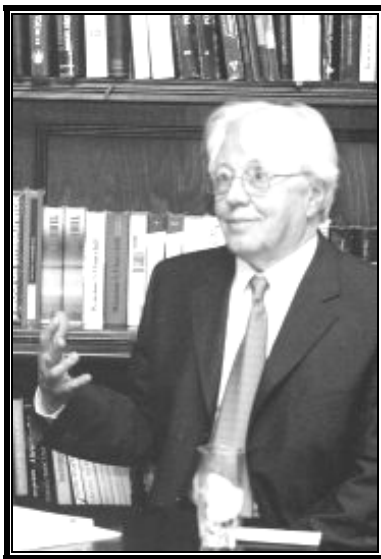
Szavaink, az „Anyanyelv-Istenség” „Nagyfejedelemségének” őrzője és nyelvertertő mestereként, a szociografikus útijegyzet, a tűnődő lírai vallomás, az anekdotikus-humoros vagy mesés elbeszélés, a balladás látomás ezerszólamú hangján idézte fel mezőszégi családját, szülőföldjét, a népi szegénység és kiszolgáltatottság kálváriáját is: a „*hétköznapokat a keresztfán*”. Igaz beszéddel, hogy könnyebb legyen az édesanya ígerte álom, s hogy a torokban eggyel kevesebb legyen a csomó. Biblikus-szakrális emelkedettséggel és igei bensőségességgel kérve-követelve a „*kiáltás jogát*”: hogy „*engedjétek hozzám jönni a szavakat*”. És ugyancsak történelem- és morálfilozófiai, mitológiai távlatok és jelentésformák egyetemes gondolatvilágával jelenítve meg egyén és hatalom, szellem és erőszak, kollektív önazonosság és fajúldozó népirtás engesztelhetetlen konfliktusait a katarikus erejű drámai példázatokban. *Sütő András* parabolikus tragédiái és groteszk tragikomédiái a veretesen klasszicizáló modern drámaírás világirodalmi jelentőségű darabjai. Bennük az értékpusztítással szembeszegülő morális magatartás univerzális antropológiai alapelvként kristályosodik ki: „ha porból lettünk is: emberként meg nem maradhatunk az alázat porában”! Az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán*, a *Káin és Ábel*, A *szuzai me-*

nyegző, az *Advent a Hargitán* és a többi: az egyszerre analízáló és stilizáló lélekábrázolás, a poétikus hitvitázó eszme-színművé vagy szimbolikus drámai emberiségköltemény-nyé szélesedő létezésvízió megannyi műfajteremtő remeke.

Miképpen a költői-bölcséleti gazdagságú esszébirodalom számtalan darabja is páratlan összetettséggel szervesít tényközlést és értelmezést, értékmentő felhívást és nemzet-féltő jankijáltást, könyörgést és hitvallást. Egész transzszilván és összmagyar kultúrtörténeti kincsesládát, szellemi értékuniverzumot boltozódik föl ezekben az arcképvázlatokban és konfesszionális eszmefuttatásokban: a „*Gondban*” és „*az Idő markában*” is társként szólított író-elődök, kortársak és szellemóriások gyökeres szövetségét képviselve. Az „*égtartó*” éthoszt „*omló egek alatt*”, szörnyű „*erdélyi változatlanságok*”, a valahai „*Tündérkert*” szakadatlan „*nagy romlása*” közepette, „*Heródes napjai*” idején is. Az etnikai üldöztetés, a nemzet- és kisebbségpusztító terror, a menekülés- vagy beolvadáskényszer körülményeivel hadakozva – amelynek minden vetülete, egész természetrajza feltárul ezekben az írásokban.

Sütő András minden sora a humanitás, a szabadság-, igazság- és emberszeretet eszméltető értelmét és érzelmét nyomatékosítja. Messzesugárzó szállóigék seregét hagyta ránk: „*a fű lehajlik a szélben, és megmarad*”; „*addig élünk, amíg módunkban áll visszafelé tekinteni*”; „*nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember*”; „*a szabadság nem külsőség, hanem a belső ember*”; „*ott kezdődik az ember, amikor összetéveszti magát mindazzal, amittől megfosztották*”; „*úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk*”; „*maradok, másként nem tehetek*”; „*vagyunk, akik voltunk, leszünk, akik vagyunk*”; „*maradunk, ahol voltunk és leszünk, ahol vagyunk*”.

Népének, közösségének Sütő András halhatatlan szószólója és szóművésze volt.

HATÁR GYŐZŐ

(1914 – 2006)

FECSCKE CSABA

Faludy György után elment ő is, a magyar irodalom másik legendás, nagy öregje. Friss szellemmel, alkotókedvvel megáldva-verve, matuzsálemi kort ért meg. Gerincroppantó nehéz időkből kalandos élet jutott osztályrészéül. Két világháború, egy forradalom.

A rendszerváltás előtt nem sokat lehetett hallani róla idehaza: disszidens volt, „elátkozott” személy, 1957-ben elhagyta az országot, amely nem tudott a hazája lenni, nem fogadta szívébe hűséges fiát, haláláig *Londonban* élt. *Wimbledonban*, „*Kis-Magyarország*” névre keresztelt háza a londoni magyar ösztöndíjasok zarándokhelye volt. Roppant életművének javát itt alkotta meg távolt hazájától, idegen nyelvi közegben, ám a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb nyelv művészeként, aki arra törekedett, hogy kitágítsa, sőt megszüntesse az irodalmi műfajok határát.

Minden műfajban jelentőset alkotott, írt verset, novellát, regényt, drámát, filozófiai értekezést, gyermekverset, mesét. Ízelítőül néhány könyvcím a könyvtárai életműből: *Ragyogó szívvel remete daccal* (versek), *Heliane* (regény), *Pepito és Pepita* (regény), *Liturgikon* (versek), *Pantarbesz* (bölcseleti tanulmány), *Anibel* (regénytrilógia), *Hajszálhíd* (versek), *Golghéológhi I-IX*. (drámaciklus), *Özön közöny* (bölcseleti tanulmány), *Medvedo-rombolás* (versek), *Az őrző könyve* (regény).

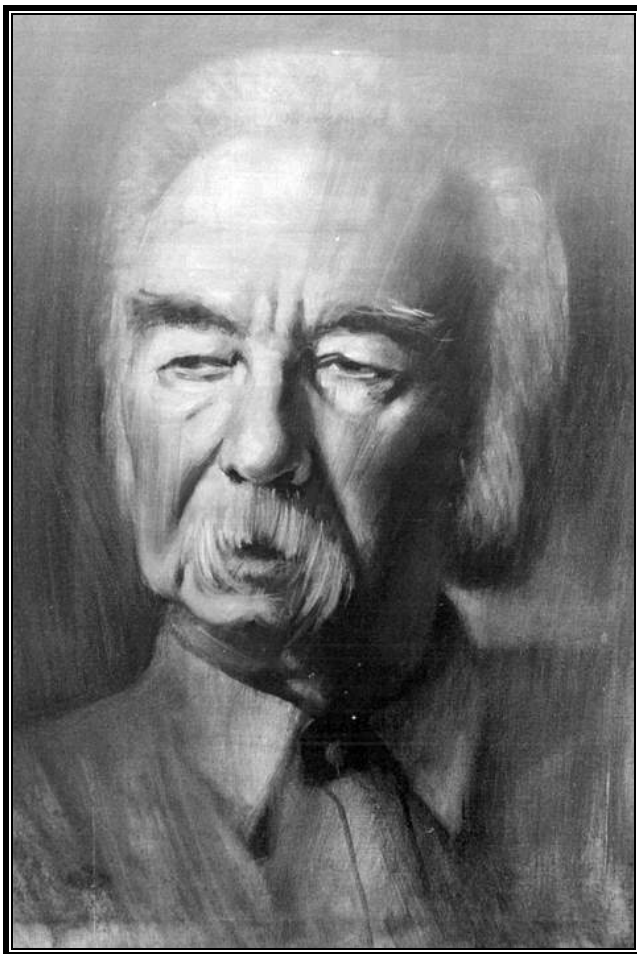
En magam először a *Kincskeresőben* találkoztam a nevével valamikor a nyolcvanas években, *Barbarossa Frigyesről*, a „*Rőtszakállúról*” írt játékos verse jelent meg ott. A virtuóz verselés nagy formátumú alkotót sejtetett. Később a televízióban láthattam mesebéli, nagykarimájú kalapban két maroknyi bajusszal az orra alatt. Kalapja karimája glóriaként övezte dérütött üstökét.

Gyomán született az I. világháború kezdetekor. A *Budapesti Műszaki Egyetemen* szerzett építészmérnöki diplomát. Egyetemistaként, 1938-ban jelent meg első regénye, A *veszélyes fordulatszám*, amelynek példányait elkobozták. 1943-ban a *Csodák Országá Hátsó Eurázia* c. nyomtatás alatt lévő regényciklusát is lefoglalták, és a szerzőt felségárulás címén öt évi fegyházbüntetésre ítélték. 1945-től publikál újra, írásai a *Válaszban* és a *Magyarokban* jelennek meg. 1949-ben kizárták az *Írószövetségből*, 1950-ben tiltott határátlépés kísérlete miatt börtönrre ítélték. Szabadulása után egy évig építészmérnökként dolgozott, majd műfordításból élt. Emigrálását követően 1976-ig a BBC magyar osztályának munkatársa volt.

A rendszerváltás után kezdtek megjelenni művei magyarul is. Hamarosan az egyik legismertebb író lett. Világképének legfontosabb jellemzője az emberiség, a „*sárkányfogve-temény*” jövőjét illető szkepszis, egy újabb apokalipszistól való félelem. Úgy gondolta,

hogy az emberi történelem tévút. Sötét világgépét az irónia és a nyelvi játékoság ellensúlyozza.

Élete utolsó hat évében nagybeteg feleségét, *Piroskát* ápolta Így vallott erről: „*Valami-
kor az a nóta járta nálam: első az írás. Utána nem jön semmi, és utána még mindig nem
jön semmi: és csak akkor jöhet a többi. Most fordítva van. Először jön a Betegem.*” Min-
dent a szeretett társ ápolásának vetett alá, még az életét jelentő írást is. Felesége halála
után néhány nappal követte őt az árnyékok birodalmába. Nem tudott már élni nélküle.
Hűséges volt. Édes anyanyelvéhez is.

FERENCZES ISTVÁN VERSE*

Gyász, fekete karácsony

Ma eljött Babits Mester,
átcaplatott a csiki sáron,
nem szólt, csak intett némán:
ilyen a fekete karácsony!

Hazuggá lett minden szó,
mert kimondhatja most akárki,
rád öntheti a szennyet –
az ember vágy Istenné válni.

Hiába keresed, várod,
agysorvadtan hiába várod
se pásztor, se király nincs,
túlfelől vár minden barátod...

Idefönt alig maradt,
legyőz, mint vaklovat a derbin
a szó, a drótposta hír:
meghalt ma délben Lázár Ervin!

A bajuszos, éteri tündér,
ő volt a kisdéd, és a jászol,
ő volt a hó, a jó szó,
a lázrózsás fehér karácsony,

mikor nem szabad sími,
csak inni, jó pannon borokat,
budai kiskocsmákban
mesélni a Don-kanyarokat...

Hagyj a fenébe Mester.
ő volt ki nem halállal játszott –
körkörösül az erdő
most, gyász van, fekete karácsony.

Csikszereda, 2006. december 22-23.

---

* A vers a 2006 decemberében elhunyt *Lázár Ervin* (1936 – 2006) író emléke előtt tiszteleg.

ISTEN VELED, GAZSI!

Nagy Gáspár
(1949 – 2007)

FECSCKE CSABA

Sütő András, Lázár Ervin után idejekorán elment Nagy Gáspár is, mindenki kedves *Gazsija*, a „háromkirályok harmada”. Hívást kapott, hát ment, mert mennie kellett. Az égi utak vándora lett, a gyarló földi jelenléte menyeeire cserélte. Versei tűzénél melegedhünk ezután mostoha idők hófúvásában, a szeretetnélküliség fogcsikorgató telében. Az ő szavaira mindig szükségünk lesz, eddig is szükség volt, ezután még inkább. A kezdetektől tudta, mi a költészet feladata. A valóság minél pontosabb, minél teljesebb megfogalmazására törekedett, az igazság kimondására. A közösség: a nemzet és az emberiség szolgálatának szentelte életét. Irtózott a hablatyolóktól, a költészet svindlereitől, az irodalmi csepürágóktól.

Nevével a néhai *Magyar Ifjúság* hasábjain találkoztam először valamikor a hetvenes években, ahol akkoriban mindketten publikáltunk, s ahol olyan szerkesztő gondozta az irodalmi rovatot, mint a korban nem sokkal előttünk járó Vasy Géza.

Májusi-karácsonyban című verse óta kísérem figyelemmel *Gazsi* munkásságát. Az *Élet és Irodalom Új Hang* rovatában, mely ifjú költőpalántákat volt hivatva főfedezni, *Kormos István* (költő, lapszerkesztő, futballista, garabonciás) mutatta be, ami bizonyos mértékig már félmjelezte a pályakezdő költő tehetségét, formátumát. *Kormos* az irodalom legendás alakja, szeretetreméltó bohém, aki örömmel segített a fiataloknak, a tehetségesnek mutatkozó ifjoncnoknak, és akiről azt mesélték, hogy legalább 3-400 verset tud fejből.

A *Kozmosz Kiadónál* 1975-ben megjelent első kötete, a *Koronatűz* óta sejthető, sőt csaknem teljes bizonyossággal állítható, hogy nemzedéke – a mi nemzedékünk – legkiválóbb képviselője, akire oda kell figyelni. Fontos az, amit mond. Salak nélküli, tiszta beszédmódja sokak számára volt érthető. A regnáló hatalom igaz szavú opponense volt, amiatt üldözték, igyekeztek ellehetetleníteni, irodalmi lapot tiltottak be miatta.

Jó ember volt, vajákos ember, aki egyszerű, meleg szavakkal is gyógyítani tudott. Hősi pózok nélküli bátor ember, etikus ember volt. Talán vele kapcsolatban is igaz, amit *Puskás Ferencről* mondott egykori játékostársa: „Őcsi jobb ember volt, mint játékos.”

1978-ban találkoztunk először az *Írószövetségben*, ahol minket, elsőkötetes költőket bemutatott. Ő akkor már ismert, elismert költő volt, s megtisztelt minket, zöldfülű kezdőket jelenlétével. Mindenre odafigyelt, mindenkivel törődött. Szolgált, sosem szolgaként, ám kellő alázattal és empátiával.

Huszonnégy évesen már az *Írószövetség* titkára volt, sok fontos, érdekes emberrel találkozott, kiváló költőkkel, rangos írókkal került kapcsolatba, akikről mindig nagy szeretet-

tel, megbecsüléssel emlékezett meg. Élvezettel mesélt például *Nagy Lászlóról*, *Kormos Istvánról*, atyjai jóbarátairól. Egyébiránt mindenkiről szeretettel beszélt, nem tudom voltak-e egyáltalán haragosai, ellenségei? A mocskolódás valahogy nem ért fel hozzá, úgy tapasztaltam még az „ellentábor” képviselői is tisztelték, fölnéztek rá, legalábbis elfogadták.

2005 mézcsurgató, gesztenyekopogásos szeptemberében a berekfürdői strandon sörözgettünk és beszélgettünk; hosszan mesélt irodalmunk általa ismert nagyjairól, anekdotákat idézett. Meséket kért tőlem a *Katolikus Rádió* számára, amelynek az irodalmi szerkesztője volt. Úgy alakult, hogy amikor a rádióba mentem, neki el kellett utaznia, azt hiszem, *Erdélybe*. Semmit sem bízott a véletlenre, felhívott telefonon, elmondta, kit kell keresnem, mindent elintézt, hogy távollétében se legyen fönnakadás, ne kerüljön por-szem a gépezetbe. Ilyen volt mindenkivel, ilyen volt minden dolgában. Akkor, a telefonban hallottam utoljára kedves, megnyugtató hangját. Aztán betegségéről érkeztek aggasztó hírek. Már a verseiben is a világtól, tőlünk búcsúzott visszafogottan, drámai erővel, meg-rázóan. Tudtam, hogy halálos beteg, mégis megdöbrentett, letaglózott halálának híre. Távozása lyukat ütött a világon, félek, hogy azon a betömhethetetlen lyukon nem kevés távozik emberségünkből a semmibe. Verseskönyveit eddig is sokat lapozgattam, bizonyos, hogy ezután még sűrűbben emelek le a polcra dedikált *Nagy Gáspár-verseskönyvet*, miközben fülemben cseng majd ízes vasi tájszólása, amit haláláig megőrzött, amit *Pestre* kerülvén sem vetkőzött le röstelkedve, mint oly sokan mások. Nem szakította el bérbaltavári gyökereit. Reménykedjünk abban, hogy itteni, földi gyökereit se tépi ki töves-től. Nem tépheti, a versei itt vannak, olvashatjuk őket, bátorítást nyerhetünk belőlük, melegedhetünk metaforái tüznél.

Isten veled, Gázsí!

Lázár Ervin (1936 – 2006).

Nagy Gáspár (1949 – 2007).

GYÜRE LAJOS VERSEI

Eb ura fakó

Ha másként nem, hát akkor így:
Káromlással és fokossal,
Nem sírva, alázkodva, de
Keményen, faltörő kossal.

És nem bajuszbá dűnnyögőn,
Vigyázva ó, nehogy sértsen,
Sosemvolt bűnökért mindig
Csúszva, örökké csak térden.

Mint kinek lábát Trianon
Úgy vágta ketté, hogy vére
Felfröccsent, fel, pironkodni
Fel, fel a csillagos égre.

Hát mért nem mondunk már egyszer
Egy nagyot, „Eb ura fakót”?!
Hogy lenne miért várni a
Méltó büntetést, a bakót!

Kassa, 2005. február 3-án.

Felszedték sátrukat

Felszedték sátrukat a pásztorok
Miközben angyalok énekeltek
Apraja-nagyja nyáj körül forog

Szelíd juhokat tereltek tova
S az égi mannára vártak éhhel
Szitkót szórtak mert az ég mostoha

Nem adott mannat és a fű se serkedt
Kiszáradtak a bő folyók kutak
És messze hagyták az ősi berket

S bár harsogott a győzelmi ének
Nem borultak térdre az erős kosok
Csak a birkák s a fogatlan vének

Aszott füvet perzselt a napkorong
Kutyák tépték egymást visongva míg
Hátukon csattant az eldobott dorong

Puskák végén remeg a célkereszt
A tüdő a szív és ujjak begye
S szétnyílik az ég mint almagerezd

Kassa, 2006. január hava

A tomaszentandrásai római katolikus templom. (Fazekas Péter rajza.)

LÁSZLÓFFY CSABA VERSEI

Ti, ó-hazátlanok, még nem búcsú!

Áginak és Istvánnak

Megüszkösödve (sáskapusztulás csak?),
a gótikát felgírlandozó blöffök,
hamisítások színhelyén felnőni,
a jövevények

fölényes mosolyát lemosva olykor
a képedről, ideig-óraig még
»nyelvboltásaiddal« együtt megtűrt,
kis ó-hazátlan!

mi végre köthetne még össze bármi
velük, kik lelki bolyongásaidra
is rideg anyagiassággal *tesznek?*
(ha nem: röhögve) –

nem láncol magához tartós anyag már,
csak a szemét, a műanyagkukába
való, a „vadnyugattól” kapott szellem.
Lám ez a tét ma:

HONVÁGY? vagy UNDOR?

2006. augusztus 7.

A tengeri szörny meséje

„Szívós asszony maradtál, Theodóra, fölágaskodnának reád
nemcsak a hullámok. Katonáid kanteste görcsbe rándul,
kár, hogy madárka-agya van a legtöbbnek. Szűk s fojtó
levegőjű folyosókon taperolták eleget a csapzott, tengerifű-
hajjú, buja némbert. (Ki emlékszik még a cirkuszi medve-

idomára szajha lányára?) Az ortodox pátriárka, ha tehetné, zsákba bújtatna ma is – nézzetek a keblemre! –, akár egy szoptató rabszolgaszajhát; pedig én testesítem meg a fenséget és a bizánci udvari etikettet! Hiszen a császár egy műveletlen illír paraszt, reggeltől estig képes védelni és zabálni, ámde az önhittséget meg az öldöklési szenvedélyt még nagyobb túlzásba viszi. Igaz, visszafoglalta Afrikát, Itáliát és fél Hispániát (a többi „reform” reám vár: ki-zárólagossá tenni az ortodox hitet... Nesze neked, Róma!) Ez az óceán is éppolyan mohón nyúl utánam és ölelne magához, mint számtalan fojtott dühű darázslénye a birodalomnak. Ha fulladásig telnék férfinedvekkkel, habos spermával, Justinianus ideggőrcsöt kapna, vagy tán gutautést. Lábnymomban langyos fényű medúza lüktet, ilyenkor érzem a természet őszanya-erejét. Zúgó tengeri kagyló: ha magamba szívhatnám ezt az egész kisportolt, borotvált fejű ármádiát! Elegem van a társuralkodásból.”

Mielőtt vámpírvigyorral arca bukott volna a nyálkás homokban, hogy összefolyjon benne a kezdet és a vég, még elképzelte, amint – mindegy, hogy tengeri szörny- vagy hurkás combú zsarnok-szerepben – villogó mozi-vásznzon mutogatja majd a kéjelgő utókor.

2006. június 30.

A szendrői Csáky-kastély. (Fazekas Péter grafikája.)

ANZIX

BRENYÓ JÓZSEF

Egy régi esős nap emléke. Egy a városi panorámát feketén-fehéren ábrázoló meggyűrdött képeslap lekerekedett, megkopott sarka. Kesze-kuszán, szanaszét foszló cellulózszalacskák, ahogyan az idegsejtjeimben a képek színekre és formákra hullanak szét. Hangok valaha volt napsütéses nyarokról. Zsibongás, tolongás, frissen meszelt rajtkő. Puha, sikamlós testek érintése. Merev fürdőruhák. Fehér fogak. Nevetés. Egy puha ajak. Csók. Hideg, libabőrös nyak. Forró lehelet... Strand.

Futás a Kis-Duna sétányról a szigetre, futás kifulladásig. Sportpálya. Verseny...

Az utolsó métereken Dervalics beelőz. Valószínűtlenül vörös salak, fehér mézcsikkal. Tántorgok előrehajolva, fekete karikákat látok. Pattog a labda. Teniszszeknek.

A Kis-Dunába a fölébe hajló zöldellő platánfaágakról beleszédül egy feketerígó-fióka, aztán mielőtt kimenthetném – mert szeretném, de hiába futok a parton, és próbálom kipiszkálni egy bottal, és mialatt együtt kiáltozunk és sírunk, ő egyre halkabban, én egyre hangosabban –, szegény úgy fullad bele a vízbe, hogy közben el sem merül benne, csak úszik az árral. Kiterjesztett szárnyakkal, mintha repülne.

Ilyen a város is, van – olyan, mintha élne, – pedig bontják. Úgy fogy el szemem előtt a belváros, hogy nem is tudom már felidézni, milyen volt. Csak a biciklijüket akácfák törzséhez támasztó postások emlékeznek rá. Meg a tátongó szemüreggel bámuló koponyák a belvárosi temetőben, vagy gazdagok kriptáiban az altemplomokban. Sok ezernyi elillant élet, milliárdnyi emlékkép a városról, a valaha itt lakókról.

Mostanság lakmározik itt az enyészet.

Hányynom kell. Igen, határozottan ez az érzésem. Az első születésnapom, amin egyedül vagyok. Pisti és én, Dörgicsei rizlinggel a hegyoldalon, és almabor huszonkét forintért, ... előtte szénrakodás, mázsája öt forintért.

Kanyarodó utcácska a piacon. Hamvasból tottyadtá váló őszibarackok levének illata – mennyi-mennyi minden ivódott a koszos-szürke rácsos asztalokba – és vére. Azé a szerencsétlen férfié, akit itt szúrtak agyon.

Kis hegy kápolnával, lépcsőkkel, szinte giccses lenne most leírni a nevét. Pedig ott van, létezik. Vályogházaiból kevély státuszok téglásodnak szimbólumokká.

Viziváros. Papok, könyvek, lexikonok. Faragott krisztusok, kökeresztek, hidak. A görnyedt hátú foltozószabó, aki fiával utolsónak futott át rajta ide...

Aztán a levegőbe emelkedett Mária-Valéria.

Nagy, kerekre csiszolódott utcaövekről horpadt oldalú macskák futnak a kapualjakra. Nehéz szag csap mellbe, ahogy belépek az udvarukra. Vastag falak ölelnek körbe, málló, porló vakolat hullik a hajamba.

Napszitta kétszárnys fakapuk jobbán kisajtó. Kopogtató vaskarika, oroszlánfej kife-nyesedett orra. Pad az eresz alatt, pad a parton. Fel tudom idézni a nevét? Még nem megy...

Tapogatom a vakolatot, nyugtató hideget áraszt magából az épület. Rátapasztom a fü-lem, kicsapott diákok panaszát nyögik a fugák.

Táncoló boldog oroszok a hóban, harmonikaszó, pezsgősüvegek pukkanása, szénsav fut fel az oromba. Újév. Katonák, egyenruhák, váll-lapok. Láz, betegszoba, mandulagyul-ladás, gyengeség, műtét és gyógyulás. Nyár megint, ballagások.

Orgonacsokrok, matrózbúzós lányok hada sodor el, aztán grillcsirke egy talponállóban veled. Nevetsz rám, miközben kis morzsa ott illeg az ajkadon. Gyűrőgeted a zsirtól áttet-szövé váló szürke papirost, csillog a szemed.

És még mindig szerelem.

REFLEXIÓK BRENYÓ JÓZSEF ÍRÁSÁRÓL

KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Az Anzix hatásmechanizmusának, élményszerű érvényességének legfőbb titka erő-teljes, határozott partitúrájában, belső arány- és formarendjében, verőérszerűen pulzáló ritmikájában, valamint a gondolathoz/hangulathoz mért tömörségében, a komplex élmény-tartalmakat és érzékenységmentesítő formákat sűrítő feszességében és nyelvi minimalizáltságában rejlik.

Montírozó, szinesztéziás eljárással, filmszerűen egymásra rakódó élmény- és ér-zékenységformák, melyek között – a szellem rendező nyugtalanságán túl – élet és enyé-szet, szerelem és halál, születés és pusztulás interferenciája teremt atmoszféricusan je-lentésszerű, sűrű szövésű, már-már szintetikus természetű viszonyrendszert. A szöveget működtető látás- és írásmódot jól modellálja a harmadik mondat: „kesze-kuszán, szana-szét foszló cellulóz-szálacsokkak, ahogyan az idegsejtjeimben a képek színekre és formákra hullanak szét”. Élők és holtak, születés és pusztulás, emlékezés és felejtés, álom és valóság egymást feltételező, egymást hívó és magyarázó kettősségeiből konstituálódik az a kavalkádszerű, változatos effektusokat egyesítő, rafináltan rétegzett, szinte szétszálaz-hatatlan indáztatú és ornamentikájú szövegvilág, amely a leltárszerű gazdagság, a hiány-talan teljesség élményével igazi misztériumként hat az olvasóra. Szép és kiérlelt írás, amit jó volt olvasni.

AZ ÉRZELMI FORRADALOM ELŐTTI – TRADÍCIÓÉBRESZTÉS NYOMÁN SARJADT – OPTIMIZMUS REPREZENTATÍV KÖLTEMÉNYE: *HA MINDEN...*

LUKÁCSKIRÁLYI ISTVÁN

(Stílusparódia*)

Osztálytársa volt a kamasz Adynak a zilahi főgimnáziumban – 1892 és 1896 között – Boross Lajos. S mint azt a gondos filológiai kutatás kiderítette, ifjúkori életmenete más pontokon is párhuzamosan futott a költőével. Ő is a Szilágyságból jött. S Adyhoz hasonlóan, 1877-ben született. Koczás Sándor a tőle megszokott körültekintéssel kinyomozta: az iskolai „közéletben” Adyhoz hasonlóan neki is az önképzőkörben jutott jelentős szerep.

Mert a szellemi kiválóság elérésére született mintegy ez a szavalni is tudó, jó humorú, kiemelkedő előadói képességű, a folyton kommunikáló emberek életét élő fiú. Már Zilahon, serdülőként bontakozott benne is az intellektuel. Mint hamarosan híressé vált társából, belőle is előtűnt nem mindennapi szelleme. Tovább erősíthette öntudatát, hogy nyolcadikban titkára lett a körnek. Nagyra nőhetett benne a kamaszokra jellemző önérzet. Később – Ady egyik újságcikkének minősítésével – egyik vezető alakjává vált a debreceni jogász ifjúságnak. Csöppet se véletlen, hogy bűnnek ereszthette fejét, amikor 1898 szeptemberében nem kis csapás érte ezt a mindig tudásszomjas fiút. Indult a felsőbb tanulók olvasóegyletének könyvtáros-választásán, de vereséget szenvedett. Nem az ő küldetése lett a szép feladatot ellátni. Más lett a kiválasztott e fontos tisztség betöltésére. Mellőzöttnek érezhette magát. Még ha az 1898-as nyárvégen jutott is bőven a nap szelídre szűrt ragyogásából a kálvínista Rómának – s a meteorológiatörténeti kutatások minden mást kizáróan meggyőznek az akkori bőséges napsütés tényéről –, immár férfiként, jogászjelöltként, bizony nem örvendhetett a bukásnak. Nem oszlatta bűját az egész szeptemberen végighúzódó folyamatos jó idő. Nem könnyítette lelkének terhét a lágyan simogató napfény. Nem vidította a legszebb emlékek sora sem. Nem vont derűt homlokára a még Zilahon szorgalmas tornászként jutalmul nyert szép emlékkönyv sem.

Ha valakire, Borossra mindenképp igaz volt Juvenalis római költő híres gondolata, a leggyakrabban „ép testben ép lélek”-ként idézett szállóige. (*Orandum est ut sit mens sana in corpore sano!* – azaz 'Imádkozzunk azért, hogy ép lélek legyen ép testben' – vallotta a neves satíraszerző.) Adott volt a fiatalemberben ez a kettősség. De most ez sem hatott.

---

*Király István irodalomtörténész professzor elemző stílusáról a paródiát írta: ARANY LAJOS.

Megteremtődött kedvetlenségének alapja mintegy. Elrosszkedvűsödött. Nagy empátiával írja a kritikai kiadás: „A kudarc érhetően lehangolhatta, mert a könyvtárosi állás jelentősebb anyagi dotációval is járt.”

S mint az alapos körültekintéssel végbement kutatás hírt hozott róla: a fiú említett emlékkönyvébe Ady összesen négy bejegyzést rótt. Közülük kettőt verses formában. De ezek egyike mellett sem tűntetődött fel a dátum. Hipotetikus így a keletkezésük pontos ideje. A kritikai kiadás szerint Boross említett – debreceni – fájó csalódása idején költötte könyvébe a *Lajoshoz* című és a *Ha minden...* kezdetű verses bejegyzést Ady. Vigasztalni akarta velük földijét. Az utóbbi költeményben egy ősi szokás megidézésével akart bűt üzni. E hagyomány felelevenítésére hívott fel az emlékkönyv 22. oldalára jegyzett két sorral. Így szerette volna joghallgatóságát kedvre hangolni. Megszületett hát Debrecenben az érzelmi forradalom előtti – tradícióébresztés nyomán sarjadt – optimizmus (tréfás megjelöléssel: cognac-optimizmus) reprezentatív költeménye, a *Ha minden...* kezdetű rigmus.

*Ha minden, minden elhagyott,
Igyál egy kis cognacot.*

Adieu Bandi

Az emlékkönyv-bejegyzés műneme – a költemény aláírása minden mást kizáróan hírt hozott erről – *rigmus formájú játékos szuggeráló* volt.

Mindvégig érvényesült benne a játékoság. Ez lett mintegy központi motívuma. Adott volt itt – a játékoság kompozíciós elvének megfelelően – egy azonnal szembeötlő kettősség: az ismétlődés (*minden, minden*) és a miniatürizálás (*kis*). Csöppet se véletlen, hogy – a kettősségeknek az egész verset uraló jellegzetességét mintegy visszatükrözőn – az ismétlődés az *egyik*, a miniatürizálás a *másik* sorba esett. S az egész költeményen végigvonult egy újabb – ezúttal grammatikai-retorikai duplikátum: az *én* és a *te*. A nyelvi megformálás is tanúskodott erről. Látszólag ugyanis csupán a második személy szólítottott itt meg. A költemény nyelvi meghatározója lett az. De ott húzódotta a vers hangulati térében az első személy. A vigaszt nyújtó. S egyúttal önmegszólitás is szerepeltette lett itt. Így – aláhúzva mintegy a sorstársiasságot, a számba vett életpárhuzamok egész sorát – a *te* és az *én* egyaránt *központi hős*évé nőtt a költeménynek. Megszületett Ady legkorábbi korszakának *kéthősű* verse. Mert e szuggerálót – Németh G. Béla irodalomtörténész híres kifejezésével – az *önmegszólitó verstípus* egyik kiváló darabjaként is számon tartja az irodalomtudomány. A bajtársa és saját lelkére egyaránt gondoló, mert cimboráját s magát is derűlátásra biztató *optimista* ember lett hát itt az egyik központi figura. A nem csüggedő fiatalság. Csöppet sem véletlen, hogy Lukács György *Új magyar líra* című híres tanulmányában Ady „a fiatalok legfiatalabbika”. Munkált hát itt az életerő. Az erős ifjúság. Az.

Mert nem lehetett véletlen, hogy szokatlan módon, figyelemfelhívón, a *vers részévé* növelte magát a szerző. Igaz, eljátékosítottan, elszójátékosítva. *Adieu*-ként szerepeltette, de mintegy beleszólt a költő, az empirikus én a *beszélő*, a lírai én szavába. Csöppet se véletlen az sem, hogy az első sor még homályban hagyta a *tárgyat*. A strófa – s egyben a költemény – első fele még nem árulta el: e mondatrész szerepét az odaképzelandő *engem* avagy a *téged* tölti-e be.

De a nyitánybeli talányosság mellett nyíltan is megjelenítődött az *én*. Nem névmás-ként. Tulajdonnévként. A névaláírás egyértelműen jelezte ottlétét. S rajta keresztül félre-

érthetetlenül benne élt a verstérben egyfelől a *te*, másfelől a *cognac*. Az előbbi szinten nem névmásként lépett a költeménybe. A megjelenítésére leginkább alkalmas nyelvi forma, az egyes szám második személyű cselekvő ige emelte homloktérbe. S egyúttal a verbalizálás felé billentette el az a költeményt. Az ige tartalmában ott hatott az egyik legősibb, archetipikus emberi cselekvés, az *ivás* motívuma. Ez lett – felszólító módba téve (*igyál*), felhívó kommunikációs funkciót kölcsönözve mintegy a verbumnak – a költemény egyik kulcsmotívuma.

Az igével összekapcsoltan a *cognac*, ez a nominalizálás felé húzó köznévv lett a költemény másik fő eleme. Újabb kulcskomponense mintegy. Csöppet se véletlen, hogy a játékos szuggeráló utolsó szavaként lett az szerepeltetve. A végső szóvá nőtt. A műbefogadó szempontjából a legkevésbé feledhető vers elemként létezett az. Szinte csatát nyert hát a nominalizálás. Az empirikus én üzenete nem vétődött szem elől: a költői én tudatos versszerkesztési eljárása a lényegyet dobta a szövegvégre. Kiemelte így.

Az *én – te – cognac* motívum-triumvirátust azonban mintegy feltételként szabta a beszélő. Nem volt az mindenkor érvényes hármasság. A csak bizonyos időben létezésről hozott hírt a költemény első szavában kiemelten, mintegy élre ugratva, a *ha – feltételes* sajátos jelentésáryalatu alárendelő tagmondatokat kapcsoló kötőszó. Az lett a költemény *cognac*-ához fordulás időbeli meghatározója. Az *ivás* cselekvésének temporális kritériuma mintegy. A döntő szó. Igazolta az, hogy nem mindig fordult a versí én a tárgyraggal is kiemelt italhoz. Nem mindenkor volt annak arra szüksége. Nem szüntelen kérte a gondfeleltető eszközt. A *magyar Pimodán*ba való – egy-egy pillanatra történő – befordulást. *Bekukkantást* mintegy. Mert – mint a miniatürizáló elem tanúskodik róla – csupán egy *kis cognacról* volt itt szó. Az ünnepi lét felé – felfelé, a magasba – húzó érzést elősegítő mintegy. Minden kétséget kizárón hoz hírt erről a költemény játékos, elevatív, lélekemelő ritmikussága. A dallamosság. A megzenésíthetőség.

Mert nem a lefelé, a mélybe ugrásra szolgáló italmennyiség ez. Semmiképp sem *Az ősz Kaján* asztal alatt elnyúló versí hőséhez hasonlóként mutatkozott a játékos szuggerálóé. Innen volt még az minden katzenjammer-szituáción. Az „Uram, én többet nem iszom”-féle fogadkozáson, a „Van csömöröm, nagy irtózásom”-jellegű meghendikeppeltségen. Nem nevezte még ki magát a beszélő „mámor-fejedelem”-nek, egyáltalán nem volt még jellemző rá a „fejemet, a sülydedet / följebb-följebb emelem // Nagy szemeim tüzelnek, / Fülemben ifjú dalok, / Orrom, szám, szívem töltik muskotályos illatok”-féle visszarántó állapot. Messze volt még a Budapesti Naplóban 1905 szeptemberében írott, sokat idézett, híres állapotjelzés: „Bizony sokat iszunk.” De akkor is őrzött valamit a *Ha minden...* idejének optimizmusából. Mert ekképp folytatta *Az alkohol* című, imént idézett írását: „Bizony jó volna, ha meg tudnánk térni mind, kik az alkohol pogányságában leledzünk.”

A költemény kettősségeit mintegy ellenpontozva, igen távol volt hát még az italozás okozta kettős látás. Itt csak egyet látott az én. Pusztán egyre koncentrált. Csupáncsak egyet helyezett előtérbe. Egyetlenegyre fókuszált figyelme. *Egy kis cognacra*.

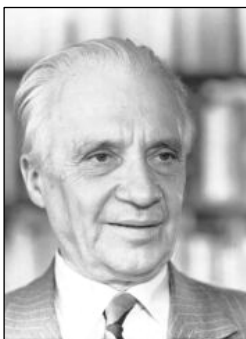
Mert a versí hős alkoholhoz nyúlásának ritkább előfordulásáról hozott hírt az ismétlésként szerepeltetett általános névmás. A *minden*. Ezt kiegészítőn pedig – szintén a csökkentett sűrűsre utaltan – az *elhagyott* múlt idejű ige lett a költemény másik meghatározó verbalizáló eleme. Igazolni látszott rajta át a költemény a *cognac* csupán alkalmi életpótlékként való megjelenését. Csak akkor fordult ugyanis a versí hős a pótcselekvéssel azonos *cognachoz*, *ha minden, minden elhagyta*. S az italféleség mennyiségjelzője tanú-

sította mintegy azt, hogy nem károsította valaha nagy mértékben az alkohol az empirikus ént. Nem pusztította sok agysejtjét az. Mert kezdetben beérte a csekély mennyiséggel. Nem vétődött szem elől az igazi forradalmiság Lenintől megfogalmazott, jellemző ismérve: „Hogy nagy dolgot érjünk el, a kicsivel kell kezdenünk.” Domináns lett így – a nagyságnak mintegy feltételeként – a kicsiség.

S a cognac – közvetlenül a költő játékosan formált neve elé illesztve – maga is sajátos kettősségről hozott hírt. A cognac és a finomkodó búcsúzó köszöntés (írva: adieu, ejtve: agyő), az *Isten vele(d)!* kimondása eleve jelezte: nem összeillő fogalom az ital és az adott személy. Mintegy agyót intett az empirikus és poétai én, a beszélő és a szerző is az italnak. A megszokottól a leírásmódban is bekövetkezett távolítás (konyak helyett cognac) a költőtől való ekkori idegenségéről tanúskodott mintegy. Sőt, az eredeti kéziratban az ital nevét – bizonnyal elírva, de mintegy a távolítás szükségét tudat alatt megérezve – *cognac*-ként vetette papírra. Ezzel is mintegy distanciózódott az egyéntől. Hangsúlyozódott a ritkaság. Végbement a jelentéktelenítés.

Ott húzódtott végül a költeményben az ital optimizmusra okot adó jellegzetessége is: kedvre derített az. Sőt: kedvre hívott. Örömmegélésre szólított. A játékos szuggeráló ekképp *lírai maximaként* is szolgált. Akként is teljeset nyújtott. S az említett dátumelhagyás sem lehetett véletlen. Örökérvényűsítette mintegy a gesztus erejét. Időtlenülé tágitotta a felhívás igazságát.

S a kis mennyiség a szürke köznapok feledését segítette. Könnyű mámort hozott. Az ünnepi léthez vitt közel. Világított benne a derűlátás. Melegített odabenn a kora őszi napfény. Kisarjadt a cognac-optimizmus. Az életigenlés.

Király István (1921–1989) irodalomtörténész, egyetemi tanár Ragályon született. A marxista irodalomtörténet-írást jelentős alakja volt. Az általa képviselt ideológia szellemében fogant művei ma természetesen kritikával olvasandók, ám *Ady-monográfiáinak* (*Ady Endre I–II.*, 1970; *Intés az őrzőkhöz I–II.*, 1982) vagy *Kosztolányi-könyvének* (*Vita és vallomás*, 1986) komplex versértelmezései, érzékeny megfigyelései, a tudományos és a szépirodalmi nyelvet ötvöző esszéstílus, nemritkán az értékes szépirodalom beszédmódjával vetekedő írói teljesítménye, a versek mély szeretetéről tanúskodó fejtegetései okán művei máig megérdemlik a figyelmet. Ennek tanúbizonysága, hogy egynémely megállapítása helyet kapott a legmodernebb szemléletű tankönyvekben is, köztük a kiváló irodalomtörténésznek, Tarján Tamásnak a *Korona Kiadó* gondozta, a 20. század legvégén, 1999-ben megjelent, 13–14 évesek számára készült, diáklarát, egyben a felnőtteknek – sőt, a tanároknak, a szakembereknek – is újat, érdekeset mondani tudó, élményt nyújtó nagyszerű irodalomkönyvében.

*Bemutatkozik a kárpátaljai
Együtt
című folyóirat*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ VERSEI

Holdút magasán

In memoriam Nagy László

Minden folyóvizek
a tengerbe vágnak,
minden nőszirm
az avarba kerül.
A teremtett ember
hanyatlik csak ágynak,
de bordái közül
a lélek menekül.

Mintha ember lennék.
Mégis oda vágyom,
dolga fogytán a szél
hol pihenni dől.
Így sem kerek az ég.
Boncolgat az álom:
szikék sziszegnek
rám a semmiből.

Nem lehet véletlen.
Túl a sztratoszférán
tollasodnak már
a gyerkőc angyalok,
kik körbejajongják
ez átkozott planétát,
s a föld úzótt szívéből
feltör, felbuzog,

mint vulkánok,
ha Istennek üzenve
méhük legszebb magvát
lövik az ég fele,
úgy kell ki a vérből,
tart a végtelenbe
Nagy László koronás,
dérezüst feje.

Romlással, földi
nyavalyákkal félre!
A holdút magasán
fényember suhan.
Dehogyan készülünk
hat hónapos télre,
szája melegében
elférünk sokan.

Aztán – felbúgnak
a bazaltorgonák,
megrezennek
a csillagközi lombok –
a költő sarkantyúzza,
fordítja lovát,
parázslík egy szempár,
felizzik egy homlok.

Mint élete delén,
úgy csüggünk a száján,
s mintha párájával
a gondolat is szállna:
„Meg fogjátok látni,
húsvét vasárnapján
síromon kizöldül
a főtől való szálfá.”

Ördöglakat

Az ég alatt kihül a tó, –
az ember
steril tükrébe dermed.
Hol a lámpagyújtogató?
Vesztettül sötét,
Uram, a vermed...

Hogy kékek
a marsi éjszakák,
s az óceánmélyi
füvek fehérek?

Ó, nem sejtettem én soha,
egymás nyakszirtjét
átharapva
mint fogyatkoznak
a domináns gének.

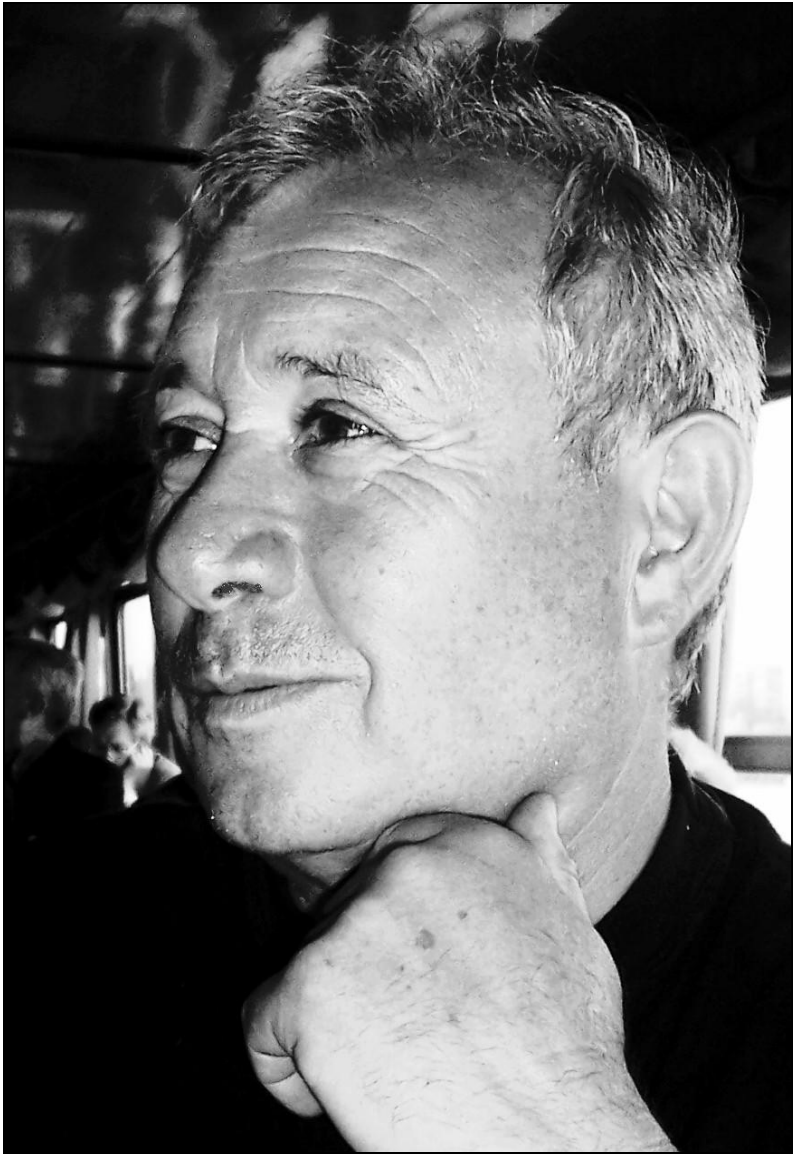
Valaki a törvényt lapozza,
a másik a deszkákon villog,
de aki a zátonyok foglya,
homlokába sűtve a billog,
palackpostáját ki töri fel,
ki kíváncsi üzenetére?

Az áramütött gólyapár
vére hogy éghet feketére
az augusztusvégi rajt előtt?

Hát rettegjünk, s figyeljük őt,
ki fényszerszámait ápolgatva
az égíteteket gyűjtogatja,
mert furfangosak az időők.

Leccsap a víz a földi tájra,
lakat kerül
az ágyékre, szájra,
s nem oldja ki a szeretet
az ördögi szerkezetet.

Vári Fábrián László. (Kocsis Csaba felvétele.)

A MESSIÁS SZILASON

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

Nesztelenül suhanó luxushintón érkezik. Az ezüsthényben megtestesült csoda nem gurul, de úszik a zötykölőssé vetemedett úttest fölött. Lassan, méltóságteljesen.

Jövetelét jóelőre, portabejárással jelezte Bakó Dániel, aki emberöltő óta a helybéli anyaszentegyház erős bikanyakon trónoló feje.

Megsüvegelt tekintélyének latbvetése nem történt hiába. Eljövén a jelzett óra, tódul a nép felajzott kíváncsisággal, nyájasan. Látására a mindenható ismeretlenek, hallására az áhított igéknek.

Ácsorognak félholddá fogyott öreg férfiarok, tündökölnek kerek-sápadtan a fiatalabak. Bakó Dániel portájának drága pénzen remekbe kovácsolt vaskerítése előtt. Körülfolyják ámuldozva a könnyű sóhajjal megállapodó pompás fogatot.

Ez igen!

Ez – kocsi.

Nem bűdösen durrogó benzinfogatú szekér!

Bakó Dániel a fogsorát fényes mosollyal villogtató férfiúra figyel. Amint a jövény felettebb elegánsan kiszáll, fürgé örömmel ragadja meg a kezét, föhajtozik alázatosan, üdvözlést rebeg. Utána fordul a gyülevész nép felé.

– Íme, ahogy megmondtam tinétek: itt a mi Megváltónk. Köszöntekek illőképpen!

Hajladozik a sokaság. Engedelmesen, de némán. Soha sem is szembesültek ekkora méltósággal, hát nincs bátorságuk a szóláshoz. Nehogy buta módon elriasszák az ismeretlen magasságokból hozzájuk leereszkedő jövénynt. Állnak, várakoznak. Ebből még nem lehet baj!

Nincs is. Barátságos, megnyerő hang terjeszti szárnyát fölénk.

– Jó napot, emberek. Látom, sokan várnak. Nem jövék hiába.

Mereszti szemét a nép, nem akar hinni a fülének.

De hisz ez – ember!

És azt mondja, mi is!

Hát való ez? Nem látomás?

Nem. Elöttük a daliás idegen. Akár megérinhetnék, ha lenne merszük hozzá. Inkább a szívükbe fogadják.

Isten hozta!

Vagy küldte?

Mindegy. Itt van. Érthető igét hullat. Vágyunk szerint való.

– Ennyi emberrel külön-külön nem foghatok kezét, mert az idő – pénz. De a megbízottam révén mégis. Tekintsétek úgy!

Az idegen hangjából kimért, de jóleső kedvesség csurog. Megfogja, rázza hevesen, hosszan Bakó Dániel izzadt tenyerét, akinek arca a pirosposztság boldogságtól emelkedik magosra, föl egészen a mennyekbe. Onnan pillog alá a szájatató falubeliekre.

– Lássátok szemetekkel, micsoda megtiszteltetésben vagyunk!

Bólogatnak a fejek. Egy-két könnyen lelkesedő atyafi elszántan vivátot kiált. Lesz a páros hangból abban a minutumban terebélyes kórus, körülrajongani az idegent.

Hogy annak egyetlen intésére rögvest elnémuljanak az örvendező ajkak.

– Emberek, ne pazaroljuk az időt efféle túlzásra. Jövetelem célját ismeritek. Lépünk hát a dolog velejére. Jól mondom?

De mennyire!

Szentigaz: bekopogott Bakó Dániel mindenik viskóba, áhítatos érveléssel nyakát szegte az ágaskodó kétségeknél. Felragyogtatta boldogulásunk hét színnel ékes szívárványát. Azért vagyunk itt!

– Akkor essünk túl rajta. Kérdezzetek!

Ümm.

Könnnyű azt mondani.

Csakhogy a kérdések megbújnak gyáván a legbelső zugokban, megmutatkozni nem akaródnak nekik. És ha nyakon csipve kiráncigálnánk onnan akárcsak egyet – fel kéne azt ruházni tisztes szavakkal. Az pedig minékünk nem megy.

Az idegen türelmes. Bakó Dániel kevésbé. Szigorúan rápirít darvadozó híveire.

– Hallottátok! Tudjátok: a földről van szó. A földtől, ami kenyeret ad és magába fogad, ha megfutva evilági pályánk. De addig is: élni kell. Jólakni mindennap! Ha van miből. Nincs. Keveset ad a föld. Hát kérdezzetek!

Úgy van.

Élni kell. Kéne.

De szólni, most? Hogyan?

– Emberek, ne féljetek. Nemcsak szóból, a hallgatásból is értek. Halljátok hát ajánlatomat.

Ez a beszéd!

Betölti a kíváncsiság tátongó gödreit nyugalmas várakozással. Hozzánk, helyettünk, értünk szólj, jövevény!

– Tiétek a föld, de elaprózva. Művelnétek, de a két kezetek ahhoz gyöngye és kevés. Mint a kenyér, amit kezetek nyomán a föld adhat tinétek.

De szépen beszélj! Nem is: igazat szólj! Miért nem jöttél hamarabb?

– Enyém a pénz, megszámlálhatatlan. Befektetem, mert a föld arra vár. Hogy pénzt vessek bele. Megtermi, visszaadja sokszorosan. Mint a búza: egy szem garasból kövér bankót. Így képzeljétek el!

Elképzeljük. Látjuk. Áldott a te ékesszólásod, jövevény. Tiszta gyönyörűség hallgatni.

– Namármost. Nekem a föld kell, nektek a pénz. Köttessek meg hát az üzlet.

Ajjaj.

Hogy kell azt csinálni?

Emlékezzünk a régi igazságra: kettőn áll a vásár.

És mind a kettő résen: nehogy ráfizessen!

Bocsásd meg az eretnek gondolatot, tiszteletre méltó jövevény. De gondold bele: a te pénzed – hiszen úgy mondtad – megszámlálhatatlanul sok. Nekünk csak enyink van: a kicsike földünk. Áhított, de elátkozható kincs. Nem bírunk vele, hát muszáj megszabadulnunk tőle. De milyen áron?

Vesébe lát az idegen, meghallja a ki nem mondott aggodalmakat is. Szemrebbenés nélkül kérdez.

– Emberek, nem bíztok bennem? Hogy tisztességgel megfizetek a földért?
De. Bizunk, hiszünk. Ezer évek óta. Úrnak, papnak, elvtársnak. Szentbeszédnek, pironan suhogó szép szavaknak. Ebbe rokkantunk bele!
Te most mindenkinél különkülön ígéréd a megváltást, hát hogyan hinnénk: tisztességgel megfizetsz. De – mennyit?
Elnyílván mind a sok száj, lesi szorongva a legfontosabb ígét.
– Hektárja ötven pénz.
Felhördül a nép: az csak egyhavi nyugdíj!
– Zöldhasú bankókban, azonnal.
Vagy úgy!
Az más.
Azzal már lehet mit kezdeni. Igaz? Nem igaz? Van valakinek kifogása?
Van. Félénken felröppenni bátorodik egy kérdés.
Utána hová tepedüljünk? Mikor az ötven pénzt már feléltük?
Az idegen mosolyog. Bakó Dániel megneheztel a szemtelen kérdezőre.
– Butasággal nem kell zaklatni megváltónkat. Vajon az ő tiszte a jövőtökbe látni? Ő a nyomorúságos jelent akarja orvosolni. Ha hagyjátok.
Az idegen széttárja a karját, mint Isten embere áldást osztva.
– A megbízottam jól beszél. Ne tudakoljátok tőlem a jövőt. A ti életereket ti élitek. Én csak a magamét.
Ez is igaz. Szent igaz! Kussoljátok, kétségek.
Mi dolgunk a jövővel, ha máma követelődzik morogva a hasunk!
Lesz valahogy. Kialakul. Hát nem?
Vagy igen, vagy nem. Mindenesetre: ha felröppen egy ijedt madárka, számyra kap a többi is, mert veszélyt sejt. Röpködnek az aggodalmak.
Ötven zöldhasú – kétszáz pénz. Annyi kenyér annyi napra. Utána felkopik az állunk!
Ingünk, gatyánk csupa rongy, bakancsunk elvászott. Miből teljék jobbra!
Ha veszed, elviszed a földet – alá sem tudunk bújni szegényünkben!
Kevés az ajánlat, jövevény. Nem lehetne több?
Bakó Dániel haragosan pillog a szentségtörő népre. Elúszni látja a megígért jutalékot.
Az idegen keze lehanyatlik, láthatatlan redőny zsinórján rántja alá.
– Nem lehet több. Nekem ennyit ér.
Világos beszéd. Keményen kopogó ige.
Nem erre vártunk!
– Döntsetek, mert az idő pénz. Ha itt nem, másutt lesz üzlet. Várnak.
Azt ne.
Itt ne hagyj bennünket, jövevény: még remélünk!
– Megmondtam: ötven pénz.
Hallottuk. Értettük.
Csak azt nem, abból a sokból miért nem mondasz többet!
Bakó Dániel kínosan repedezett mosollyal, majd zengő szóval is biztatja a sokaságot.
– Éljetek az alkalommal, ne szalasszátok el a szerencsét!
A komor csöndben fölfénylik ifjú telihold-arc, tapintatos elszántsággal.
Maga, Danyi bátyám, megköti az üzletet?
Úgy van!

De jó kérdés!

Mert ha maga igen, akkor mi is. Feleljen!

– Én-e? Én – nem!

A szentséges mindenit magának, hallja! Hát csak a mi földünket viszi vásárra?

– Én a földemet a fiainak adom, ráhagyom. Bírja erővel, pénzzel. Hiszen tudjátok.

Igaz. Tudjuk. Ifjabb Bakó Danyi gazdag ember. Bármit markol, arany lesz abból. Ki tudja, hogyan csinálja.

Mi azt sem, mitévők legyünk. Pedig a jövevény türelme elfogyóban. Mindjárt beül a hintóba, faképnél hágy bennünket.

Jó istenünk, most segíts! Ha már eddig elmulasztottad.

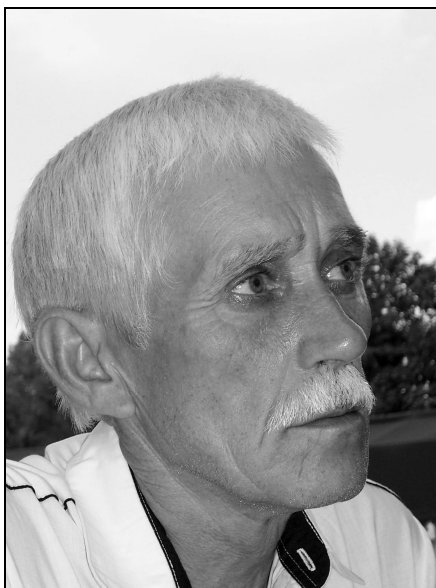
Semmi jel. Ebben a percben is mással vagy elfoglalva?

Akkor megyünk a saját gyarló eszünk után.

Elfogadjuk az apró verebet, mert ha máma éhen döglünk, holnap hiába kínálsz tűzokpecsenyét!

Aláíratik mind a feketé betűkkel televetett szép fehér papír. Üttetik rájuk fenséges pecsét, szállnak a remegő tenyerekbe zöldhasú bankók. Elnyeri megérdemelt jutalmát Bakó Dániel zsebe is.

Az idegen búcsúzóul megemeli setét kalapját, elsuhan a szomszéd falu felé. Senki nem látja, nem hallja: elégedetten mosolyog, dűnnyög a csodamasina puhaságos kényelmében.

Nagy Zoltán Mihály. (Kocsis Csaba felvétele.)

PENCKÓFER JÁNOS VERSEI

[Meggyengültem, uram...]

Meggyengültem, Uram; így a Szarvasok
Zsoltáraival nem indulhatok feléd:
a digitállekészek hálózatfóhászai
még most is úgy zsibbasztanak, mint
eredendő bűneim, mintha csak
emberi beszédem nem is áldozata
lett volna azoknak, s mintha szarvas-
szavaimmal is úgy kéne megszólalnom,
mint a meghirdetett világüdvük,
mintha sosem lettem volna angyal-
harcok hőse, Papó kis vitéze, akit
egyetlen bölcsesség-kérésre kértek,
hogy legyen meg a Te akaratod; a Te
akaratod.

Legalább a szegény jó nyom-követőm,
a szegény jó Apám fegyvert ne fogott
volna, s akkor én sem kőszavakkal
indulok neki, hogy énrám ő sohase
célozzon, sohase hívjon, mert nekem
az ő hazája többé nem lehet hazám, én
őt a szarvaimra tűzöm, s ízzé-porrá
zúzom; jaj, hogy Édesanyámnak én mit
üzentem, inkább mondtam volna: egyszerem
fia fájdalom-fájl, egyszerem fiát hősz
kibernetikánk janicsárjává tették,
és nem, hogy többé sosem láthatja
már arcomban az arcát; arcomban
az arcát.

Ne igyak Tiszta Forrásból, ne fogadjon
be a Szarvas-Zsoltárok Magukból
Megújuló Kórusa, ha tudtam: ezt
jelenti majd a málépogácsák és
krumpligancák friss melege, Papó
réznyelű bicskáján a szalonnaszír
megcsillanása, hogy mit is ropog a
venyige tüze, a spórban dúló háború,
a Lajos bátya szájából kirajzolódó
csillagos nagyég, Doberdó, és a fél

láb, „azt a kutya szentjít”, hogy milyen nagyon nagy művészet egy nemzet alásüllyesztése; ó, egy nemzet alá-süllyesztése.

Miféle büszke vad ez, melyik büszke nép fia ez, kérdeznék – na, szép kis újhaza-hordozó, mondanák, ha bárki látná ezt a kisebbedett, kivérzett térdet, hogyha megmásulás-kereső programmal, hogyha műangyalideg-érzékelőn keresztül befoghatnák ezt a Hozzád-fordulásom, ezt a Szarvasok Zsoltáira fölkészítő mormolást, de úgy se, Uram, úgy se értenék, miféle Súlyod van Neked, mely évszázadok óta megújulva szakad a fejünkre, s mégis fölfelé emel; mégis fölfelé emel.

**Mikor a XXI. század első,
Magyarországról jött turistáiban összekeveredett
Verecke, Huszt és Técső hangulata, mikor a
Nereszen-hegy és a *Kápolna-domb* eredetmondá-
jában sajátos honfoglalói örökséget éreztek, és az
személyes sorsfelismerésként fogott zenét bennük**

A paradicsom meghódítása morajlott fel a füstüvegen innen, mitől táltosdobok, regősajajok fájdtak belé a kinti szűrületből. A legelső itteni napnyugta kísértésében indult az Ikarus, s a honfoglaló hangzavart benne mégis egy többszáz évvel későbbi kérés írta felül, a ne eresszen, ne eresszen, ne eresszen húségsóhaja.

Ez is egy új magyar naplemente, ez a görögös zenéhez szelídített ikarusi alászállás, amely benne azt a sors-tragédiát hozza elő, mikor a tatár nyílvessző útját testével állta el a hűségese komorna, csak hogy a királynét

védje? S a haldokló sóhaját – ne-re-szen –
miért hogy e bealkonyulás idézi s nem
a monda-hagyta hajnal?
Szerelmes Isten – kulcsolódott össze az
ölében két keze – most érti csak, hogy a
kiválasztottak felé mindig egy kilőtt
nyílvessző fúródik, és mi mindannyian
kiválasztottak leszünk. Tudom-e, hogy
a mi sajátos alkonyunkat merre komponálják?
Azt mondom, nézzen a Nereszen mögé, az
több mint hegy, s a Kápolna-domb több
mint egy komorna sírja?

FODOR GÉZA VERSE

Viharos Hold a Jávoron

Mikor ránk zúdult ez a szél
Barbár álmait sulykolva
Harapta, mint jó fejszeél
Fénylő fáinkat, derékba

Kövek őszi bocskorával
Felvont szája teli szennyel
Bitorol itt őszi várat
Köpve ránk: – neki ez tender

Szaladna fel égbe a füst
Hogy a Teremtő se bírná!
Tán maródna itt minden rüsztt –
Ami, tudjuk, buta ábránd

Bűn meg átok eredendők
Pedig intettek apáink
Szemünkbe dől rettentő erdő
Mégsem látunk el a fáig

Medvék bújnak tüink fokán
Vicsorognak, mégis hiszed
Tőlük kapod meg a mannád
Mézként, mint menyzei lisztet

Az pedig tél, zúzmarázott
Szép koporsód feldíszítve
És Krisztus, ki meg nem rázott
Csak velünk van elhitelve

Mondjad, hogy nem így akartad
Pajtás! Már hiába bánod
Süvít a szél végig rajtad
Jól teszi, ha megkorbácsol

TALÁLT TÖRTÉNET

BARTHA GUSZTÁV

Rózszi a Hatház utcán sietett a piacra, vánszorgott haza.
Felőle cserélhették az utcanévtáblát XXII. Pártkongresszusról Augusztus 24-re, az eget zöldre: munkába menet Anit szégyellte, jövet pedig azt, ahogy Istvánnal éltek.
Mióta is?

A bébiszitterből mammon-bébi lett, a bérszámfejtőből kofa. A gondból gyötrelem, az emlékekből mulasztások kora.

Rózszi vádolta Istvánt, István vádolta Rózsit. Rózszi a piacra kurválkodni, István a gyárba inni járt – hitte egyikük a másíkról.

„Felépítették a házukat, tanították a lányukat, hogy a végén átvágják egymás torkát” – suttogták a szomszédok, susogták a fák, visszhangozták a hegyek. Mert hányszor, de hányszor kiabálta az ura részegen:

– Aniből egy kibaszott kurva lett!

– Belőled mi?! – védte a lányát Rózszi, s ha csúnyán kikarmolta István arcát, az ágyban tette: élvezzi szerencsétlenkedését. Egyszer, kétszer, százszor; jobban fáj a vétkek érvelése: a büntudat.

Rózszi bántotta Rózsit. Sűrűn kisírhatta magát, átkozhatta a férfiakat, Pestet, ura hanyagását.

„Mit csinálhatnak Anival?” – kérdezte újra és újra, s fél éjszakákon át a hálószoba sötét ablakát bámulta.

Odakint a tél után tavasz, aztán nyár jött, és Rózszi nem hitte, hogy van Isten.

Hajnalban kelt. Tett-vett, kávéfőzött, az urának táskát készített. A vécébe kíséző gyomorfájdalom, ruhásszekrénye kinyitásakor a szorongás szokásai része lett, akár a szobátükrőtől való félelem. „Hová tűnt a teltkarcsú, életvidám Rózsika?” Szemráncainak hideg víz jutott, arcának dühödött masszázs; olcsó kencefice a szél ellen, a hideg miatt, vagy csak úgy.

Alig múlt negyven, és már a haja is ritkult. Mióta együtt ivott Istvánnal, sokat fogyott. „Divatol” – froclizták a standbéli lányok.

A piac nem érthette, Rózsika igen: eladni kell, és tűrni, hiszen ura apránként kielőgeezett fizetése az utolsó kopijkáig vodkára megy, és rajtuk az ősz, a közüzemi díjak, a szűgyen... Ráadásul hetek óta nem takarított, nem mosott, s azóta folyvást retteg: pont most, amikor kurvára kellene a pénz, küldi el őt Vologya a jó francba.

Az első sorból a harmadikba, ahová csak bámészkodni járnak a vevők.

A piac kegyeltjei a lélekvesztő sorsok. Nap mint nap mámor leledzett a borkimérés előtt. Trógerekre várt, akik hatajkodtak. Csellengőkre, akik trágárokodtak. Könnyű vérrre, uszuló kapzsisokra, ostobákra, visítózó nyomorultakra, akik hagyták magukat kiszorítani a jobb helyekről. Rózsi ismerte őket, ahogy a kézikocsik nyikorgását, a vasasztalok döngését, a tolató kisbuszok fülsiketítő dudálását; a derengést, ami elsápasztotta a tűzfalmagas neonfüzérek szemkápráztató hazugságait; őszített mindenkit, aki átvett, szorzott és osztott, árut rendezett, árakkal manipulált, mert a végösszeget illetően úgyis elszámolta magát. Rózsi mindezt nem kiokoskodta, de érezte: az irigységet leplező suta gesztusokban, a mímelt jóságban, az okavesztett sopántásban.

Árulkodott a kondástempó, amelynek hevében egyszer-egyszer egymásnak estek Okszanával, Géczinével.

Hová keveredett el a múlt, amikor esténként még összezártak, a Tisza-partra kirándultak, megnézték Munkácson a várat, s igazat adtak Vologyának?

Aki akkor megmondta: „Lányok, könyörtelen világ jön. A válság felduzzasztja a piacot.”

– Mi van ma veled? – kérdezte mégis Rózsi a főnökétől, ő azonban szótlan komorsággal adogatta lefelé a kisbusz platójáról az árut: lisztes, kásás, makarónis pakkokat.

Rózsi tudta, a lányokat nem kérdezheti: közösnek hitt végzetük, a cserfes csitri ott csivített a stand közepén. Csalta, édesgette magához a férfivasárlókat.

– Rózsi, meg kell értened – bökte ki végre Vologya, a főnök.

Rózsi nem akarta megérteni.

Miért nem Okszana?

Miért nem Gécziné?

Miért pont ő?!

– Pénzt kaptok Pestről – adta meg a választ a ki nem mondott kérdésekre Vologya.

– Azzal mi nem számolunk! – nyögött fel Rózsi.

– De én igen.

Rózsi otthon, az előszobában hagyta el az ereje. Lerogyott a padlóra.

Tudta: ő Oroszvégi Rózsi, és rajta a mosogatás, a főzés, de képtelen volt megmozdulni. A keze, a lába nem engedelmeskedett az akaratának. Érezte a padlócsempék hidegségét, a ráereszkedő félhomályt, pergő könnyeit, holott nem sírt. Nem akart sírni. Állni akart, menni akart, de folyton visszarogyott. Végül a hazatérő István nyalábolta fel.

Ült a rekamién, a pohár víz után vodkát ivott. Önkéntelenül suttogota:

– Tölts még.

Szólni akart, elpanaszolni, hogy elárulták, irigylik az Anitól kapott húszezer forintokat. A bűn mocskát. És nem értik, az istennek sem értik meg: nem nyúlhatnak a pénzhez – inkább éhen döglenek vagy felkötik magukat, de akkor sem...

– Holnaptól a harmadik sorban árulok – motyogta végül, a második féldeci után.

– Megér egy berügást? – bambult István.

– Nem ittam! – tiltakozott Rózsi, de István tovább mondta a magáét.

– Előlegért mentem a hidrogénszökehez, és mit hallok? Ötven hrvinnel emelik a gyárban a fizetéseket, de a villamosmérnökét egy petákkal sem. Érted? Ezer dollárokat kerestek rajtam a szarháziak! Áthúztam, kicseréltem a hálózatot, hogy működjenek a gépek, hogy gyáruk legyen, hogy... a pofámba röhögjenek. Érted ezt?

Rózsi nem értette. Elképedt: az ura üvegből döntötte magába az italt.

A másnaposság tette? Rózsi sajnálta Rózsiit. Két deci vörösbort ivott, saslikot evett sok salátával, s azt olvasta egy magazinból kitépett lapon – amelybe a kenyeret csomagolták –, hogy regnálásának utolsó éveiben Brezsnyevet rászoktatták a kábítószerre. „Kik és miért?” Rózsi sajnálta, hogy nem tudhatta meg.

Aztán mindenkit sajnált, mindenkire rámosolygott, és semmivel sem árult kevesebbet, mint a régi helyén. Vologya Rózsikámnak szólította, s tétován álldogált, mintha tűnődne: mi a fészkes fene lehet az öreg platán lombjának árnyjátékában, a csarnok tetején tollász-kodó, fel-felröppenő galambokban, az ég kékjében?!

Annyit sikerült kifürkésznie, hogy Rózsi délután a temetőbe készül: vasárnap van, szép az idő, és szavát adta Elvirának, a nagydarab lágyságnak, aki – feketében – Rózsi új szomszédja lett, s féláron tudott virágot kajtatni. Rózsi ráhagyta a beszerzést, a kérdést azonban nem: rátalál-e anyósa sírjára a hatalmas temetőben?

Azt, hogy a húszperces út a piac mögötti mellékutcákon teljes óráig tart, mert István öt-méterenként kétrét gömtyed és kijelenti: „A perceken megdöglök!” – nem láthatta előre.

A kinkeserves éjszakát sem. Hogy háromszor kell kicserélni az ágyneműt ura alattfölt, mert literszám nyeli a vizet, sziszegve túri a májára rakott jeges borogatást, s rimánkodik a rátörő halálfélelemtől:

– Rózsi, ne hagyj elaludni!

És beszélgetnek. A temetőről nem. Pedig ott volt a fél város, gyönyörűek voltak a valódi-márvány sírok, szépek a koszorúk. Ők ketten egy megsüppedt, vadrózsával benőtt, dőlt fejfájú sir mellett álltak, és szerettek volna hinni az élet hiábavalóságában. De Amálka nem ezt érdemelte. Amálka a tanítónői fizetéséből nevelte, taníttatta a fiát, akart valamit...

Rózsi nem számolta a napokat. Piacolás után sürgött-forgott, estébe nyúltak a délutánjai. Kitárt ajtót-ablakot: pókhálózott, port törölt, súrolt, függönyt mosott. Anyósa egykori porcelán csecsebecsét, a kristályvázákat és poharakat szivaccsal mosta le, s megcsodálta rajtuk a nyármelegtől beojtott őszi verőfényt. Istvánnak kimondhatatlan nevű gyógyszerzt szerzett a májára. Csalánteát ittak, és átaludták a televízió bugyuta műsorait. Rózsi Amálkával álmódott, ura a temetőről. Munka után kijárt oda. Metszőollót, ásót, utóbb bronzfestéket és mérőszalagot vitt magával. Anira egyikük sem gondolt. A pénzére is csak István: kihozatta a díszdobozt. Rózsi a konyhaasztalra borította annak tartalmát. Az öt-, tíz- és húszeszes bankókat szétválogatták, aztán többször átszámolták.

– Ez sok pénz – jelentette ki István.

– Ha beváltanánk a piacon, kapnánk érte vagy ötezret – álmélkodott Rózsi.

– Mégse elég – bosszankodott István. – Rendbe kell hozatni a Zsigulit, kiváltani a forgalmiját. Ha magam fuvarozom ki az anyagot...

– Mit akarsz, te! – döbönt meg Rózsi. – Az Ani pénze!...

– Tudom. Tisztában vagyok azzal is, mivel keresi – mormolta csitítólág István.

Telerajzolt papírlapokat szedett elő a táskájából, s közben megállás nélkül magyarázott: mély alapozásról, kovácsoltvas kerítésről, márványokról, köbmétekről, árakról, hitvány mesterekről, emberekről, akik becsaphatják.

– Kiszámoltam: ha szűkösen is, mindketten elférünk anyám mellett – mondta.

Rózsi megrökönyödve felnyögött:

– Még élünk!

– Nem érdekes – vélekedett az ura némi töprengés után.

BAKOS KISS KÁROLY VERSEI

Így

Így
Sírva mosolygón
Vagyok
Egy világvégi bolygón
Akár a meztelen magány
És ruhátlanul van velem
Meghasonlott nemzetem
Ki gyakran foltot tett magán
Ha világít az értelem

Hallom a történelem
Száz zaja közt az életem
S merő talány
Miféle kéjből gyúrt az Úr
Ily valósan valótlantul
S ily valótlantul valósan
Még nem tudom micsoda szóban
Mondható ki a végtelen
Nem tudok mást csak
Istenem
Nem tudok mást de
Vágyam ím
Hiszem
Igaz az álom
Elér a mélyben halálom
S kitéárom
Átérhetetlen szárnyaim

Utcazenész

Hangok magasa épül
Hangok magasa omlik
Csönddé csitul a térúr
Hétrét hatol a csontig
Hétrét szakad az égkék
Szűkül alig a pontig
S tágul
Percek szövete bomlik
Hangok magasa épül
Hangok magasa omlik

Bakos Kiss Károly. (Kocsis Csaba felvétele.)

CZÉBELY LAJOS VERSE

Quo vadis?

Czóbel Minka emlékének

Megy az ember, fogy az útja
Az ég alatt.
Egyedül megy, nincsen társa,
Mind elmaradt.
Leszáll az est, csillag ragyog
Csak az égen.
Se csillagfény, se gyertyafény
A lelkében.

Sokszor érzi, mintha szállna,
Mégsem halad,
Mindig földön, soha égben,
Csak ég alatt.
Nincs mosolya, könnye soha
Meg nem csillan.
Néz mereven, a szemébe
Neon villan.

Széles utak, drága házak
Reklámfényben.
Múltja int az utcasarkon
Falfehéren.
Nincs illata, hangulata,
Potomáron
Eladatott ama híres
Nagyvásáron.

Megy az ember, néha megáll,
Mintha várna
Valakire. Nem tudja, hogy
Önmagára.
Megreng a föld, kapaszkodna,
De nincs mibe.
Fény önti el, s utolsót lép
A semmibe.

ÁLMOSS TÁJAKON JÁROK

HORVÁTH SÁNDOR

Ilyenkor már nehezen találok a helyem. Nyáron, meg amíg szép az idő, barangolok, bóklászok naphosszat. Felugrok valami vonatra, csak úgy, megy, ahova megy. Buszra nem, mert ott biztos, hogy fizetni kell. A tricskán legtöbbször lehet bliccelni.

Ha erdőt látok, leugrok, gyűjtök, ami akad. Málnát, szedret, gombát, tölgyágakat. Azokat a gőzfürdő előtt adom el. A többi a piac környékén. Nem rossz bolt ez. Van úgy, hogy egy húszas is összejön. Ha úgy adódik, szedek az útszélen cseresznyét, almát, diót, elhagyatott kertekben egyebet is. Ha éppen más nem akad, igaz, ami igaz, beugrok egy-két dácsatelekre, kukoricásba. Paradicsom, uborka, tengeri. Ebből is lehet egy kis pénzt csinálni.

Ez nem lopás. A legtöbb helyen csak szórakozásból természetnek ezt-azt. Ismerek helyeket, ahol évről évre ott rohad a vetemény java. Én csak összeszedem. Aki októberre is otthagya a paradicsomot, hagymát, annak az nem is kell. Nekem meg jól jön. Csak gondoljon bele, megjáróm én ezért a magamé. Mondhatnám úgy is, megdolgozok a kis haszonért.

Á! Dehogya félek. Egy ilyen idős asszonynak elnézik. Még ha meg is látnak, nem bánanak. Volt olyan, hogy még szóltak is: csak szedjem nyugodtan.

Hát így élek, meg a kis nyugdíj.

Nem panaszkodom. A szép hónapokban éppen hogy nem. Az ócskapiacra vettem egy jó kis bakancsot, gumicsizmám még az árvízi osztogatásból van. Hátizsák, kosár. A múltkor valami újságíró turistának nézett. Mondom neki az igazat. Aztán a szomszéd mutatja az újságot. A táj szerelmese, a szikrázó napsütés, az ezer színben pompázó erdő... Ilyen marhaságok voltak a cikkben. Pedig mutattam a kezemet. Éppen hecsét szedtem. Úgy össze volt marva, hogy na. Ez neki pompázó erdő!

Pókháló, szúnyog.

Az utazgatás, az még valami. Az ember leül, beszélget. Jól elvan. Az özvegyasszony már csak ilyen. Keresi a társaságot.

Van, aki röhög: mit akar ez a vén szatyor. Néha belém köt valami ficsúr. Még élvezem is. Úgy kiosztom, hogy még a vagonban se marad meg. Láthatja, van itt erő. A nyelvemben meg még több is. Olvasott asszony vagyok én. Az uram összegyűjtött vagy ötszáz könyvet. Jókai, Mikszáth, Rejtő Jenő, Berkesi, Albatrosz-könyvek... Én nem szeretem az édeskés dolgokat. Egy kis történelem. Jó krimi. Aztán alszok, mint a bunda.

Ja, hogy egy kis snapsz... Hát, miért is ne. Úgy tud esténként kavarogni a magány, és ettől a sötétség beleszakad az emberbe.

Televízió? Á. Elcseréltem egy székér fára.

A cigány előbb kevesellte. Az asszonya viszont győzködte, puhította. Hogy a rákba, hát hadd nézze a pulya. Láthassa a vak szemivel, hogy már mindenkinek van. Nem fog maga minden kopikát legurítani azon a redves torkán. Osztt maga is nízheti, amikor nem akar pinázni.

Úgy röhögtem, hogy na.

Megittunk hárman egy üveg pálinkát, és belement a koma.

A cigányasszony úgy kuporgott a televízió mellett a székérderekban, mintha oltári-szentség lenne. Ölelte, vigyázta. Nekem meg meglett a melegem télre. Hasogatott száraz fa volt. Ki tudja, hol szerezte a csávó. Mert hogy lopta, az már biztos. Már csak azért, mert maga nem vágta fel, az hétszentség.

Akárhogy is. Ebben a nyálkás novemberben már nem találok a helyem.

Ezért is ülök be ide-oda.

Hogy megbámulnak?

Ez egy cseppet se érdek. Még imponál is, hogy bevalócsajnak hisznek.

Hát, az is vagyok.

Nem tartozom én senkinek, senkihez. Ami az enyém, az az enyém. Ez a kis élet. Már amennyi hátra van. Őt év? Tíz év?

Nyáron nem is gondolkodom ilyesmin. Élek, mint mezőn a virág. Csókolom a napot.

De amikor a pucér földet veri az eső, én már inkább belebújnék. Úgy elegendem van.

Látja, ilyen bolondos vagyok.

Megyek, főzők egy jó kis hecseteát. Hagytam ám magamnak is. Mert akárhogy is van, mindent nem adogatunk el.

* * *

Na, látta, látta?! Hogy elém ugrott ez a kis szöcske. A nagy pénzével. Azt hiszi, ha százassal fizet, már övé a világ. Akkor már mindent szabad. Kis mitugrász. De mind ilyenek ezek. Kapnak valami küldki-híddbe állást valami nagyfőnöknél, s máris olyan mellényük van, hogy ráférne Brezsnyev minden kitüntetése. Én meg dögöljek meg, mert csak olcsó pálinkát veszek. Na, nézze már, konyakoznak. A senkik. Ilyen senkikkel van tele a világ. Ide jutottunk. A nagy demokráciában.

Mit nézegeti maga is a poharamat? Sztogrammm, na, sztogrammm. Na és aztán? Közé hozzá? Annyi se, mint nekem a zúrkutatáshoz.

Na. Jól van, na. Nem vagyok én haragcsináló ember. Én a békesség pártján állok. A kóbor kutyába se rúgok bele. Nem vagyok én olyan. Csak bosszant ez a sok felkapaszkodott pitiáner senki. Ne gondolja, hogy csak a kocsmában ilyenek. Á. Könyökölnék, toladoknak, verik a nyálukat ezek mindenütt.

Hogy kik azok az ezek?

Hát maga se egy Ejzensten, vagy Ejsten, szóval lumen.

Úgy nézi ezt a poharat, mintha sajnálná vagy irigyelne ezt a kis tárgyat.

Ne csinálja már.

Szóval, ezek az újbizniszesek. Ezeké most a világ. Kocsi, kefehaj vagy lófarok, mint valami borotválkozó nőnek, selyem nyakkendő. És az a fontoskodó pofa, azok az én-vagyok-a-jani mozdulatok. Bizonyég, ezeket futószalagon csinálják, vagy klónozzák. Ha tudja, mi az.

Szóval, tudja.

Hát ez nagyszerű.

Maga nem egy elveszett ember.

Na, én se vagyok az.
Túléljük mi még ezeket. Lesznek ezek még kicsik a böhöm autójukban.
Tudja mit? Megkedveltem magát. Olyan csendes.
Fizethetne egy sztogrammot.
Valami jobbat. Ne mondassák ezek a konyakvitézek, hogy csóreszek vagyunk.

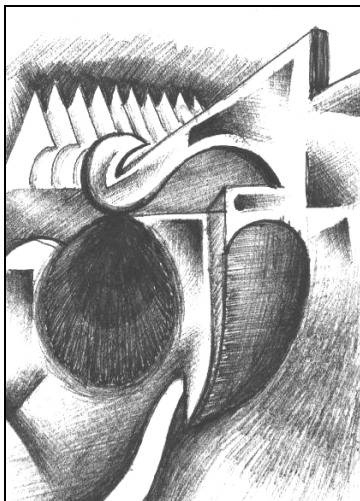

FÜZESI MAGDA

Őszi nocturne

Hold pásztorolja a megdermedt tájat,
a tegnap vére mindent elborít,
a rét fölött már szelek zsolozsmáznak,
hajnal csipkézi a múlt árnyait.

Szívemre szállt az októberi bánat,
hajamra hullt egy tetszhalott bogár,
avarba süllyedt fénylő glóriámat
temeti ősz és elsiratja nyár.

Becske József Lajos grafikája.

HÉTFŐ REGGELI ZAGYVASÁGOK

LENGYEL JÁNOS

1

Szóval, megint hétfő van? Hát jó, legyen, pedig igencsak szerdával érzem magam. Sebaj, majd elmúlik. Egyszer minden elmúlik, még az elmúlás is. Sőt, az elmúlás elmúlása is, de hadd ne gozzam tovább.

Hm. Még annyit: az elmúlás az idő nagy tragédiája, amit velünk játszát el. Nincs mese, halandók vagyunk. Bizonyos, hogy egyszer mindannyian meghallunk valamit vagy valakit: egy autó túlkölését, kutyaugatást, gyereksírást, WC-ajtó nyikorgását, géppisztoly kattogását stb.

Amit most hallok, tiszta hang. Talán a szférák zenéje? Vagy a tegnap esti buli dallamai kísértének? Lehet, hogy nem ketten vagyok egyedül ikrek?

Ez a hang folyton azt ismétlgeti, hogy menj, menj – terád még nagy dolgok várnak. Indulj hát, ne habozz – nem vagy te sőr!

Ilyenkor menni kell, mert aki nem megy, azt viszik, s talán lábbal előre.

Bármilyen történjen az ember életében, végül mindig akad egy biztos pont, úgy két méterrel a talajszint alatt. Feltéve, hogy nem jön a cunami. Mert ha mégis, akkor inkább az origami.

Hiába hajtogatom fazonra szabott igazságaimat, a tömeg nem ismeri fel, ami nem a Távol-Kelet zuggyárainak terméke.

Vissza az elmúláshoz? Nem tagadhatom, foglalkoztat a gondolata és lehetősége. Az utóbbi folyton adott, de ez még nem döntés, hiszen a tekebábu is akkor dől, ha jön a golyó. Vigyázz, nehogy begolyózz!

Illene valami koreográfiát kidolgozni. Nem dobhatom fel csak úgy a talpam, hogy a földetérés zajának nyomát már a botfülem se üthesse. Naná, az ember adjon a részletek-re. Pénzt. Havonta, mert ellenkező esetben elvész a befektetés. Hiszen minden nő pénzbe kerül.

Az operaénekesek, azok igen, ők megadják a módját. Ukmukfukk, szíven döfi magát valamelyik, utána elordít egy nehéz áriát, majd holtan nyúlik el a színpadon. Amikor lemegy a függöny, felkel és a jól végzett munka tudatában bezsebeli a tapsvihart – no meg a gázsit –, végül elvonul az öltözőjébe, nehogy a tetszés tapsorkánja kárt tegyen a frizurájában.

Eredeti gondolat, be kellene vezetni a temetéseken is. Hagyni kell, hogy a gyásznép jól kisírja magát, hangozzanak el a búcsúztató szavak, a pap mondja el, amit el kell mondania; de miután lezajlott a hacacaré, és a gyásznép elindul, hogy elköltse az ingyen vacsorát, a terep legyen a főszereplőé: aki függén talpra szökken, hóna alá csapja a koporsóját és elmegy a dolgára. Bár lehet, hogy előbb megy el a dolgára, mivel már a ceremónia kezdetén sürgős lett volna neki.

Hajjaj: úgy érzem, nekem is egyre sürgősebb a dolog, hát befejezem.

2

Mintha nem lenne bennem csöppnyi emberi sem, pedig egész valómban ember vagyok, annak minden negatív és persze némi pozitív tulajdonságával megverve-áldva.

Talán nagyképűségnek tűnik, de azt hiszem, nagyon is szubjektív vélemény kérdése, mi számít negatívnak vagy pozitívnak. Ebből a helyzetből képtelenség kitörni, minden kísérlet elvérzik a kudarc pengéjén. Testem erős kötélléssel tartja földközélen emberen túli éneket, miközben a lelkemet égő ellenszenv perzseli önnön fajtám iránt. Dühít az emberi gyarlóság és ostobaság, legfőképpen a sajátom.

Vívódások színterévé lényegült gondolatösvényen rója köreit a büntudat, pedig tudom, a büntelen ember még inkább sebezhető, hiszen nem ismeri a bünt, tehát annak fenyegető veszélyét sem érzékeli, védtelen vele szemben.

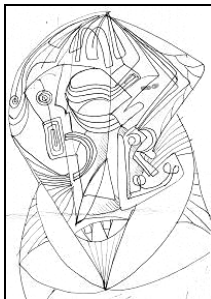
Próbálok elszakadni az emberségtől, de fejvesztett kapálódzásom közepette csak mélyebre süllyedek. Egyre nehezebb az emberek közt élnem, de nélkülük elpusztulok.

Az ember, mint társas lény, szereti a magányt, de csak bizonyos ideig, mértékig. Ez a nyugalom intervalluma zajos életünkben, s ritka, mint a fehér holló.

Lám, most is feloldhatatlan ellentmondások moleylepkéi szállták meg agyamat, lárváik jóízűen rágják a sűrű sejteket. Meddő civódásomban önpusztító személyiségem hozza meg a döntést, amely sorsom irányát hivatott kijelölni, bár ettől mindinkább húzódozom, mindenképpen szeretném elhalasztani, ily módon is rontva amúgy sem rózsás helyzetemet. Végül is nem kívánt embervoltom kényszerít rá az elkerülhetetlen döntésre. (Apropó: dönts a tőkét, ne siránozz! Ön dönt: viszik, vagy mehet!)

A döntés lehet jó vagy rossz, középút nincs. A tét óriási: élet vagy halál? Ráadásul itt nem egy szimpla életről van szó, hanem egy világról, elfelejtett galaxisról.

Az ember ugyanis egy világban él, de egy másikat hordoz magában. Ez a világ nem pusztul el az emberrel, mert a térben vagy anyagilag körülhatárolhatatlan. Tulajdonképpen annyit lehet tudni róla csupán, hogy ott rejlik a csupasz testű, melegvérű, kétféleképpen járó emlékszen, aki önnön vélt nagyságától megrészegülten rohan saját végzete felé, az önkontroll jótékony béklyóját rég lerázva. Célja a világmindenség leigázása, és evégett egy világmindenséget áldoz fel. Ezt az emlést ma még embernek nevezik, és több titkot hordoz magában, mint az ismert és ismeretlen világok együttvéve.

Becske József Lajos grafikája.

S. BENEDEK ANDRÁS VERSE

Nem

*„Majd ha... hazug álmok papjai szűnnek.”
V. M.*

Lőhetnek hátba, halántékon,
Nem ők hozzák el jövődő halálom.

Mikor a sztyeppén vállig eltemettek,
Fordítva arcom szélnek, napkeletnek,

Erőt adott a föld, az őszi eső,
A feketén izzó síromat verdeső.

A görög lány estére kiásott
S még táltos-csontom se hibázott.

Harmadnap hajnalán jöttek el értem.
Mivé rossadtam vízen, kenyéren.

Áradt a földből a fekete átok,
Ahogy ma is rontást hoz reátok.

Poklos a kéz, gyilkos a szándék,
Kígyó-tojásként roppan a halánték.

Számúzhatsz Keletre, Napnyugatnak,
Csonťaink fölött már nincs hatalmad.

E fölszabdalt földet el nem űzheted,
Nem a belé bicsaklott életet.

Ezért hát lőhetnek hátba, halántékon,
Nem ők hozzák el jövődő halálom.

BECSKE JÓZSEF LAJOS VERSE

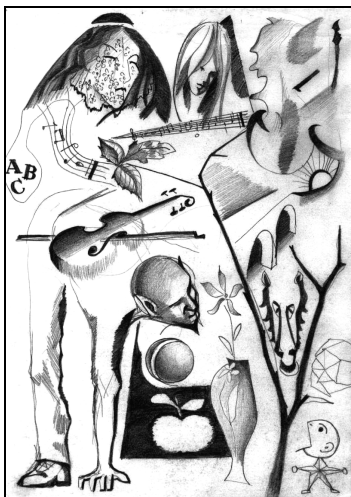
Szabadság

Most jut eszembe, még soha senki
nem hitte nekem szavát a dalnak,
melyben különös, szelíd hatalmak
béklyóját a lélek földengedi.

Nem mondok semmit – agyam ingatag.
Rajta, mint ingoványon sárga gaz,
megtapad az eszmélés: nem vigasz,
hogy élsz, míg nem vagy teljesen szabad.

Árkokban úsznak gondolataim,
szőke árral, ki sárral bűnözött;
keresek törvényt törvények fölött,
úz az erőszak, megtalál a kín.

Azt mondom, lenni mégis fergeteg.
Vihartánc villámok felett-alatt.
Szabadság? Úszol, egy hal vagy magad,
s ez az egyetlen emberi benned.

Becske József Lajos grafikája.

BALLA TERÉZ

VISSZA SZÁM LÁL Ó

A
LÉT
HA KÉRED

FELLOBBANTJA
SÖTÉT BÚZÓS ÁRNYAIT

S A LOBOGÁS MÍG ELVAKÍT
SZIPPANTSD FEL MARÓ TÉNYEIT

kinyílik a tarnak vélt vidék
sűrű ág-bogában ott rejlik még
minden visszakapható tartalék

és jönnek a katonák élő-elevenen
európa testét borító harctereken

jönnek, intenek...s lehullnak...
fénylő-parázsló tanúi a múltnak

sebük felfeslik bennünk még ma is
vér, genny, mocsok szennyezik
szent dolgaink

és számolunk, hogy meddig még
meddig tapossuk élő halottaink

végső menedékét itt bent
hol lobban a lélek, verdes a szív.

A SZERETET PRÓBÁJA

Ruszin népballada

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ fordítása

Makovica nincs felszántva,
csak golyókkal teleszórvva.
Dombja alatt, zsenge fűben
harcos fekszik sebesülten,
lova nyihog, a patája
egyre csak a földet vágja.

Már anyja is megérkezett,
megállott a fia felett,
kezét fejére kulcsolja,
aztán mégis azt firtatja:
– Odajártál, háborúztál,
s egy kis portékát se hoztál?
– Anyám, hagyj békén engemet,
ne hasogasd a szívemet,
azt már úgyis golyó járta,
éles szablya átalvágta.

Alkonyattájt, estefelé
apja jó a fia elé.
Illendően megkönnyezi,
közben egyre kérdezteti:
– Odajártál, háborúztál,
hol a zsákmány, amit hoztál?
– A zsákmány nem engem illet,
de hoztam egy véres inget.

Él amott az erdőszélen
húga lohol az ösvényen.
Ő is elkezdte a sírást,
majd ekképp tesz szemrehányást:
– Mindhiába verekedtél,
hogya semmit sem szereztél!
– Húgom, hagyj nyugton engemet,
ne hasogasd a szívemet,
azt már úgyis golyó járta,
éles szablya átaljárta.

Bátyja ballag arra éppen,
látja testvérét a vérben,
könnyhullatva fejét fogja,
aztán ő is csak faggatja:
– Öcsém, ugyan merre jártál,
s hová dugtad, amit hoztál?
– Nem haszonért hadakoztam,
haza csak a lovam hoztam.

Egyszer csak az istenadta
jegyesének hangját hallja.
Szívrepesve fut a lányka,
örül, hogy élve találja:
– Egyetlenem, mutasd sebed,
meglásd, doktort hívok neked!
S keszkenőjét felhasgatja,
sebét friss pólyába rakja.

Áldja meg azt a Jóisten,
akit küldött, hogy segítsen.
Százszor jobb az a szülőknél,
ezerszer a testvéreknél!

Becske József Lajos grafikája

KÖD ÉS TEMETŐ

– A magyar irodalom esélyei Kárpátalján –

MÁRKUS BÉLA

A cím nemcsak hangzatos, hanem ráadásul még nagyralátó is. Úgy tesz, mintha meg tudná jövendölni, milyen lesz az (irodalmi) élet azon a vidéken, amelyik török hódoltság ide, *Habsburg-birodalom* oda, *Osztrák-Magyar Monarchia* ide, *Csehszlovákia* oda, mindegy, hogy kapitalizmus vagy kommunizmus, mindig a legnyomorúságosabb magyar lakta vidék, mindig „szegényország” volt. És maradt. Olyan terület, tele a nemzet történelmi emlékezetének megkerülhetetlen helyeivel, amelyik sohasem kecsegtetett a bőség kosarával, annál inkább táplálta az éhség legendáit. Hogy hol van *Verecke*, hol *Huszt*, hol *Munkács*, azoknak is illik, illenék tudniuk, akiknek térkép e táj. De tán még azt is, kiről, miről nevezetes *Nagyszőlős*, *Técső*, miért *Beregszász* és miért *Rahó*, amelyik a földrajzban jelölheti ugyan a két *Tisza* összefolyásának környékét, a világháborús katonatörténetekben azonban a hazától búcsúzás, az elválás helye, a megmásíthatatlan frontra masírozása, innen még a *Tatárhágón*, hogy túlhan tán *Szibéria* legyen a végállomás. A közös emlékezetnek még annyi helye, eseménye se szolgálja viszont a jelent; hogy derengjenek akkor a jövő távlatai. A ma: egy nagyobb városnyira, *Miskolcénál* alig nagyobb lélekszámúvá zsugorodott lakosság. A holnap: az elvándorlás, az asszimiláció folytán a töredék-nél is töredékesebb haza, hazácska.

Az az állapot, ma is, de holnap még inkább, amelyet az irodalomtörténész, a kisebbségi lét megtapasztalója, *Láng Gusztáv* az atomfizikából ismerős „kritikus tömeg” fogalmával hoz összefüggésbe. Magyarázatait követően arra a következtetésre jutva, hogy amiképp a hasadóanyag bizonyos mennyisége alatt nem jöhet létre láncreakció, ugyanúgy a kisebbségben élők önazonosság tudatának energiái is csak akkor működnek folyamatosan, ha a lakók létszáma elég nagy az energiák szüntelen újatermeléséhez. A második világháború utáni romániai magyar irodalom történetét *Kántor Lajossal* együtt jegyző *Láng Gusztávot* ugyan a *Muravidék* magyarjainak a jövője készítette töprengésre, ám gondolatai bizonyosan találának a kárpátaljaiakra is. Akár amikor az úgymond anyaországi magyarsággal való összetartozás tudatának épségben tartásáról – erősítésének lehetetlenségeiről, gyengítésének lehetőségeiről – beszél, akár amikor a hagyományok helyi ápolásának szerepére tekint, akár amikor aforizmába illően állítja, általánosítva, hogy a szóránymagyaroknak „a szorongás az identitásuk”. Az irodalomra s ezen belül az intézményekben megtestesülő irodalmi életre vonatkozóan elgondolkodtató az a határozott állítása, hogy a „helyi, népi, regionális hagyományokon alapuló azonosságtudat eleve kudarcra van ítélve a nemzeteszmék 20. századi versenyében”. Mert a helyi hagyományok őrzése csak akkor lehet megtartó erejű, ha a külvilág, az egész nemzet érdeklődése igazolja

vissza. Ha tehát a kisebbség, jelesül a kárpátaljai kisebbségi magyarság azt érezheti, hogy „nemcsak *kap és elfogad* az anyanemzetétől, hanem *ad is neki*”.

S éppen ez az a pont, amit a költőként, prózaíróként egyaránt ismert, *Beregszászon* élő *Penckófer János* is kiemeli a könyvében (*Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* – Magyar Napló, Bp., 2003.). Az alapvető tájékozódást segítő, de az értékek között is eligazító kötete, amelyik *Ekler Andrea* szerint „*mérföldkő a kárpátaljai magyar irodalom és irodalomtudomány történetében*”, magabizó öntudattal jelentheti ki, hogy irodalmuk „*világával találkozni az összmagyarság önismerete szempontjából – nélkülözhetetlen*”. S ez nyilván igaz is, hasonlóan ahhoz a korábbi, hivatkozott állításhoz, amelyik e „hatodik sip”-ként megszólaló irodalmat jellegzetes műveinek nyelvállapota és az alkotásokban föltáruló létértelmezések alapján alkalmasnak tartja arra, hogy „*egy közösség történelmi tapasztalatainak, sajátos szemléletformáinak, közösségi titkainak birtokába*” juthasson az ember.

Illetlenség is volna tagadni: a szépirói, költői alkotások, vagyis az irodalmi művek bizonyosan alkalmasak erre. Ám az irodalmi intézményekkel kapcsolatban mindez már módfelett kétséges. Általános gondról lehet szó, nem kárpátaljai jellegzetességről: vagy ki sem épültek, vagy elzáródtak azok a csatornák, amelyek – *Láng Gusztáv* fizikai példájától ihletetten szólva – mintegy *Barátság*-(olaj, gáz)vezetékként áramoltathatnák át magukon, köt(het)nék össze a szomszédos országok magyar irodalmát. Sokan, sok helyen felvetették, felrótták már, ám mindez hiábavalónak bizonyult: a rendszerváltoztatás, a demokrácia lehetetlen helyzetbe hozta az úgynevezett határon túli magyar irodalmak intézményeit, és lehetetlen, tehetetlen helyzetbe az ezen irodalmakra kíváncsi olvasókat is: nincs az a piac, ahol egészen biztosan föl lehetni lenni a kisebbségi magyar újságokat, folyóiratokat, könyveket. Olyanná vált ezen irodalmak világa, mintha östermelökként mindenekelőtt a maguk ellátására, fennmaradására rendezkednének be, s már a cserekereskedelem is nagy előrelépés lenne, elégedettséget szülő, öröme okot adó.

Egészen közeli példával élve: a mostani kárpátaljai összeállítás szereplőinek lexikon-szerű bemutatásából tudtam meg jómagam is, hogy a 2002-ben „újraalapított” *Együtt* című folyóirat él, létezik. Főmunkatársai vannak, főszerkesztője – ám hogy olvasói hogy juthatnak hozzá, rejtély számomra. Ugyanígy a *Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának* tevékenységéről, közös rendezvényeiről sincs értesülésem – ami már azért is érdeklődévé tesz, mert az ottani írók, írástudók rémisztő megosztottságához, az anyaországhoz fogható klikkekbe, ellentáborokba sorakozását magam is nemegyszer tapasztaltam különböző konferenciák, tarka találkozások alkalmából. S itt vannak aztán, nem utolsósorban, hanem mindenekelőtt a könyvek! Hogy *S. Benedek András*, akinek kritikái, esszéi nélkülözhetetlenek ezen irodalom, kultúra, művelődéstörténet tanulmányozása során – tavaly válogatott verseit adta közre, még hozzá beszédes címmel. *Az lthontalanul* azonban aligha találhatott otthonra *Magyarországon* – nekem se került a kezem ügyébe, holott volnék tán annyira érdeklődő, mint más kritikus, irodalomtörténész. De az ugyancsak a múlt esztendőben jegyzett *Bartha Gusztáv*-kötet, a *Talált történetek* se talált rám, és én sem találhattam rá(juk). Folytassam az ugyancsak ismeretlenekkel? A hozzáférhetetlenek között ott van *A valóság szaga*, ott az *Álmos tájakon járok*, s ott a *Barlangok mélyén* is, amelynek a szerzőjéről pedig maga a bemutatkozó szöveg adja hírül, hogy sorsa sajátosan kárpátaljai és magyar sors, remek grafikusművész létre építőipari munkásként keresi a kenyérét.

A grafikus-költő, *Becske József Lajos* itt közölt versének címe az előbbieik értelmében akár a közös helyzetünket is illusztrálhatná: *átkozott szerepben* vagyunk mindahányan. Ők, *Kárpátalja* költői, írói, mert újra és újra bemutatkozásra kényszerülnek, én pedig, aki széjjegyzeteket fűzök az alkotásaikhoz, kénytelen vagyok beismerni, alig olvastam tőlük valamit. Az enyém így is inkább szerencsétlen szerep, ha az átkozott jelzöt arra hagyom, ahonnan a dallammal együtt földereng. Egy csángó népdalból, amelyet többféleképpen hallottam énekelni. Egyes szám és többes szám első személyben is, de mindkettőben közös volt a panasz: engem, minket anyám, anyánk megátkozott, mikor a világra hozott, (mert) az volt az átok, hogy ország-világ legyen hazám, hazánk. S a hazátlanságnak, vagy a *Láng Gusztáv* emlegette önazonosság hiányának ez az élménye, tapasztalata egyenes, nyílt beszéd állítása lesz. A „*nekem nincsen hazám*”, a „*néma történelem*” ugyanazt beszéli el, mint amit a „*szláv ég*” mennydörög ugyanitt, a „*jövőtlen múltunk végét*”. Amit viszont az *S. Benedek András*-költemény, a *Nem* szegez szembe, mint reményt a reménytelenségben, az éppen annak a szülőföld-mitosznak a lenyomata, amelyet a transzszilvanizmussal, az erdélyiséggel kapcsolatban szokás emlegetni, de szóba hozható itt is, a „kárpátaljiság”-gal összefüggésben is. Valami olyasmi volna ennek az eszmének, kisebbségi ideológiának a magva, hogy változhatnak a határok, változhatnak az államformák, az a föld azonban, ahová születtünk, az őseinkkel együtt, az változatlan, az megmarad, hegyeivel és folyóival, múltjának megannyi emlékjével. „*E fölzsabdalt földet el nem űzheted, / Nem a belé bicsaklott életet*” – mondja e vers alánya is, a halálról, a temetésről beszélve ugyan, mintha semmi vigasz sem maradna a vigasztalanságban, csak annyi, amennyi a halálos dac elégtétele, hogy „*csontijaink fölött már nincs hatalmad*”. Különös módon rimel erre még *Vári Fábán László* verse, a *Nagy László* emlékének ajánlott *Holdút magasán* befejezése is: a lírai személyiséget a magasban suhanó „fényember” látomása mintegy felhatalmazza arra, hogy parancsba adja, legalább önmagának, „*Romlással, földi/ nyavalyákkal félre!*”, mielőtt még hallani vélné a költő hangját, amely éppúgy evilági jelenlétének hírhözója lenne, mint a „*húsvét vasárnapján*” a sírján kizöldülő szálfá.

A sírt, a temetőt csak azok találhatják szokatlan, furcsa helyszínek, akik nem ismerik és sosem hallották a „*Temető kapuja...*” vagy a „*Temetőben láttalak, temetőben láttalak meg először...*” kezdetű, *Erdély-szerzte* énekelt népdalokat. *Adyval*, az élet s halál együtt mérendők gondolatának hirdetőjével mondhatnánk, önmagában nincs abban semmi torz, semmi kárhözhatandó, ha a lírai vagy az epikai tér alakítása, formálása közben e végső nyughely kitüntetett helyzetbe kerül. Mint *Bartha Gusztáv* elbeszélésében is (*Talált történet*), ahol a földi élet, az evilági vegetáció „*szemképrázta hazugságai*” közepette a temető mint álom jelenik meg. Méghozzá olyan álomként, amely beteljesülésre vár, megvalósításra – jelenjék meg akár kripta, akár síremlék képében, az alapozásuk, a kerítésük, a hitvány mesterekkel való egyezkedés olyan időtöltés, amely célt ad a céltalan életnek. Igaz, az evilágihoz hasonló esélyekkel biztat: a sírban is csak „szűkösen” férnek el, ami éppúgy „nem érdekes”, mint ahogy az sem, hogy még élnek, hogy fiatalon tervezik meg a haláluk utáni időt. Nem a feltámadás hitével – életük transzcendentális távlatok nélküli, mint ahogy hiányzik a mennyországba kerülés reménye is. Ettől még – és erre már *Vári Fábán László* verse, az *Ördöglatok* sorai utalnak – a földi létezésből is hiányozhat valami: a „lámpagyújtogató”, a fáklýás, az elhivatott ember. „*Vesztettül sötét, / Uram, a vermed...*” – kiáltja föl az égbe a költemény költő alánya, aki (a kisebbségi életlehetőségeknek is

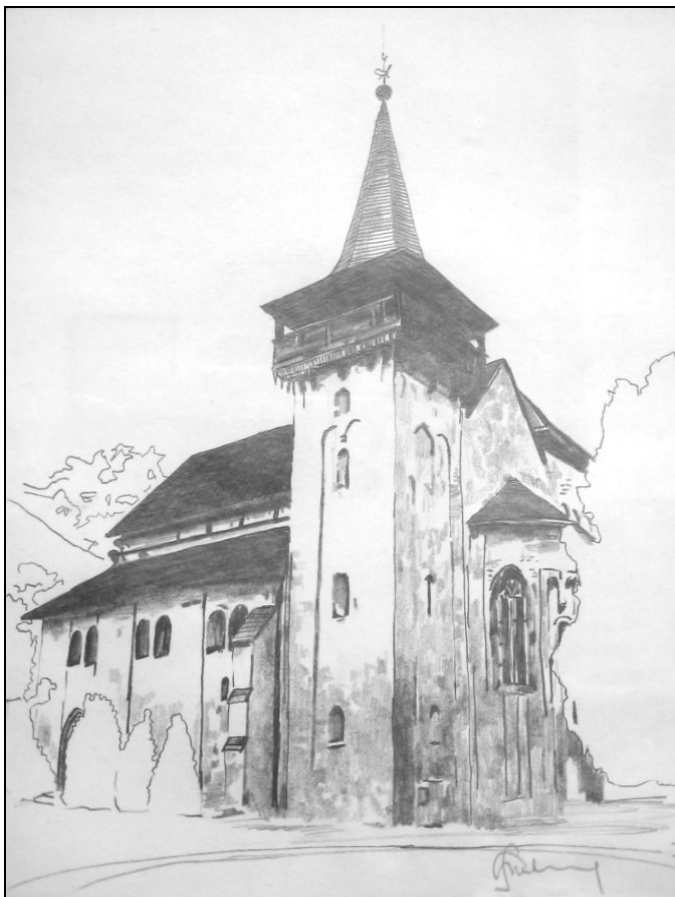
újabb allegóriája ez) mintha hajótöröttként látná önmagát, zátonyok foglyaként. Mindennél inkább nyomasztja azonban, hogy vajh a „*palackpostáját ki törí fel, / ki kíváncsi üzeneté-re?*”. A közömbös környezetnek, „közeg”-nek, az érzéketlenségnek ez a rajza viszont *Penckófer János*nak a szarvassá változott fiú mítoszát az Úrhoz való fohászba fordító [*Meggyengültem, Uram...*] című költeményét idézi fel. „*Digitálalkészek hálózatfóhászai*”, „*kiberetikánk janicsárja*”, „*megmásulás-kereső program*”, „*műangyalideg-érzékelő*” s hasonló kifejezések jelzik, lexikálisan, a környezet (poszt)modernné válását, hogy e változásban annál kiáltóbb legyen, ami változatlan: „*úgy se / értenék, miféle Súlyod van Neked, mely / évszázadok óta megújulva szakad a/ fejünkre, s mégis fölfelé emel; mégis / fölfelé emel*”.

Könnyű észrevenni, persze, hogy e hitnek ez a megvallása a *Nem emel föl József Attilájának* felel, de felelhetne – ebben az összeállításban – *Czébely Lajos Czöbel Minka* emlékének ajánlott, szecessziósan játékos versére is. A *Quo vadis?* életút-összegzésére: „*Megy az ember, néha megáll, / Mintha várna / Valakire. Nem tudja, hogy / Önmagára. / Megreng a föld, kapaszkodna, / De nincs mibe. / Fény önti el, s utolsót lép / A semmibe*”. Újra a halál vagy a temető képzele tehát, s újra a sötétsége – mintha, valóban, minden gondolat a sír körül forogna. *Fodor Géza* versében (*A távolodó emléke*) éppúgy, mint *Bakos Kiss Károly*éban (*Így*), de *Füzesi Magdá*éban is (*Őszi nocturne*). Az egyikük a sírokókat zúgató égről beszél, krétakőrrel a „*krétakori tájon*”, ahol „*az elmenőnek már emléke sincsen/ csak útja, a rég követhetetlen*”. A másik igaznak mondja az álmot, hogy „*elér a mélyben halálom*”. A harmadik pedig – a kettős állampolgárságról való szavazás dátumával jegyezten – dizájnos sátonak látja a hazát, és csak halvének, amit érte vérzik, hogy legvégül tán llyllyés látomásának, a haza a magasban képzetének ellenképét, a haza a mélyben, a sírgödörben vízióját villantsa fel: „*Másfél méter, sóhajtanád. / Sóhajtod: csupán másfél méter*”. Ugyan öneki egy másik alanyát októberi bánat önti el, tetszhalott bogár hajára hullását érzi, fénylő glóriájának temetését, siratását képzele. De egy következő költeményben is szárnyaszegett madár halálos rikoltása hallik, „*szárnyatlan falevélnék / nesztelen, vig halála*”.

A „*kortalan ködből*” (*S. Benedek András*), a „*ködülte*” tájékból (*Fodor Géza*), az „*egy világvégi bolygón*” létezés állapotából (*Bakos Kiss Károly*) mintha nem is emberalakok, hanem csak ezek „*merev sziluettjei*” emelkednének ki. Vagy panoptikumba illő figurák. És szélhámosok – annak a hangoltságnak megfelelően, amelyik még a tú fokán átbújó medvéket is vicсорogni látja, vagy amelyik az önsajnálát pocsolóagyában való fetregést képzelte el. A tiszta, üde beszéd, a derű, a játékos kedv még a szavak szétszedésében és összerakásában sem mutatkozik meg, nemhogy a lírai vagy prózai hősök sajátja lehetne. A *Lengyel János* hangulatjelentésében rögzített *Hétfő reggeli zagyvaságok* a beszélő önbírálatként is felfoghatóak, a másnaposság jeleiként is megteszik. Olyan dicsekvés-ként, amely *Horváth Sándor* helyzetrajzának (*Álmos tájakon járok*) özvegyasszonyát jellemezheti ugyan, de nem az elbeszélőre, ennek a stílusára semmiképp sem áll. Hogy a nyelvben, a kifejezés módjában volna az erő – ez a költemények megszólalóra is elvéve igaz. Az erő helyett sokszor az erőltettség jelei ütökzenek ki. Sajnos, még annak a *Nagy Zoltán Mihálynak* az elbeszélésében is (*A Messiás Szilason*), akinek eddigi írásai szerint aligha vastag vagy erős a szatirikus vénája, most mégis a falusi gazdaság át- vagy visszaalakulása torzképének megfestésére, a demokrácia vámszedőinek kifigurázására tö-

rekszik. Pedig biztos tudja, érzi: az ő esetében a mérce: *A sátán fattya*. Kárpátalja talán legjobb regénye az ő tolla alatt íródott.

S hogy mi íródik holnap, holnapután az *Együtt* vidékén, az talán nemcsak a tehetség függvénye, nemcsak az alkotók dolga, hanem a környezeté, az irodalmi életé is, amelyik hátha segít oszlatni a ködöt és vele együtt a rossz közérzet temetői hangulatát is.

A boldvai református templom. (Fazekas Péter grafikája.)

Jelentés a Kárpátokon túlról

„Én országom Moldova”

(Duma-István András)

NAGY GÁSPÁR

Köszöntő (énekpróba) Jáki Sándor Teodóz (OSB) szolgálataiért születésének háromnegyedszázados szép ünnepén

„Szürkefejű öreg bácsó”
Égből küldött mentő hágcsó
így látják a Szeret martján
mikor arra felé csángál
Domokos Pál Péter nyomán
rendületlen szívű vándor
ruganyos léptű és bátor
papi ember a javából
családjából épp harmadik
aki Szent Benedek fia
Róla zeng most e krónika
ősi magyar tagolóban
egyszer nyárban másszor hóban
nagy lélekkel reményt szállít
ügyében Istenre számít
számolja de számolatlan
útja van hol él a magyar
szó és ének a legszebben
Máriához Szent Istvánhoz
erőst Szent László királyhoz!

Sohasem rest Ő az útra
Kárpát-kanyaron is túlra
el-elcsángál Moldovába
Lészpedre és Pusztinába,

Klézsére és Kalugerbe
Kacsikába Rekecsinbe
csángó szóért és énekért
Lakatos Demeter verséért...

Áldja Isten jó Teodóz
atyánkat ki hitben hajóz
fiatalon s nagy terüvel
orcáján mindig derúvel
megérdemli a virágot
csángómagyaroknak áldott
„szürkefejú öreg bácsó”
ennél nem lehet szebb zárszó!

IANCU LAURA VERSEI

Glória

majd kinövöd
az elbukó nap szokását
egyszer örökre fenn maradsz
a Fa korpuszát
koronázod

Özön lét után

már csak a madarak szállnak
tenyerünkben férges motoszkálnak
hiszékeny szélben szól anyám
már csak a halottak élnek igazán.

már csak az orgonák fekete
billentyűi, az angyalok
tenyerén száradt Isten ígéretei

Nincs ellenség

Nincs határ
Csak a Kárpátok
Szelíd, vérgyökerű Kárpátok

Nincs ellenség csak
Az erdő zúgása
Szuszog halkan

Ahogy a szív dobog
Ha átmegy
A határon

Rákóczi határ

a határon szólnak
a fenyves harangok
halkan beszélő füvek, színárnyak

a határon feszülő egek
Vérző lépések
föl, föl

dereng a Gyimesek könnye
reszkető hegyek tátognak
fönt s lent
csak várnak.

Ábrahám visszajár

egyedül ülök egy pesti lakásban
valami zene füstől
bort kortyolok, apám szagát
öt testvérem van és
néhány diplomám
egy albérleti szekrényben
a magyar parasztságot tanulom
magamon gyakorlom
a világhalált

mérgek lepnek el, szép, kecses
pillangók
messze az ágy
az asztal üres
már balzsamoz a zene
Kodály, Bartók szelleme
és fölébredtek, őseim
széttéptek

Pesten
Hangkövek, mihez kezdjek?

Pilinszky

nem tudlak már olvasni
a bajban kinőttelek
beléd is törtek kardok
meghalni nekem kellett

iszonyú volt az elveszés

megtoltani, mint vad szerzetest
s mint vércseppek a keresztet

Kivételes pokol

kirajzolódok végleg a világból
mint árnyék falnak szögelt fogoly
külön kezel, kivételes magányban
a tanuk nélküli pokol

otthonom lesz végül az ismeretlen
egymást kitöltő üresség
a halál keze formáz majd lassan
a mindenségnek, egy napon

DUMA-ISTVÁN ANDRÁS VERSE

Elveszett fiaknak balladája

(Vizantea emlékére, ahol külföldön Olaszországtól Magyarorszáig és a faluban a munkáért halnak meg fiúk)

A keletről szentülésre
Indul útján ferdülésre
Fehér galamb a fény-felé
S két forrás az életvize

Indulnak felemelkedni
Úr Istenek teremteni
Tündér kertbe tiszta lelkek
Elvetet magot, emlékek

Vitéz kis fiatalságba
Fiuk életharc nyomára
Melynek kell a harcát vívni
Tündér kert nemzetet védni

Tündérek mely egyet áldnak
Életet a vízforrásnak
Félre teve másik jelet
Életben a fényi eget

Melyből ez kettőnek jele
Lenne ez földnek szentelve
Meg szentelve virágokkal
Megszabadult közragokkal

s-el mentek s-el mentek
fiatal fijaik kedves virágaik
világ részeire, mind a négy szegére
világkeresésre szikra fénygyűjtésre.

Vissza nem jövének üzenve térének
Anyaggal üzenve földben visszatérve
Mentek s emelkedtek egekből üzentek
Minden Szentanyának minden ház gazdának

Tündérek kertébe fonnyot kerítésben
Három szegletibe, Anyáknak lelkében
Se egyet választanak három szeg arcával
Nyomor árnyékával nyilak kanyarával

S eben Szent világba favágó láttában
Élt Sándor fiába és a világában
Élt a falu fia erdőnek a lombja
Mezőnek virága falu végső ága

Fehér halók fentről látták valóságot
Látták, hogy ott hagyták az utolsó ágot

Leszálltak a földre harcos halót véve
Anyagot engedve és a földben teve

Ezért minden reggel lehet éneket halni
Öreg tündéreket sírban siránkzoni
S –elmentek s –elmentek
Fiatal fiaink kedves virágain.

S anat vissza jönnek új forrást engednek
Tündérek kertibe Vizántje mélyében
Életet engedni mint vizet fergetni
S ha még lehet kénben lélegzetre bírni.

Duma-István András.

CSÁNGÓ VERSEK – CSÁNGÓ KÖLTŐK

BERTHA ZOLTÁN

Egy kényszerű nyelvcserre végleg megsemmisítheti-e az eredeti nyelvi emlékezetben őrzött közösségi önmeghatározásokat? Mi történik a kollektív kulturális memória nyelvhez kötött alakzataiba zárt tudattartalmakkal kifejlődött nemzeti egzisztencia és nemzettudat híján? A folyamatos nyelvvésztes (és elvándorlás) szituációjában az öntanúsító szenvedéstudat ébredésnek vagy végkifejletnek tekinthető-e? A megmaradás stratégiája milyen identitáshoz – történelmi nyelv- és tudatállapothoz – való ragaszkodást jelentsen?

A számtalan lehetséges teoretikus kérdés égető valóságát éli az a moldvai csángómagyar közösség, amely számottevő anyanyelvű iskolázás és hitélet nélküli zsu-gorodásában nemcsak szűkebb népcsoportjának, hanem a magyar etnikum és nyelvköz-sösség egyetemes kulturális értékbirodalmának is hatalmas veszteségét szenved. Az örökös peremors és a nemzetlét alatti sínylődés, az állandó veszélyeztetettség így mintegy az összmagyarság kollektív léthelyzeti és létharc-metaforájává, sorsjelképi példázatá-vá is lényegülhetett: a „szabófalvától san franciscóig” „szóródó”, folyton „porlódo” ma-gyar nép történelmi végzetének szimbólumává (Kányádi Sándor fátyomos poemájából [*Ha-lottak napja Bécsben*] idézve). (Az „elcsángósodás” rémére figyelmeztet *Gazda József* is [*Kortárs*, 2003/3.]: „*Már Domokos Pál Péter megjósolta a harmincas években: vigyázzunk, mert amely sors jut a csángóknak, az vár a székelysége és az egész romániai magyar-ságra is*”; „*ami a szórvány sorsa, az a sors vár a ma még tömbmagyarságra is*”).

Egyenesen a felvilágosult emberség emancipatorikus feltételének tekintette már Cso-konai is a csángóság („*a Moldovában lakó törzsökös magyarok*”) beemelését az integer magyar nemzetbe (*Marosvásárhelyi gondolatok*). Mert a magyar nép archaikumának hor-do-zója, az eredetvidék, az ősiség és a keletiség igézetes vonzásával bíró csángóság – a világ legelfelejtettebb kisebbsége – csak a kétfelöli beszorultság és a hontalanság általá-nos magyar sorsfájdalmát ébresztheti – miképpen *Illyés Gyula* látomásversében: „*Kíván-koztam a csángókhoz, / a künnrekedt pusztázókhöz (...)* Vissza, mint a gyerekkorba, / *ab-ba az őskori honba. (...)* Keletre, még keletebbre, / *a sűrű nyelv-rengetegbe, / őseim At-lantiszába, / Kőrösi Csoma nyomába. (...)* Tejútnyi csillaggal mintha / *Csaba népe térme vissza. (...)* Hazátlan a hontalanhoz, / *lemegyek a népfolyamhoz (...)* Szól az ágyú kelet felől, / *feldörög rá nyugat felől; / ide-oda a csapdában / fut a magyar a honában*” (Csán-gók). A reménytelen kiszolgáltatottság pedig – Kányádi Sándor „*eretnek táviratainak*” tanúsága szerint – a legmodernebb korban sem enyhül („*itt javunkra semmi sem moz-dul*”).

Klasszikusaink és kortárs költőink ilyesfajta megnyilatkozásait gyűjti össze *Az ember ott a legfájóbb magyar – Versek a csángómagyarokról* (szerk. *Mirk László*, Csikszereza, Hargita Kiadóhivatal, 2001) című antológia, amely bőven válogat az erdélyi, a székely, il-

letve maguktól a csángó alkotóktól is; emellett szemezget az archaikus csángó népköltészet remekeiből, a legszebb népdalokból, siratóénekekből, balladákából (*Petrás Incze János* XIX. és *Kallós Zoltán* XX. századi gyűjtéséből) – s ezek élén közli a *Forrófalvi Névtelen* (csángó himnusként ismeretes) imádságos („Csángómagyar, csángómagyar, / Mivé lettél, csángómagyar?” kezdetű) *Fohászát* is. A kötet előszavát fogalmazó csángókutató *Halász Péter* szerint vádbeszédek ezek a művek, „vádolják azokat, akik idejuttatták a csángókat, s vádolnak bennünket is, akik oly sokszor megfedelkedtünk róluk. De fel is emelnek! Felemelik az elnyomott, kismimizett, saját édesanyjuk kopott nyelvétől is megfosztott csángó barátainkat! Felemelik őket, a ki tudja hol lakozó Istenhez, akit anyanyelvükön már nem is dicsérhetnek.”

Az általános nemzeti sorsgyötrelmet jelzi már a könyv főcíme is – idézetként egy *Jékely Zoltán*-versből: „Az ember ott a legfájóbb magyar, / hol a magyarságnak már nyoma sincs.” De egy másik (a *Mikecs Lászlóra* emlékező *Hagyaték*) is így fejeződik be: „Tán egy új Széchenyi // tűnt Benne el, tudásával, hitével, / és minden tette ott is áldozat: / sírban is égő, buzdító szívével / istápolja a holt magyarokat.” Egy népcsoport eltűnése (ld. pl. *Jékely* és *Kányádi* verseit a marosszentimrei templomról) pedig metafizikai botrány; mert (ahogy *Szócs Géza* is leszögezi) – mivel „minden nyelv külön látomás a világról” – „bármely nyelv halálával egy lehetséges világ pusztul el”, „bármely nyelv megsemmisítése egyenlő Isten arcucsapásával”, s „metafizikai tragédia lehet az egész emberi civilizáció számára”.

Az antológiában felvonuló költők (a még nem említettek közül: *Gellért Sándor*, *Szemlér Ferenc*, *Farkas Árpád*, *Király László*, *Magyar Lajos*, *Vári Attila*, *Czegő Zoltán*, *Burján-Gál Emil*, *Tamás Menyhért*, *Kovács István*, *Lezsák Sándor*, *Parcz Ferenc* és a többiek) nemcsak a tematikai, erkölcsi szemléletformák gazdagságát, egyszersmind emberi-gondolati jelentőségét biztosítják, hanem a megidézett sorskérdések érzelmi-hangulati telítettségét, valamint a jelentéssűrítést, az esztétikumteremtés művészi-poétikai sokszínűségét is. Folklorisztikus kesergőtől tárgyias-vizionárius megjelenítésekig, dalszerű élményversektől himnikus könyörgésekig, passiókig, profán leírásoktól szakrális és bölcséleti mélységű gondolatlíráig terjed a műfaji, s a fanyar, önémesztő iróniától az elégikus, rezignált intonációig a hangnemi minőségskála. Többen többféleképpen elevenítik meg a példa-emberré, „vándorapostollá” emelkedett *Domokos Pál Péter* emlékét, egyéniségét, illetve dedikálják neki verseiket. *Lászlóffy Aladár* a rá újabban jellemző klasszicizáló veretességgel rajzolja elénk a nagy csángótudós alakját („Letelt a század, lassú ballagók / között, kik körül megirított az éter, / az égi Kárpátokba ballagott / csángók tudósa, Domokos Pál Péter” – *A tudós halála*), *G. Pataky István* a dicsérőének hagyománya szerinti köszönetmondással méltatja „apostolságot” megtestesítő vershősét („Egy életen át vigyázó szemekkel láttad, / változó hatalmak / egymásnak adják a pusztítás stafétáját” – *Köszönet, mester!*), *Kovács István* viszont redukált, éles, tömönatos fogalmisággal és biblikus asszociációkkal jelzi a megidézett személyiségéhez és munkásságához kapcsolódó lényegproblémát („Nyelvünk huszita máglya – hamvad”, „Júdás pénz lett a lelkünk”, „Hangok hazátlán hangja / a száműzöttet befogadja” – *Csángók*). A könyvben nem szerepel, de ugyancsak „a csángókutató *Domokos Pál Péter* emlékére” készült *Lászlóffy Csaba* montázsverse – alcíme szerint „oratórium megszámíthatatlan hangra” –, az erdélyi lírában *Kányádi*, *Szilágyi Domokos* nyomdokán meghonosodott mozaikos hosszúvers vagy létösszegző sorspoéma műalkotatában született polifonikus költeménye, intarziás-intertextuális szövegszötte, a *Kétsé-*

geink hármastoltára („Mi vétettünk-e avagy világ hibája? Nézni, nézni szánakozón, míg egész nemzetségünk alól kirúgják a széket?!... Hát nem. Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett diplomáinkat. De van-e még kinek? /.../ A gondviselő ?/ Napkelet vagy a tékozló Napnyugat fényével zaklató Ázsia és Európa között – csak el ne fűrészelje valaki egy méter nyolcvan centis fekhelyedet!”). – Másféle szövegszervező technikájában: finom népi dallam- és ritmusvilágában, leheletkönnyű, szürrealisztikus képiségében, s az atmoszférateremtő erő átható sugárzásában válik viszont megrázóvá Ferenczes István verse is, a Csángók („Megőszült harmaton / holló szerenádban / akár a havazás / egy üres pohárban // Csöndben hullunk alá / mint akik csak voltak – / lányai a szélnek / fiai a pomak”).

A szenvedés elviselésének azonban kiapadhatatlanok a transzcendens hitforrásai is: az önerősítő metafizikai sorsigazolás ösztönbe ivódott energiái – a vallási tapasztalat és jelentésmegértés képességei. Ösztön és vallás lényegazonossá sűrűsödésekor a felszíni értelemmel vagy a természetes érzellemmel akár el is utasított Krisztus-passió a szenvedéstörténet mindenkire érvényes egzisztenciális-antropológiai példajaként mutatkozik meg: az egyszerű és legegyszerűbb életnek is emberségében eszkatológiai megerősítést nyújtó sorslehetőségeként. Például Kányádi Sándor „apokrif” Csángó siratójában, amelyben a krisztológiai sorsazonosítás révén mintegy ontológiai megoldást nyer az egyéni és kollektív paraszti léttudat legfőbb sorsproblémája: hiszen az evilági létezésnek is lényegként ismerszik föl a krisztusság (a büntelen szenvedés, a szegénység, az önáldozat, a megváltásremény) sorsközösséget (tehermegosztó, kételyoszlató szenvedés- és megváltásközösséget) teremtő metafizikai törvénye: „miért kellett meghalnod / én édes gyermekem / miért adtad magad kínhalálra / olyan fiatalon / én édes jézusom (...) nem szűnnek a kínoztatások / érdemes volt-e édes jézusom / hitted volna-e hogy csak ösvényt versz / csak utat taposol nekünk a golgotára / érdemes volt-e a te szép fiatal életednél / többre tartanod a példamutatást érdemes-e (...) nem kellett volna nem / de ha nem vetted volna magadra / ha nem vagy a szenvedésben példa / mi értelme lett volna / az én kicsid életemnek / mi értelme jaj”.

Mélyértelmű logikum és szuggesztív poétikum rejtelmes kapcsolattitkait feszegetik ezek a versek; akár az eredendő, aboriginális folklorizmus közvetlen lirizmusának hatástényezőit kiaknázó erővel, akár a modern tudatlira objektivistá elemiből építkezve. A természetes értelem birkózik a hiány, az eluralkodó negativitás értelmetlenségével, törvénytelen törvényszerűségeivel, metaforizált vagy metaforizálhatatlan démonaival; mindazzal, ami nyelvtelen nyelv – nyelvi hazátlanság avagy meghonosodott nyelvtelenség –, a nyelvnélküliség nyelvi artikulálhatatlansága: „többletként éljük a haza hiányát: / a 'nincs'-ben teljesül a végtelen (...) De nyelvében egy világ meddig élhet, / ha nincs földje ahhoz, amit terem? // Meddig lehet a fény árnyéka élet, / meddig ad otthon hitünknek az ég, / s mikor jön el a nap, mikor a fénynek / s árnyéknak közös hona lesz a vég?” (Gál Éva Emese: *Hazátlanok millicentenáriuma*); „Uram a nyelvünk a széthullás nyelve / a megáláztatás nyelve és a félelemé / a haldoklók nyelve a végkimúlásé / hallhatod amint zavartan szejpítünk / az avarban // Kinek az érdeke hogy általunk / egy más nemzet vallja magát hivednek Uram / szeress minket a Szeret partján / és szabadíts meg a gonoszaktól / akik ellenünk vétkeznek // Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” (Ferencz Imre: *Csángók*). Mert valóban, a mélyből feltörő, az elrejtettségből a felszínre hozott magyar anyanyelvűségben a „káromkodás-

ból katedrális” is lehetne már emelni – parafrazeálva a Nagy László-i szállóigét (*Ki viszi át a Szerelmet*), illetve kiterjesztve annak jelentésérvényét. A gondolati motívum már Németh László több esszéjében felbukkan („istenfélelem és istenkáromlás egy dal két szó-lama” [Szophoklész]; „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere” [Dráma és legenda]), s *Eklézsia-megkövetés* című tragédiájának hőse, *Misztótfalusi Kis Miklós* is így fakad ki: „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik.” *Illyés Gyula Bartók* művészetét „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő” zenének tekinti. *Szilágyi Domokos*nál így visszhangzik ez: „káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” (*Rab*). S *Nagy Gáspár* is így vallja szülőfalujáról: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első ’nyelvemlékeim.’”

*

Külön eleven színfolt a nagy csángó népköltő, a szabófalvi *Lakatos Demeter* vidám újesztendő-kívánó „csángú hejgetése”, bensőségességet és reményt sugárzó, népdalszerű vallomása („*Szebb falu földön nem lehet, / amit elhattam én hon, / hul foly Moldva és Szeret / a virágos tájakon*”), tudatos hivatás- és hitvalló éneke („*Úgy illik, én inekelem, ami szíp, / anyanyelven, ahogy megértse a nép*”). *Lakatos Demeter* – akit 1935-ben még *Dsida Jenő* fedezett fel és közölt a *Keleti Újság* hasábjain, biztatva őt sajátos csángó versek írására, s akinek önálló kötete életében mégsem jelenhetett meg – valóban „átlépte az irodalomtörténet kapuját: érdekességből örökség lett” – fogalmazza a költő összegyűjtött verseit, meséit, leveleit tartalmazó (*Domokos Pál Péter* emlékének ajánlott) impozáns kétkötetes könyv bevezető tanulmányában *Beke György* (*Csángú országba*, szerk. Libisch Győző, Bp., *Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület*, 2003), (Verseinek előző kiadványai: *Csángó strófák*, Bp., ELTE – MTA, 1986; *Csángú strófák*, szerk. K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna, Bern, EPMSZ, 1988; *Búcsú az ifjúságtul*, szerk. Domokos Pál Péter, Libisch Győző, Jakab Lajos, Bp., Áramlat Kiadó, 1992.) Nem egyszerű paraszti rímfaragó, hanem „*első költője volt a moldvai magyarok rajának. Utódja a csodálatos csángó folklór alkotóinak, továbbadóinak, nótafáinak*” – szögezi le *Beke György* (ld. még: uő: *Csángó passió*, Bp., 1988, *Peremvidékek magyarsága*, Bp., 1995.), s idézi *Páskándi Géza* nekrológiáját (*Kortárs*, 1975/3.), amely szerint „*Lakatos költészete sajátos historikum és sorsszerűség egyáltalán nem közömbös dokumentuma. Az anyanyelv éltető erejének, az anyanyelv hatalmának erős és meditációra készítő fegyverténye.*” S valóban: ez a népköltészet autochton és genuin értékvilágából táplálkozó, annak közösségiségét kiterbélyesített személyes és műköltészeti ihletések, szemlélet-, kifejezésformák felé mozdító líraiság voltaképpen olyan művészetontológiai problematikát hordoz, amely a műalkotás bizonyos keletkezéselméleti, genetikum vonatkozásaira is rávilágíthat, illetve hírt hozhat a népköltészet forrás- és határvidékeiről, átalakulási folyamatairól, oralitás és literalitás viszonymódjairól, a szó- és az írásbeliség, sőt általában a népi és a magaskultúra közötti határterületekről is. A naiv népi költészet kiemelkedő tehetségek és teremtő egyéniségek alkotásai által is élő folyama csak gazdagodhat a váratlan transzformációk megjelenésével. „*A népi kultúra individualizálódása során a kultúra szerkezetében olyan új műfajok jelentek meg, amelyek átmenetet képeznek az anonimitás és szerzőség, az egyediség és kollektív jelleg között*”; a népi vers művelőit pedig „*népi*

költőnek, népköltőnek, parasztköltőnek, parasztpoétának, földműves költőnek, versfargónak” nevezték, ingadozó terminológiával és értékítéllettel – állapítja meg a néprajztudós Keszeg Vilmos a *Kicsiny dalaim – Népi költők antológiája* című kiadvány (Székelyudvarhely, 1999) előszavában. Bizonyos, hogy „*Lakatos Demeter költészete hol történelmi, krónikási, hol autobiográfiai, hol vallásos-mágikus, hol pedig tudományos (etnográfiai, nyelvészeti) funkciókat követ*” (Keszeg Vilmos: *Csángó írástudók, csángó költészet*, Korunk, 2003/9.), így munkássága nemcsak folklórhagyomány-folytató, hanem költészethagyomány-alapító jelentőségében is kiemelkedőnek tekinthető. Amint erdélyi és csángóföldi művelődéstörténeti barangolókönyvében Cs. Varga István (*Rokonföldön*, Bp., 2004) írja: „*a sorsának szorításában alkotó, a csángó nyelvjárást a magyar irodalomban megszólaltató, a csángó életérzést, lelkiületet vallomásos tájversekben kifejező Lakatos Demeter*” „*a csángómagyarok sokáig egyetlen, mindmáig legjelentősebb költője*”. Verseiben „*a nyelv varázsa fogja meg az olvasót*”, s rájuk „*igazán áll, amit Kosztolányi Dezső mond, hogy a verset ketten írják, a költő és a nyelv*”; „*a moldvai magyar népnyelv írja ezeket a verseket*”, az kíván általuk megszólalni maga – ahogyan ezt Beke György már 1971-ben tudatosította (*Csángó nyelvi epizódok*, Korunk, 1971/10. és in: *Korunk Évkönyv 1981*, Kolozsvár, 1981). (Ld. még Beke György szócikkét *Lakatosról a Romániai magyar irodalmi lexikon III. Kh–M* [Bukarest, 1994.] kötetében, amelyben többek között felsorolja *Faragó József, Farkas Árpád, Czegő Zoltán* és mások korabeli méltató írásait is.) A táj, amelyet e versek „*a magyar ország mappájába belerajzolnak*”, attól válik élővé, hogy szerzőjük mellette döntött – miután magyar iskolába nem járhatott, s a magyar nyelvet a közéletben sem használhatta kedve szerint (ahogy a svájci kiadás egyik gondozója, *K. Lengyel Zsolt* summázza előszavában). Ez a költő olyan népből nőtt ki, „*melynek csaknem nyolcszáz éves történelme során szinte sosem volt anyanyelvű iskolája*” (*Domokos Pál Péter* szavaival, aki az 1992-es kiadáshoz írt előszót). Így szerezte a „*legelsu csángu*” verseket „*a világon*”, mert „*odig, nem írt senki csángu verseke, és azután is csak én*”, ahogyan a *Dsida Jenővel* történt emlékezetes találkozásukat és beszélgetésüket később fellelevenítette. – „*S így lett a magyar népi műveltség Moldvában fellelhető archaikus rétegének felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi csángók magyarságának örökre hiteles bizonyítéka. Nehéz élete, többszöri rendőrségi meghurcoltatása ellenére úgy érzem: jó időben született Lakatos Demeter. Művészetével már ki tudott emelkedni a folklórforrások gazdag, de névtelen buzgásából, de még magyarként lehetett a csángó nép költője*” (ahogy *Nem lehet nyugtunk...!* – *Esszék, gondolatok, útirajzok a moldvai magyarokról* [Bp., 2004.] című átfogó könyvében *Halász Péter* summázza).

S ez az általa indított költészettörténeti (műfaji, hangnemi, stílári) tradíció újul meg a mai verselők körében is – az egyre keseredő mondandó elhatalmasodásának különbségével és változataival. *Demse Márton* „*halottak balladáját*” írja, s hogy „*Történelem földében / Patkányok turkálnak, / kertjeidben sáskák táncolnak. / Ugyan, szép Moldovánk, / Az idő még mit hoz ránk?*” (*Moldova*). (Emlékező, esszészerű, krónikás írásokat tartalmazó könyve: *Csángó küzdelem*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2005.) *Gábor Felícia* (önéletrajzi prózakötete, Pécsi Györgyi [Székelyföld, 2005/11.] szerint „*sociográfiailag is hiteles, költői erejű*” életvallomása: *Csángó vagyok*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2005) csendesen fohászodik: „*Áldott Isten áldott hazám / Kérlek segíts csángó népet / Tudjon magyarul beszélni / Tudjon imádságot mondani / Anya nyelvén énekelni*” (*A kis csángó hazája*). A

„Csánglia a leg szebb vidék a földön” szentenciáját hirdető Duma-István András pedig a haldoklás jajszavait viszonylag szigorú strófaszerkezetekbe sűrítve hallatja: „Haldaklunk elveszünk magyarok / Más nyelven kénszerűlt balandak (...) El fagjuk felejtni apánkot / Nem fagjuk üsmerni anyánkot / Őseink nem fagnak létezni / Másakat kezdünk lesz tisztelni” (Haldaklunk); „Én országom Moldova / Ott nem tudok szólni / Érzésemet ott soha / Nem lehet el menteni // Szájom bé van dugva / Szemem el burkolva / Nem tudnak meg értni / Nyelvemen beszélni (...) Gyerekeket csángólni / Nem lehet megtanítani (...) Teme-tőkbe siraink / Nem tudnak nyugodni / Megértük a hótakat / El fogjuk lesz tagadni (...) Ha nem tű Kárpátok / Keté szakagytok / Münköt Moldovába / Veszni ne hagyatok” (Én országom Moldova).

A klézsei Duma-István Andrásnak már két kötete jelent meg (*Én országom Moldova*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2000, *Csángó mitológia*, Kézdivásárhely, Havas Kiadó, 2005), s ezek egy egyre bővülő líravilágot tárnak elénk. A kesergők, a panaszdalok mellett sokszí-nű családi, szerelmi, természeti, vallásos-biblikus, bölcsekedő, életrajzi, konfeszionális költeménytípusok, illetve népszokás-leírások, zsánerrajzok, rituális, mitikus hiedelemver-sek is tartkítják az összképet. Az első könyv bevezetőjében *Ferenczes István* úgy fogal-maz, hogy „olyanok ezek a versek, mint a szívroham előtti migrén, a végleges megőrülés előtti neuraszténiák. Talán a moldvai csángómagyarok utolsó, utolsóelőtti nyelvemlékei. (...) A végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő jajszavai. (...) Hisz emberöltő teltén alig lesz majd csángómagyar, aki értse is őket. (...) Baudelaire nyomán a 'romlás virágainak' is lehetne nevezni őket. A nyelvromlás virágainak.” Az elsősorban nép-rajzi jellegű második könyvet ajánló *Sántha Attila* szerint viszont „asszimiláció ide, nem-zet-előtti csángó állapotok oda – az azóta eltelt öt évben Boldogasszony újabb csodát tett moldvai népével, és megfordulni látszik a pusztulás folyamata”.

A folklorizmus közvetlen hagyományvilágában kontextualizálható beszédmód imma-nens költőiségére támaszkodva ugyan, de a poétikai formák önállósításának, az egyéni beszédtonus kialakításának az útján talán *Jancu Laura* jutott eddig a legmesszebbre (*Pár csángó szó*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2004). Finom, törekeny versszerkezetekbe foglalja személyes élményvilágát és hangulati-érzelmi tapasztalatait. Szinte tőszavas, tő- és fél-mondatos verssorokba töredetzeti hiányos és az egzisztenciális „világghiány” súlyát ér-zékeltető szófűzéseit, sejtelmes asszociativitással, önreflexív vallomásossággal és elvonat-koztató tárgyiasággal dúsított lélekrajz-vázlatait. Szemérmesen öntanúsító érzelmesség és könnyed képzettársító szemléletesség, megkapó nyelvi szenzibilitás, stiláris érzékeny-ség és szuggesztivitás itatja át a kanyargó, filigrán kifejezés-alakzatok szelíd hullámzását, a részint mintha az akadozó lélegzetvétel ritmusára hajladozni vagy szakadozni látszó versmeneteket (amelyekben akár még a nyelvi bizonytalanság vagy sutaság is – mint *Duma-István András*nál – lehet bizonyos költőiség forrása). S a még inkább redukált, gnomikussá csupaszított vagy csiszolt verszárlatok, a sugallatos paradoxonokra, aforisztik-us, szentenciaszerű kijelentésekre vagy egyszerű érzésmegnevező kivallásokra épülő befejezések (pl.: „Enyém vagy félelem / Egészen enyém”; „A lelket a szó élteti / ha kimon-dod megöl”; „Lefekszem / Hamu ágyba / Őriz engem a kín”; „Kedvesem várom / Örökösen / Alkonyulok”; „Ott vagy Te is ahol // Az Isten lépked: // A lelkelem kezdetén”; „Megrakják a tüzet / Mégis elaluszik / A remény mely szeretni tanított”; „Várom a szóban remélt / Testet öltő / Szellemet”; „Árnyékolt csend, / Lét mögötti rend”; „S kérdem, erővel kérdem, / Mi van Isten hátoldalán? / Mert van – kell lennie / Az isten szónak Istene”) csak tovább fo-

kozzák az érzelmi feszültségeket vibráló konfeszionális és enyhén filozofikus, misztikus hatásokat. A váratlan jelentésásvitelekkel vagy utalásmozzanatokkal csipkézett képzetformák ugyancsak az ilyenféle metaforikus-absztraháló tendenciákat erősítik („*Csüng a holdon egy morzsa / Magamhoz veszem a böjtöt / A gyász / Az enyém*”; „*Átissza testem az idő vére*”; „*Keresztjeim út porából / Fonott koszorúk*”).

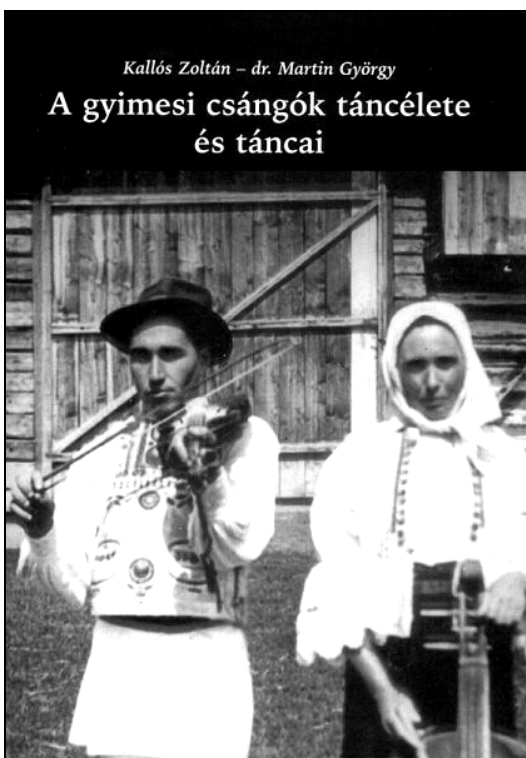
A kötet ciklusainak elrendezésén pedig átereng Ady nagy élmény- és témaköreinek visszfénye: szerelem, élet-halál, Isten, magyarság; személyiség és közösség alaphelyzei. A strukturális, hangnemi vagy nyílt szövegközi allúziók sora („*Ady, értem ma imád!*”; „*Ady útját betűzöm, / S az idő kibontja nyomait*”; „*Ha áll a béke, / Rám borul az éj ölében / A csendes Isten, szépen*”), illetve maga a szerelmi, istenkereső vagy istenhíányt fájoló, élet-halállal birkózó, sorssal viaskodó érzetfajtáknak a felidézése egy másfajta modalitásban az *Ady-líra* eredendő szakrális-biblikus hangoltságának, prófétikus és maskulin hevíletének teremt meg valamiféle feminin jellegű, érdekesen új és utánérzésektől alig érintett ellenpontját vagy variációját. S ebben a változatoszerű modulációban körvonalazódnak a csángó-sors vagy a kiszakadás-érület bonyodalmai és keserőségei is: „*Arcokon honol az évszázados / Elvezés, / Isten a jobb keze. / Rímelő sejtek, szabályok üveges / Ellenállása, csupa félelem minden tette*” (Keleti magyar). György Attila írja a könyv előszavában: „*Aki hazátlannak született, akit még a Kárpátok óvó-védő karja sem védett, annak a haza mindenhol fellelhető: népmesében, köztereken, ismerős szempárokban és legfőképpen a nyelvben, az őrizett és visszahódított titkos kincsben. / Iancu Laura versei ennek e titkos kincsnek és a Magyarfaluból Csíkszeredán át Budapestre vezető fizikai és szellemi peregrinációnak a gyümölcsei. Hivalkodás és pátosz nélkül, természetességgel vallanak arról, ami minden emberi teremtésben közös: az egyediségről és egyedülvalóságról.*” Halász Péter a versek „*érzékeny jelkiségre, finom gondolkozásra valló, japán tusrajzokra emlékeztető*” karakterére mutat rá (*Hitel*, 2004/11.), Farkas Wellmann Éva az összetett motívumrendszert, a mágikus megszólalást, a „*néha bibliás*” beszédmodort dicséri (*Irodalmi Jelen*, 2005. márc.), Pieldner Judit a „*rövid sorok staccatojának*”, a „*frappáns verszárlatoknak*” a poétikumát hangsúlyozza (*Székelyföld*, 2005/11.), Kiss Judit Agnes pedig az „*archaikus lélekállapot*” őrzésének értékeit emeli ki (*Magyar Napló*, 2005/3.).

*

Körvonalazódni látszik tehát – nagyrészt a *Ferenczes István* vezette csíkszeredai *Hargita Kiadóhivatal* jóvoltából – egyfajta értékes új csángó irodalom. Az ismert lapok, folyóiratok (*Moldvai Magyarság*, *Csángó Tükör*) mellett ez a kiadó indította el legújabbán a csángó kutatás történeti forrásait és eredményeit közlétező (az „*élő Atlantiszról*” hírt adó) *Bibliotheca Moldaviensis* című könyvsorozatát – alapmunkákat jelentetve meg *Zöld Pétertől Domokos Pál Péterig* és tovább. (Ld. erről *Ferenczes István* [*Magyar Napló*, 2005/11.], *Kovács István* [*Kortárs*, 2000/3.], *Halász Péter* [*Új Könyvpiac*, 2006. ápr.], *Pécsi Györgyi* [*Irodalmi Jelen*, 2006. júl.].) Irásait; ill.: *Ilyés Sándor* – *Pozsony Ferenc* – *Tánczos Vilmos*: *A moldvai csángók bibliográfiája*, Kolozsvár, 2006.) A gazdagodó és a „*magas*” irodalomba integrálódó, jelentősebb esztétikai értékeket képviselő csángó írásművek ma már tehát erkölcsi és művészi minőség együttthatását valósítják meg. A bemutatott csángó versantológia „*lírai (s egyúttal tragikus) történelmet alkot a népcsoport számára, amely történelem meghatározó része a keleti eredet, a megátkozottság, az árvaság, a magárahagyottság, a*

bujdosás, a megaláztatás, a hazátlanság, a nyelvvesztés a beolvadás reális veszélye” (Keszeg Vilmos, Korunk, 2003/9.). S így azt is ékesen igazolja ez a kötet – ahogyan róla szóló fejtegetéseiben Ekler Andrea leszögezi (Magyar Napló, 2003/7., és in: uő: Létra az örökléthez, Bp., 2004) –, hogy „ezek a kiáltások nem a nacionalizmusról szólnak, még csak nem is elsősorban a sokat emlegetett emberi jogokról, hanem az EMBER-ről, arról, ami az embert emberré teszi és meg is tartja annak, arról, amire nincs általános modell, de feltétlen kötődik hozzá többek között a nyelv, a kultúra, a hagyományok, a nemzeti identitás, a család, a haza, s az is, amit Sütő András emleget az Advent a Hargitán sorai-ban, a kiáltás joga.”

Az utóbbi években sorra jelentek meg a csángókkal foglalkozó könyvek. Kallós Zoltán és dr. Martin György munkája tánc kultúrájukat mutatja be.

MIÉRT CSODÁLOM A HATÁRON TÚL ÉLŐ MAGYAR TESTVÉREIMET?

JÁKI SÁNDOR TEODÓZ OSB

Hogy miért csodálok őket, sose kutattam magamban: teszem ezt szinte elfogult lendületben és hangoztatom is mindenfelé – őérettük.

1.) Gondoltam ugyan arra, hogy a történelmi *Magyarország* térképének szépsége viszi tekintetemet a határainkon túl élők felé. Különösen akkor, ha népszerű térkép az, melyen díszesen szép, ünnepi piros szín jelzi a magyarokat. – Hogyan lehetne élmény a történelem és a földrajz tanulása, ha nem találkoznék össze a Térkép előtt. Mi a régiektől még így tanultuk és most is valljuk – „a földrajz: térbeli történelem, és a történelem: időbeli földrajz”.

Nem is tekintem igazi magyar egyetemnek azt, ahol a hallgatók nem találkozhatnak minden egyes nap az egyetemen a Térképpel. Nevezék akkor azt csak al-egyetemnek. Ha pedig gimnázium, akkor csak al-gimnázium legyen a neve. (Ám az óvodát csak ezért nem nevezném még al-óvodának.)

Sajátosan jól emlékezem *Kogutowicz Károly Iskolai Atlaszának* 9. oldalára: a magyar népszerű térképre, melyet 10 éves koromban, 1939-ben láttam először. Ezért az egyetlen oldaláért egész életemre „bévésstem a szívembe!”, – ahogyan azt csángómagyar testvéreimtől tanultam. – Mostanában a *Magyar Élettér* autóatlasz (2006) ragad meg hasonlóképpen és tartozik legkedvesebb „olvasmányaim” közé.

2.) Biztosan hozzájárult csodálatomhoz az is, hogy éppen azokban az években tért vissza hozzánk a *Felvidék* magyar lakta része: 1938-ban. Nem telt el öt hónap, és 1939-ben *Kárpátalja* magyar vidéke is újra a miénk lett. Alig másfél év múlva, 1940-ben *Észak-Erdélynek* és a *Székelyföldnek* örvendhettünk. Az pedig szinte már hihetetlennek tűnt, hogy a következő évben, 1941-ben a visszaszerzett *Délvidék* miatt ujjonghatott az egész Ország.

3.) Még valami „hozzákötött” engem a Térképhez: a magyar népzene tanításának új lendülete *Kodály* és *Bartók* meglátása szerint. A népdalokat és a népénekeket ugyanis a Térképhez köthettük, mivel minden közlésnél ott szerepelt nemcsak gyűjtőjének a neve és a gyűjtés ideje, hanem még a gyűjtésnek a *helye* is. Csodálkozva vettük észre, hogy az iskolai ének-zenei „tananyag” mennyire tágitotta bennünk magyar földrajzi és magyar történelmi szemléletünket. A népdaloknak jóval több mint a fele a Trianonban elvett magyarok lakta területekről való népdal volt.

Ebben az új lendületben éltek akkor a magyar iskolák, és nem kis részt vállalt ebben a cserkészlet is. Így az igazi magyar népdal (majd az egyházi népének is) mindennapossá és nagyra becsültté vált az életünkben.

Népzenei értékítéletünkben gyorsan kialakult, hogy a legszebben mi, dunántúliak tudunk magyarul énekelni. Mégpedig a *Somogy megyei* (ma már *Zala megyei*) *Surdon* 1935-ben gyűjtött *Röpüjj, páva...* miatt. Ha most osztályoznánk: a dunántúliak ötökre tudnak énekelni! – Ám ha átmegyünk a *Felvidékre*: ők ott szép hatost érdemelnének! – Az alföldiek sem jobbak a dunántúliaknál: ötös jár nekik is népzene tantárgyból! – De akkor mit érdemel *Erdély* (a *Mezőséggel*, a *Székelyfölddel* és a *Gyimesekben* élő csángókkal együtt)? – Tizenötöst! – mégpedig minden elfogultság és részrehajlás nélkül! Eddig még csak 108 alkalommal mentem ki hozzájuk, azért ítélek ilyen bátran az énekükről. – *Moldvába* csak 1978-ban juthattam ki, és a következő 28 év meggyőzött arról, hogy a moldvai csángómagyarok gyönyörű huszonnégycet érdemelnek! Most, 2006 augusztusában már a 85. alkalommal jöttem meg tőlük. – Kérdezhetné azonban valaki: És a délvidékiek? Amennyiben a *Dunántúl* szomszédságában vagy az alföldiek közelségében élnek, akkor nekik is jár az ötös, ám ha *Bukovinából* származnak (és új hazájuk a *Bánságban* a három község: *Hertelendyfalva*, *Sándoregyháza* és *Székelykeve*), akkor nem tagadhatjuk meg tőlük sem az előkelő tizenötös osztályzatot!

Magyarságtudatomat szépen gazdagította először a Térkép, majd a II. világháború előtti évek ország-nagyobbodása és még a magyar népzene gazdagsága és szépsége is. Valóban átélhettem zeneakadémiai professzoromnak, Bárdos Lajosnak szavait a magyar népdalról: „*Valami nagyon új, nagyon tiszta, friss levegő. Szívmelegítő, vérpezsdítő élmény!*”

4.) Mindezekhez azonban hozzájárult bennem még egy Látvány is! *Zoboralján* (a felvidéki város, *Nyitra* mellett) hívta fel rá figyelmemet egyik barátom. Ezért egész életemben hálás leszek neki!

Kertjében a gyümölcsfák közt volt egy almafa. Hirtelen támadt viharban villám sújtotta azt az almafát olyannyira, hogy főága tönkrement, többé nem is termett. De az egyik mellékága megmaradt, bár a villám szinte lemetszte a főágról, vízszintesre hajlította. Csak egy tenyérnyi helyen tartja a kapcsolatot a főággal. Ez a mellékág idén tavasszal

kihajtott, termést hozott: szép piros almákat, miként azt a zoborvidéki népdal is dalolja: *Piros alma mosolyog a dombtetőn...* (Kodály Zoltán feldolgozta ezt a remek népdalt, melyet ő maga gyűjtött első gyűjtőútján a *Zoborvidéken*, 1906-ban.)

Csak most, a télen jutottam hozzá, hogy lefényképezem azt a Fát, de ígérem Olvasóimnak, hogy a nyárra pótolom olyan fotóval, amikor mosolygós termés is lesz rajta. – Ám azért el kellett gondolkoznom az egészen! A tönkrement főgáz biztosan örvend, hogy mellékágán mégiscsak az ő élete él tovább. De ha az is az eszünkbe jut: nem szimbolizálja-e ez a tragikus almafa a magyarság egészének helyzetét? – Akiket ugyanis a történelem kegyetlen villáma (*Trianonban*, 1920. június 4-én délután fél 5-kor!) csaknem halálra sújtott (legalábbis a halálra szánt!), azok, a határainkon túl élő magyar testvérek nemcsak hogy élnek, hanem még virágozni is tudnak és szép termést is hoznak. – Tudom, hogy részletesebben is tovább elmélkedhetnénk erről a döbbenetes Látványról, mert még azt is megkérdézhethetnénk magunktól: megtesszük-e értük mindazt, amit ők valóban megérdemelnének tőlünk? Vagy nem? (2004. december 5-ére gondolok!)

Nekem azonban – itt és most – legyen elég csak ennyi: valahányszor hazajövök Győrre a határainkon túlról, az ott élő és ránk még mindig szépen fölnéző magyar testvéreim közül, mindig megerősödöm magyarság-tudatomban és a hozzájuk kötődő szeretetemben. Búcsúzáskor a kérdésemre: „Mit hozzak a legközelebb?“, meghatottan csak ezt válaszolják: „Te ne hozzál semmit! Te csak gyere!”

Fölnézünk a moldvai csángómagyarokra!

Részben megokolja ezt, amit a fentebb már említett Térképen, a *Népességi térképen* megláttam. Három nagyobb piros pont jelezte, hogy ott, a *Keleti Kárpátokon* túl is magyarok élnek – (azon a térképen:) lila színű *oláh* tengerben. De azonnal megjegyzem, hogy az *oláh* szót sosem használtam pejoratív értelemben, mert minden nemzetet, vallást és meggyőződést tisztellek, mint ahogyan jól esik nekem is, hogy magyarnak és katolikusnak becsülnek. Bár én azért használhatnám az *oláh* szót, hiszen még 1791-ben is ők saját magukat *vlach*-nak írták, vagyis: *oláh*-nak, amikor megfogalmazták beadványukat, melynek *Supplex Libellus Valachorum* volt a címe. (Ez a cím *Domokos Pál Péter* fordításában: *Az oláhok könyörgő irata.*) – A magyar közigazgatás csak 1848-49 után kezdte *román*-nak nevezni őket.

Történetük: Szent László király (1077-1095) telepítette *Moldvába* a (valószínűleg) *Beszterce* táji magyarokat *Erdélyből*, hogy vigyázzák a keleti gyepüket a *Szeret* folyó jobboldalán. Ők pedig életük feláldozásával is hűségesen teljesítették ezt a feladatukat az *Erdélyben* élő székelyekkel együtt. – A 1241-42-es pusztító tatárjárás után dél felől egy pástornép kezdett betelepülni *Moldvába*, akik magukat *vlachoknak* nevezték. – A *Nagy Lajos király* (1342-1382) korában vállalt hűbéruraság védte *Moldvát* még *Mátyás király* (1458-1490) idején is. (A moldvabányai csata – 1467 – után a magyar politikai hatalomnak már csak az utolsó évtizedei maradtak meg *Moldvában*.)

A csángómagyarok a következő évszázadokban ahogyan az ortodox hatással szemben meg tudták védeni magukat, ugyanúgy megtették ezt az *Erdély* felől terjeszkedő protestantizmussal szemben is. *Erdélyből* nem lehetett segíteni a moldvai magyar katolikusokat, hiszen ott „a *pápistáknak pispoke nem lehetett*”. pedig a protestáns rendek a val-

lási tolerancia elvét – Torda, 1568 – sokszor hirdették. A török hódoltság miatt nem kaphattak segítséget a királyi *Magyarországról* sem, hogy magyar mivoltukban megerősöd-hessenek. Ezért az egyetlen lehetőség volt a hitük védelme. Róma 1622-ben missziós területté nyilvánította *Moldvát* (és vele a csángómagyarságot). A lelkipásztori szolgálatot lengyel és olasz missziós papok látták el, akik az ottani csángómagyar katolikusok magyar anyanyelvét nem beszélvén a lehetőségeik szerint pasztorálták a katolikusokat *Moldvában*.

Ennek történelmi elbírálását így olvassuk Benda Kálmán történész professzornál, a *Károli Gáspár Református Egyetem* első rektoránál: „Végül mi volt tehát az, ami a moldvai magyarokat a korábbi évszázadokban és az újabb idők elnyomó, beolvasztó román politikájával szemben megtartotta magyarnak? Azt kell mondanunk, hogy ez katolikus vallásuk volt. A katolikus vallás, amely számukra egyszerre testesíthette meg a hitet és a magyarságot, amely tudatosította a görögkeleti románoktól eltérő kultúrájukat és lehetővé tette, hogy megőrizték hagyományaikat. Mindez azonban nem lett volna lehetséges, ha a moldvai magyarságban nincs meg az elszánt akarat, hogy magyar akar maradni.” (Előadás a Ráday Gyűjtemény Dísztermében, 1991. március 2-án.)

Az átugrott 400 év adatai közül egyik legfontosabbnak tekintjük *Petrás Incze János* (†1886), minorita szerzetest, aki *Pestre*, a *Magyar Tudományos Akadémiára* küldötte *Tudósításait*.

Akinek pedig a moldvai csángómagyarok XX. századi megismerését, sőt annak minden emberi várakozáson messze túlmutató reneszánszát köszönhetjük, ő *Domokos Pál Péter* (1901 – 1992), a csángómagyarok *Apostola* volt. Két könyvében – *A moldvai magyarság* (1987, 5. kiadás) és az „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” (1976) – alapvetően leírt mindent, ami eddig tudható volt a csángómagyarokról, – ahogyan ő mondta róluk – *a világ legmagárahagyottabb népéről*. Am ugyanakkor szuggesztív erővel megindította követőit, szellemi tanítványait, mindannyiunkat, hogy ezt a szent ügyet, a csángómagyar testvérek szent ügyét minden erőnkkel szolgáljuk. Ő nélkülözhetetlen forrás mindenki számára, aki tájékozódni kívánt a csángómagyarok helyzetéről.

Hányan vannak? – *Domokos Pál Péter* közléséből tudom a fölkerekített 300 ezres számot, amely még akkor is valószínűsíthető, ha az „*Almanahul Presa Bună*”, a hivatalos jászvásári kiadvány csak több tízezerrel kevesebb moldvai római katolikus hívőről tud. Ez ugyanis csak a jászvásári egyházmegye területén élőkét számolja, a *Bukarestbe*, az *Erdélybe* és már a *Magyarországra* költözötteket sem. A 300 ezerre tehető csángómagyarból azonban már csak 100 ezer beszéli, ám szépen, archaikusan, *csángóosan* őseinek magyar anyanyelvét; a másik 100 ezerből már teljesen kinevelhették nagyszülei nyelvét az „*illetékesek*”. Hogy mi lesz a maradék 100 ezerrel? A magyarul szépen beszélőkhöz csatlakoznak-e vagy az édes anyanyelvüket elfelejtők közé sodródnak-e, az biztosan függ még a mi önzetlen erőfeszítéseinktől is.

Könyvemben – *Csángókról, igaz tudósítások* – annak immár 5000. példányában is azokról tudósítok, akikről *Szervátiusz Tibor* szobrászművész azt nyilatkozta: „*A csángók a világ legbecsületesebb, legtisztább emberei. Mélységesen vallásosak és tiszták: erkölcsileg és minden szempontból.*”

Meghatva olvashatjuk *Domokos Pál Péter* vallomását is: „*Ha egyetlen szívet, egyetlen gondolkozó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíthattam, [...] úgy teljes céloimat elértem.*”

Moldvába mi vonz bennünket, mindannyiunkat? – Csodálatunk az ő lelki jóságuk iránt. Az erdélyiekre, a székelyekre is jellemző bibliai vendégszeretet, az irántunk való őszinte bizalom, a ragaszkodás bennük azon földrajzi irányhoz, „*ahol leszentül a Nap!*”, amint ezt apójától tanulta *Lakatos Demeter* csángó költő (†1974). Vagy ahogyan a Klézse községben élő, elsőkötetes költőjük, *Duma-István András* írja: „*Ha nem tū Kárpátok keté szak-agyatok, / Műnköt Moldovába veszni ne hagyatok!*” – Sorolom tovább értékeiket: a miénkénél szebben dallamos a magyar anyanyelvük, meghatóak archaikus kifejezéseik, amellyel ők az *Ómagyar Mária-siralom*hoz közelebb álló, hozzánk képest szinte *ómagyar* nyelvüket beszélik.

És az énekük? – Egy román népzene tudós mondatát idézhetjük, *Kallós Zoltántól* halottuk: „*azoknak a nemzeteknek vannak a legszebb népénekeik, akik sokat szenvedtek*”. Így a csángómagyarok is! – Még egy népzenei adat róluk: Ők az egyetlen magyar népcsoport, amely még közösségben is tud díszítve énekelni.

A legeslegszebb lelki értékük: ahogyan ők az Édesanya és a Magzat titkát becsülik és értékelik! A gyermekét váró anyára ugyanazt mondják, mint amit az Angyal mondott Máriának: „*Áldott!*” – Tudják így is mondani a fiatal anyáról, aki örvend áldott állapotának: „*Ni, a Marika megszépült!*” – Sőt így is tudják: „*Ni, a Marikának jövője van!*”.

Eddig 85 alkalommal voltam *Moldvában* a csángómagyar testvérek között, és arra a kérdésre, hogy *végül is kik a moldvai csángómagyarok?* – ezt válaszolhatom: – Az egyetlen magyar népcsoport, amely számban gyarapodik. – *Jövőjük van!*

Győrött, 2007. január 25-én, (vagy ahogyan a csángómagyar testvérek mondják:) „*fogyatékján a januárnak*”.

Jáki Sándor Teodóz atya moldvai csángó asszonyokkal.

„MI IS MAGYAROK VAGYUNK / MÉG ÁZSIÁBÓL SZAKADTUNK”

KATHONA MÓNIKA

Túl a Kárpátok keleti vonulatán, a hajdani *Etelköz* lankás hegyei között húzódnak a völgyekben a csángó magyarok ősi falvai. Ahol a dombok meg vannak művelve, a házak előtt virágok pompáznak, a tornácok szépen faragottak, biztosak lehetünk benne, hogy a lakók rokonaink.

Mintegy 250 ezer katolikus vallású ember él *Moldvában*, de a magyar származásúak száma ennek duplája is lehet. Sok helyen lerombolták hajdanán a katolikus templomtornyokat, és ortodox tornyot raktak a helyébe. Az ortodox csángók románul beszélnek, de ragozzák a román nyelvet. Különös szeretettel viseltetnek a magyarul beszélők iránt. A katolikusok közül is már nagyrészt csak az idősektől ismerjük az archaikus csángómagyar nyelvet. Sajnos a magyar nyelvű oktatás a mai napig sincs megoldva, a gyerekek, ha tudnak is magyarul egy kicsit, szégyellik, hogy nem tudnak olyan „jól” beszélni, mint az anyaországiak. Pedig gyönyörű szép a csángó beszéd, az archaikus gondolkodás nyomai maradtak meg benne. Nem keverik a románnal, azt külön nyelvként használják. Érdemes lenne a mi nyelvünket színesíteni régi magyar kifejezésekkel, szavakkal. Jóleső érzés, amikor úgy köszöntenek, hogy: „*Isten áldja meg!*”, vagy „*Mária adjon egészséget!*”

Duma-István András költő, a *Csángó mitológia* c. könyv szerzője, szállásadóm és úti-kalauzom hívta fel a figyelmemet arra, hogy a csángó falvak kelet-nyugati tájolásúak, hogy a *Nap* körbe tudja járni azokat. Ezek a kis falvak még őrzik a kereszténység előtti kultúra nyomait. A kapuk tövében kifaragott védőköveket látni, néhol kifestve, máshol szentképpel. A kutak és kereszték a magyar falvakban mindig jobb kéz felől vannak, ahogy a templom felé haladunk. Ha a bubának fáj a feje, édesanyja szenes vizet készít.

A népesség erre a területre még jóval a honfoglalás előtt érkezett, eredetmondájuk a *Csodabivaly*, melyet a *Csodaszarvas* mondából vehettek át. Később települtek ide palócok, jászok, kunok, majd a madéfalvi veszedelem után székelyek. Néhány településen palócosan ejtik a szavakat, itt jellemző a sokféle mesterség, a teljes önálló gazdálkodás.

Az emberek nem merik vállalni a magyarságukat, nem látják hasznát a magyar nyelv tanításának. Ennek oka, hogy megfélemlítik, románosítják a lakosságot. A janicár papok csángók, de gyerekkoruktól *Jászvásáron* tanulnak, ahol román papot faragnak belőlük. Nem szabad *Külsőrekecsinben* a templomot fényképezni, és magyar misét kérni, cserébe a pap békén hagyja a falusiakat. Sok helyen sor került ablakbetörésre, kiprédikálásra. *Magyarfalun* a pap nem engedte a *Szent István* keresztet felállítani, így a szomszédos gazda telkére került az emlékmű. Aki magyar újságot, vagy alapítványt működtet, a román titkosszolgálat lehallgatja a telefonját. *Somoskán* a magyar népzenei tábor záróestjén kevés helybéli jelent meg, mert hazaérkezett a pap, pedig „erőst szép volt”- jegyezte meg

egy résztvevő somoskai bácsi könnyező szemmel. Ún. GREF-et rendeznek a papok a magyar rendezvényekkel egy időben. Hatalmas színpadot emelnek a templom mellett, ahol román, olasz nyelven üvölt a zene, a gyerekek románul énekelnek, papírhajót hajtogatnak. A *Vatikán* missziós területté nyilvánította *Moldvát*, rendre épülnek az új katolikus templomok, a románosítás eszközei. Ugyanakkor a lányiki magyar iskola építéséhez a téglára napokat kellett várni, így nem kezdődhetett meg szeptemberben a tanítás.

A csángók mégis a magyarság legjobban gyarapodó népességét alkotják. Nem volt ritka a tízgyermekes család sem, ma is jellemző három-négy gyerek vállalása. A gyermek Isten áldásának számít, a család szent, ezért ritka a válás, a vegyes házasság. A csángó nép nincs is tudtában, mekkora kincset őriz, milyen gazdag a néphagyománya.

Domokos Pál Péter (1901 – 1992) tanár, történész, etnográfus, a moldvai csángók történetének és kultúrájának kiemelkedő kutatója. (Fénykép az 1940-es évek elejéről.)

A „LÜD MODELL” AVAGY: A MEGSEMISÜLÉS FINNUGOR PARADIGMÁJA

Jegyzetek egy Szócs Géza-vershez

JÁNOSI ZOLTÁN

Az 1975-ös finnugor világkongresszusnak *Budapest* adott helyet. *Ilyés Gyula* íróasztalán erre az alkalomra született meg *A törzs szavai* című alkotás, amely mind az akkori, mind a mai olvasatban egy sajátos, közös finnugor himnuszaként hat; s a szétszórt, illetve tovább porlódó, lélekszámban apadó kis finnugor népek összefogását, egybetartozástudatát hirdeti. Egy olyan, ugyan a történelemben már tovatűnt, mégis lehetséges, újjáéleszthető történelmi közösségtudatról beszélve, amely a pusztulásveszéllyel a közös megmaradásévért a régi összetartozás-tudat rehabilitációjával perel.

A vers egyes gondolati párhuzamai körülbelül egy évtized múlva, *Ilyés* finnugor identitás-fogalmát kiegészítve és továbbgondolva, mintegy a mű negatív tükörképeként, immár a nemzetiségi magyarság kihalásának allegóriájaként emelkednek fel *Erdélyben Szócs Géza* tolláról. (A kolozsvári költőnek *A sirálybőr cipő* című 1989-es kötetében.) *Ilyés* műve több vonásában magyar líratörténeti előképe ezért az erdélyi alkotó *Az író és a biró* című alkotásának. Ebben a pusztuló vagy már kihalt kis finnugor népek sorspéldázata – nyelvük, folklorjuk, szokásaik átalakulási vagy megszűnési perspektívájával együtt – a *Ceausescu-korszak Romániájában* egyre inkább végveszélybe kerülő erdélyi magyarság helyzet- és sorsanalógiáit jeleníti meg. Az összefogás-elv illyési paradigmájának helyén, a finnugorság nyelvének, kultúrájának, népeinek maga körül és a világtörténelemben tapasztalt kivészési ivén, az elveszés, a szétesés az erdélyi magyarságra vonatkoztatott, konkrét – de ugyancsak finnugor paralellizmusokkal áthatott – paradigmáját fogalmazza meg.

Az 5 tételből álló vers első egysége: 1. *Tudnivalók néhány finnugor népről* címmel mintegy *József Attilának* a finnugorság (a *Kalevala* és a vogul népköltészet felé tekintő) intellektuális tájékozódási irányát és a magyar költészet erre a hagyományra néző szűkségszerű útját is magába foglalva a sorspárhuzamosítás logikai műveletét előkészítő tudományos elmélyülés, az esztétikai, kulturális alapozás gesztusát ismétli meg. A pontosan hivatkozott forrás: „*Zsirai Miklós egyetlenegy jegyzetének nyomán*” tudhatjuk meg például, néhány más, a szétszóródás felé tartó vagy már el is porlódott kis finnugor nép (a

lívek, a vepszék, a lüdük) sorsútjának felrajzolása között, hogy a versben a későbbiekben leginkább kiemelt „vót (saját nevén valaddin) nép az oroszok megszervezkedéséig, sőt még Novgorod virágzásának elején is Ingermanland legnépesebb, legtekintélyesebb őslakója volt. Bár az állandó harcok és a gyakori járványok következtében folyvást fogytak, a vót még a 15. század vége felé is jelentős népnek számított. Sokan közülük kivándoroltak, szétszóródtak, egy-két nemzedék alatt eloroszosodtak, elnéptelenedett ősi földjükre pedig különféle jövevények telepedtek le. A vót nép végül fokozatosan felszívódott az orosz telepeshullámokban. A múlt század közepén még mintegy ötezen voltak, századunk elején ezren. A század hetvenes éveire számuk 50 fő alá csökkent, a nyolcvanas évek közepén pedig az utolsó vót öregasszony is meghalt.”

Ezen – a népneve és geográfiai helyszíne cseréjével, behelyettesítésével a *Trianon* után az etnikai peremeken, a határok mögött rekedt magyar kisebbségek valós történelmére és egyik, már nemcsak lehetséges, hanem sok vonásában be is következett sorsperspektívájára is utaló – analogikus alappozíció építkezik tovább a vers többi része. Szöcs Géza a vót népnév és a múlt idejű léte egy (tájnyelvi) alakjainak hangzásbeli azonoságát (a múlás, a valóságos és a grammatikai múlt fogalmának felhajtóerején is) mestersen kihasználva fokozza fel a sorsanalógiát.

A második, *Az író és a bíró* című tételben népmesei fordulat, illetve ennek ironikus-groteszk (csupán a grammatikai személy megcserélésével létrejövő) alakváltozata, a sá-mánhit praxisának koreográfiai és vizuális emlékei táplálják a poétikai rétegek felől ezt a párhuzamot. Majd az így kapott képnek a keresztény mítosz anygalképzetébe átfordított, (a babitsi emlékü „*Léthe réten*” nemzet és sorsszimbólumként egyaránt repkedő) kettős szinten is képtelen (részint megszületetlen, részint lehetetlen) abszurd változata, a lív népnév (az életre és annak térbeli beszűkülésére utaló) angol szótöbe vetítése paradox irányban is felfokozzák a tragédiát. Mindezek az esztétikai koordinátákon a „finnugor univerzumnak” még e képtelen (játékos vagy parabolikus) mítoszokból is kiforduló sorsa, totális kifosztásának távlata mutatkozik meg. Ez a hangütés ölt összegzően testet a versegész címét is adó, a személyiség és a nemzet sorsát egymásra vetítő szakaszban: „...*így éltem. Rosszul? / Jól éltem? Éltem. / Hol vót, hol nem vót / én vepsze költő voltam / hol vótam, hol nem vótam, / én inkeri öregasszony voltam. // Vállamra szárnyat ragasztottam, / hátamra tollacsát ragasztgattam, / megszületetlen vepsze angyal voltam / röpködtem itt ezen a réten / túllruhában és tollruhában. // Szerelmek és bőrkabátok / kísérték az életem. / Könnyű volt-e élnem így? / létem meg nem mérhetem. / Éltem, mint lív a living roomban. / A drótot az orvos javasolta. // S lehull a szárny, / a toll, / a tüll. / Lonc nő a réten, árny figyel / a hegy mögül, / a fák közül.”*

A *Vótok újesztendeje* című 3. egység szintén egyszerre groteszk és tragikus, az erdélyi magyar sors perspektíváját mind nyíltabban a finnugor porlódással modelláló, összesen tíz mondata *Zsirai Miklós* korábban átemelt részleges anyagához képest már teljes mértékben vendégszöveg. Szöcs Géza ismét pontosan megjelöli a forrást: (Részlet *Czegő Zoltán BUÉK száz nyelven* című újévi köszöntőjéből. Megjelent a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör* mellékletében, a FÓRUMBan, 1980 decemberében.) Az innen átemelt sorokkal a szerző az (akkor még csak) harminc főre fogyatkozott vót nemzeti közösség sorsán át egyúttal azt is illusztrálja, hogy a finnugor kiveszéssel általa utalásosan megjelölt paralellizáló erdélyi sorstudat az erdélyi kultúrában nem elszigetelt jelenség. Versében az erdélyi költő, *Czegő Zoltán* idézeteit ugyanakkor az ezt megerősítő analogikus térnek

még szikárabb és élesebb képet mutató erőterébe vonja. A szabad nyelvhasználat hiánya, a gyűlekezési szabadság korlátozása, a kényszerű kivándorlások fájdalma s az így keletkező, immár belsővé is váló „*anyanyelvhiány*” egyaránt megnyilatkoznak az ebbe a logikai hálózatba emelt vendégszöveg tükreiben. „*Milyen nyelven kiált fel a vót szilveszterkor?*” / *A vótnak tán könnyű: össze tudnak gyűlni mind, az egész nép, egy közepes lakásban, s ha fölkiált a vót, egész népe hallja. Talán könnyű a vótnak.*” Az elfogyás mardosó fájdalomával szemben ugyanakkor még a groteszk hangütés akkordjai közben is annak tudatosítása áll, hogy a szabad nyelvhasználat joga nem lehet a népet alkotó lélekszám függvénye. „*Hogy harmincan vagy harmincmillióan beszélnek egy nép nyelvét? Ugyan! Ha száz esztendeig él az ember ezer kilométerre önnön népétől, akkor is a maga nyelvén kiált föl!*”

Az – egyszerre egyetemes, biológiai és nemzeti-társadalmi szinten értelmezett – „*lét*” metaforáját megtestesítő *A rét* című 4. számú egység az erdélyi magyar élethelyzet és a kihalt vagy kihalófélben levő kis finnugor népek sorspárhuzamait az „*élő holttest*” állapotban megtestesített nemzeti státus képében, továbbra is a nyelv elnémulásának (elnémításának) problémájára koncentrálja. „*Kihagyó, hibás ütemek, szivattyú, / távoli beszéd, mindegyre elfulladó: / légszomjasan, de dolgozik még, nyilallva.*” Ez a közties, lét és halál között lebegő, agóniaszerű állapot szakítja föl az emberlét és a nyelv legbenső viszonyát feszítő nagy kérdéssort is: „*MIFÉLE NYELV EZ? / Ezen a nyelven hallgatsz majd, barátom, / mikor majd szívedben dróttal, / szádban tablettákkal / a fű alatt forgolódsz s ragyogsz, / ez az a nyelv, amelyen nem fizetsz, barátom, / vagy fizetsz / a császárnak adót, / e nyelven szól az élő holttest / meg az izsór és lúd. / S a vót.*” A 4. egység gondolatartalmainak rendszerét a nemzeti és a nyelvi állapotnak minden fogalmi értelmezésnél pontosabban a lényegét sűrítő, metaforizált összegzése foglalja össze. „*Tükre előtt a temetőben – a jelző jelzi még e szót – / szépíti magát még a nyelv, / a vepsze nyelv, / a lúd, a vót, / az inkeri, a vót, a liv.*” S ez az utolsó kép: a temetőben a tükör előtt (még) szépítő nyelv látomása az egész nyelvi és esztétikai mezőnek a történelem brutalitásába ágyazottságára, egyszersmind (a szépítés-szépítkezés halál előtti mozzanatával) az esélyek már-már csupán abszurd irányban kiteljesíthető távlataira utal.

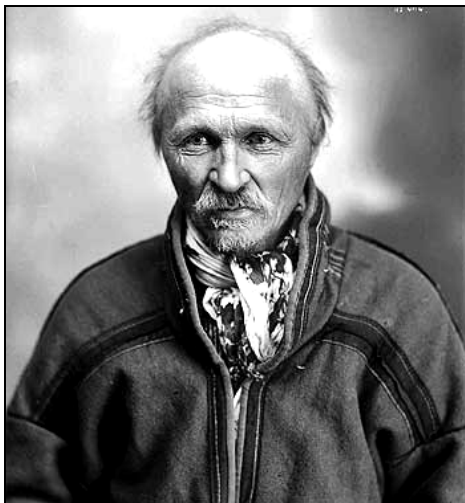
Az ötödik műegység (5. *Példázat az illúziók hiábavalóságáról*) a tömegsírba lőtt *Radnóti* verszöneteivel távolról rezonál a sirba tűnő népek (önazonosságának) itt maradó nyelvi-verbális művészeti dokumentumaira. A hatodik pedig (6. *Igaz történet, melyet ne értelmezzünk*) *Radnóti* s a „*vót írástudók*” ismételt említésével és a „*lívek a Lebensraumban*” szó szerkezetével megint a sirba tűnt vagy tűnő népek erdélyi magyarságra néző sorsmodelljének kiindulásbeli, alapozó, fenyegető karakterisztikumát rögzíti. A történelmi feltételek miatt az ebben az irányban magnetizálódó életperspektívát erősíti fel. A szakasz ugyanakkor „a rákosok dalárdájának” a szentestén a rákkórházból felhangzó, „*harsány, „mindent betöltő, rekedtes, de öntudatos”, „hejehujázó és áhítatos, gondtalan és keserves*” dalával – mint máshonnan megvilágított de ugyanazt az alap gondolatot üzenő metaforával – még meg is toldja, illetve újra és még keserűbben összegzi a korabeli magyar létben várható. A halálra váró, éneklő rákbetegek látványa ugyanazt a létbeli helyzetet fogalmazza újra, még abszurdabb formában, amit a temetői tükör előtt szépítő nyelv látomása korábban közvetített.

Az identitásvesztés esélyei a határokon túli magyarságnál nemcsak a nyelvet (mint Domonkos István: *Kormányeltérésben* vagy Papp Tibor: *Ad altare* című versei ezt példa-

szerűen közvetítik), hanem a teljes hagyományt, benne a folklórt is érintik. Ilyen fenyegetések vonulnak az olvasó elé a némán táncoló kolozsvári cselédnányok képében (Kányádi Sándor: *Fekete-piros*), a folklór-konnotációkkal is teli helynevek, nevek, szavak hirtelen támadt, gyors rögzítési, begyűjtési (lásd: „szépítkező”) szándékában (Székely János: *Helynevek*, Kányádi Sándor: *Noé bárkája felé*). S hasonló tartalmakat közvetít a versben történő székelykapu-állítás gesztusa is – tiltakozásul is a falu- s egyszersmind a kultúra-, a hagyományrombolás ellen – Balla D. Károly: *Székelykapu* című versében. Szócs Géza költészetében is nagyszabásúan tör át más helyeken a megváltozott történelmi koordináták között a hagyományos szerepéből kimozduló, deformálódó, torzuló, a funkcióit a nyelvvel és a nemzeti tudattal együtt elvesztő folklór arca (*Ballada és környéke, Történet a fehér lóról*).

Az író és a bíró kapcsolatát: vagyis az erdélyi magyar „nemzetnek” és az „időnek” – a vers kötetbeli megjelenése óta eltelt tizenhat év során alapjaiban nem sokat változott – viszonyát (lásd: a szabad nyelvhasználatért tett erőfeszítések miatt 2006-utolsó hónapjaiban a *Babes-Bolyai Egyetemről* elbocsátott magyar oktatók példáját vagy az autonómia-törekvések hányattatását) a 2007. január 1-jétől Románia egész népével az *Európai Unióba* lépő erdélyi magyarság új történelmi helyzete fogalmazhatja újra.

S ez az újraindító „szöveg” remélhetően nem a „lúd modell” eurokonform változataként születik majd meg.

Johan Turi (1854 – 1936), a finnugor népek közé tartozó számik (lappok) leghíresebb írója. Magyarul is olvasható világhírű műve, *A lappok élete* (Gondolat Kiadó, 1983.)

CSELENFI SÁNDOR FIA JÁNOS

BUDINSZKI ISTVÁN

A következőkben egy újabb, több irodalmi alkotásban is fellelhető, *Szendró* és így vidékünk történelmében is jelentős szerepet játszó személyt kísérek meg bemutatni. *Cselenfi Sándor fia János* gömöri kismemesi családból származott. Őse, *Cselen* 1282-ben *Gömör vármegye* alispánja volt, s az *Ákos nemzetségből* származott.¹ Ugyanezen nemzetségből származtak *Szendró* várának későbbi birtokosai, a *Bebekek* is. *János* atyja *Cselen fia Sándor* 1321-ben *Gömör vármegye* szolgabírája volt.² Tehát *János*, ellentétben a *Képes Krónika* és a későbbi hagyomány megnevezésével nem „*Potok megyei*”³, hanem gömöri család leszármazottja, aminek később ispáni tisztét is betöltötte. A család és *János* is egy 1330. évi áprilisi eseményen keresztül kerül a középpontba. 1330 és 1337 között ugyanis ő töltötte be *Szécsényi Kónya* királynéi asztalnokmester mellett az asztalnokmesteri tisztséget.⁴ Az asztalnokmester (*magister dapiferorum reginalium*), vagy más néven étékfogyó a királyi lakománál az ételt felszolgálók felügyelője, előjárója volt.

1330. április 17-én, kedden a királyi család *Visegrádon* az asztalnál ült, amikor a királyné egyik udvarhölgyének apja kardot rántva váratlanul rájuk támadt. A királyné főétékfogyója (vagy más néven asztalnokmestere), *Szécsényi Tamás fia Miklós*, köznéven *Kónya mester* távollétében annak helyettese, *Cselenfi Sándor fia János*, ahogy a leírások említik, „*egy jó indulatú ifjú*” volt a felügyelő. Az uralkodónak szánt első csapás csak részben sikerült, *Károlynak* csupán a jobb karját érte könnyebb sérülés, lemetszette azonban a királyné védekezéséért kinyújtott jobb kezének a négy ujját. Ezután *Felicián* a királyi gyermekeket akarta megölni. A négyéves *Lajos* és a hároméves *Endre* nevelői, *Kenesich Gyula fia Miklós* és *Drugeth Miklós* azonban a saját testükkal védelmezték neveltjeiket, miközben súlyos fejsérülést szenvedtek. Végül *Cselenfi Sándor fia János*, a királyné al-

---

¹ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. In: Arcanum DVD Könyvtár IV.

² Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.) *Gömör- Kishont vármegye*. Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai.) (Arcanum DVD Könyvtár III.)

³ Erre vonatkozóan lásd *Kristó Gyula* magyarázatát: „*Potok a ma Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Sárospataknak felel meg, amely egy hajdani igazgatási egység központja volt*”. In: *Képes Krónika*. (Ford. Bellus Ibolya.) Bp., 1986. 380. old.

⁴ *Engel Pál*, mint írja, 1330. 08. 01. és 1337.03.27. között találkozott olyan forrásokkal, amelyek *Cselenfi* ezen tisztség viselőjeként említik, de a *Képes Krónika* mellett több forrás is őt jelöli meg az 1330. április 17-i esemény szereplőjeként. *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* (Arcanum CD-Rom.)

étekfogója törével leszúrta *Feliciánt* és a földre taszította, majd a berohanó udvari vezékek teljesen szétkaszabolták. Feldarabolta testét az ország különböző városaiba, fejét *Budára* küldték intő példaként. *Felicián* hasonló nevű fiát és szolgáját, akik sikertelenül kíséreltek meg elmenekülni, lófarokra kötözve végezték ki, holttestüket a kutyáknak vetették. *Leányát, Klárát* kihurcolták a királyi udvarházból, orrát és ajkait megcsonkították úgy, hogy fogai kilátszottak. Nyolc ujját is levágták, majd városról városra hurcolták, miközben az utcákon és a tereken azt kellett kiáltoznia: „Így jár, aki hűtlen lesz a királyhoz!”. Idősebbik lányát, *Sebét, Bechei Imre* parancsára *Léván* fejezték le, férjét, *Bors nembeli Palásti Kopajt* pedig három testvérével együtt felakasztották. Az eset után tartott ítélőszéken az ország előkelői *Felicián* rokonságát harmadízigen halálra ítélték, nemzetségét, távolabbi rokonait jószágvesztéssel sújtották.⁵

Zách Felicián a *Nógrád* megyében előkelő birtokos *Záh* nemzetség tagja volt, és a XIV. század első évtizedében *Csák Máté* familiárisa lett. 1308-ban a *Gentilisszel* folytatott kékesi tanácskozáson a trencsényi oligarcha egyik tanácsosa volt. Nem tartott ki *Máté* oldalán, hanem 1318 táján *Károly Róbert* táborába állt. Ennek köszönhetően büntetlenséget élvezett, javait megtarthatta, sőt 1321-ben a felvidéki *Sempte* várnagyává lépett elő. A krónika szerint „a király megkedvelte, szabad bejárást engedett neki, és ajtaja mindig nyitva állt előtte”. Leánya, *Klára*, *Károly Róbert* negyedik feleségének, a lengyel *Erzsébetnek* az udvarhölgyei közé került.⁶

Zách tettének okáról kétféle vélemény létezik a történetírásban. Főleg a 19. századi romantikus történetírói hagyomány állítja be úgy az esetet, hogy *Felicián* egy, az uralkodó elleni összeesküvés részeként akarta kiirtani a királyi családot. A másik változat szerint viszont nem volt társadalmi oka *Felicián* tettének. Eszerint *Kázmér herceg*, *Lokietek Ulászló* lengyel király fia és utóda, a későbbi *Nagy Kázmér* nővére, *Erzsébet királyné* segítségével elcsábította a gyönyörű *Zách Klárát*, s a lány apja ezt akarta megtorolni. A történeti hagyomány inkább ezt a szerelmi történettel átszőtt változatot hangsúlyozta, többek között *Nagy Iván*, *Kristó Gyula*, *Dümmerth Dezső* és *Bertényi Iván* is. *Zách Felicián* illetően története rokonítható *Bánk bán* feleségének előző századi, a *Képes Krónikában* röviden elmondott históriájával. Mindkét esetben ugyanis a királyné külföldi rokona csábítja el az udvar egy szép hölgyét, amiért aztán a bosszú a királyné ellen fordul. Arra vonatkozóan azonban, hogy a 13. századi történet hatott-e a 14. századira vagy esetleg fordítva, eltérő a kérdéssel foglalkozók álláspontja.⁷ *Bertényi Iván* hangsúlyozza, hogy nem „a letűnt oligarchához húzó erők utolsó, kétségbeesett akciója” volt, hanem az *Arany János* által is megénekelte családi sérelem motiválhatta *Zách* akcióját.⁸ (*Harangoznak délre, / Udvari ebédre; / Akkor mene Felicián / A király elébe. // A király elébe, / De nem az ebédre: / Rettenetes bosszuálló / Kardja volt kezébe. // „Életed a lányéért / Erzsébet királyné!” / Jó szerencse, hogy megváltja / Gyöngye négy ujjáért. // „Gyermekemért gyermek: / Lajos, Endre, halj meg!” / Jó szerencse, hogy Gyulafi / Rohan a fegyvernek. // „Hamar a gazembert... / Fiaim, – Cselényi ...!” / Ott levágák Feliciánt / A király cselédi. – // „Véres az ujjad, / Nem vérzik hiába: / Mit kívánsz most, királyi nóm, / Fájdalom díjába?” // „Mutató ujjamért*

⁵ Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Bp., 1987. 82-83. old.

⁶ Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301-1526*. Bp., 2002. 48. old.

⁷ Bertényi Iván: i. m. 85. old.

⁸ Bertényi Iván – Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Bp., 1997. 111. old.

/ Szép hajadon lányát; / Nagy ujjamért legény fia / Borzasztó halálát; // A más kettőért / Veje, lánya végét; / Piros vérem hullásaért / Minden nemzetségéért!)

Károly Róbert nem sokkal a merénylet után, 1332. jan. 20. kelt oklevelében elbeszéli az egész eseményt. Fejérpatak László szerint „elmondja, hogy a királyi család éppen ebédnél ült, mikor Zách Feliczán dühétől elragadtatva betört, a királyi családra rohant s annak összes tagjait ki akarta törölni az élők sorából, de az isteni kegyelem nem engedé e bűnös szándék véghezvitelét. A királynőnek jobb kezét már levágja, a király jobbján is sebet ejt; ekkor azonban Cselény János bátran közbecsap, szíjjas dárdájával (bicellum) Záchon több sebet ejt, mi a merénylő életének véget vet.⁹ Nézzük meg János e „bátor tettének”, illetve az általa használt fegyvernek a mibenlétét. A *Pallas Nagy Lexikona* Záh címszava alatt az eseményre vonatkozóan a következőket találjuk: „ez időt felhasználva Cselénfia János al-asztalnok hátulról Záh Felicián nyaka és lapockája közé vágta fokesát (csákányát) s úgy a földre rántotta.”¹⁰ Valószínűleg ezt a hagyományt követi *Orlai Petrics Soma Zách Felicián* című 1860-ban keletkezett olajfestménye, amely ma a Magyar Nemzeti Galériában található.

A *Képes Krónika* – talán a leghitelesebb forrás a merénylet eseményeinek tekintetében – viszont a következőket meséli el: „amikor az ott álló királyfiakat is meg akarta ölni (Zách Felicián), a gyerekek nevelői, Kenesichi Gyula fia és János nádorispán fia, Miklós közbeléptek, és bár az említett gyermekek megmenekültek, ők halálos sebet kaptak a fejükön. Ekkor egy derék ifjú, a Potok megyei Sándor fia, János, aki akkor a királyné al-étektfogója volt, rárohant Feliciánra, mint valami vérengző fenevadra, és törével erősen a nyaka és a lapockája közé sújtva keresztüldöfte és a földre terítette. Az ajtókon keresztül innen is, onnan is berohantak a király bajvivő vitézei, és rettenetes kardjukkal izekre szabdalták a nyomorultat; kardcsapásaik szinte teljesen eltorzították őt.”¹¹ Következésképpen a történeti hagyomány háromfajta fegyvertípust sorol fel: dárda, kétélű tör és csákány.

A probléma valószínűleg a *bicellus*, mint fegyverfajta megítélésében gyökerezik. A *bicellus* ugyanis ismert és kedvelt fegyverfajta volt az *Anjou-kori Magyarországon*. Oklevelekben gyakran említik, használják nemesek, polgárok és jobbagyok is, hatalmaskodásnál, utcai verekedéseknél, s a *Kis Károly* ellen 1386. február 7-én elkövetett merénylet alkalmával is ezt használta *Forgách Balázs* pohárnokmester. A *Pallas Nagy Lexikonának* *bicellus* szócikke alatt a következőket találjuk: „régii magyar törvényekben és krónikákban előforduló fegyvernév, melyet különféle kép magyaráznak.” E helyen a nyílvesző, a kétélű tör, valamint a csákány (vagyis „olyan fegyver, amellyel ütni és szúrni is lehet”) jelentéseket sorolja fel, utóbbi igazolására *Szirmay A.* magyarázatát említi: *Szirmay* ugyanis „igazolásátul hivatkozik Turóczi azon soraira, melyekben elmondja, hogy midőn Zách Felicián a királyi családra rontott, a királyné étekhordója, János, Sándor pataki ispán fia, *Bicellussal* keményen a Felicián tarkójára sújtott, és ezt keresztül szúrva a földre terítette (inter collum et scapulan fortiter feriendo transfixit; Joh de Thwroc: *Chronica Hungarorum*. P. II. cap. 96. *Schwandtner J. Gy. kiad., Bécs, 1746. 162. lap.*)”¹²

⁹ Fejérpatak László: *A gróf Károlyiak Oklevelei.* = Turul, 1883. 1. sz.

¹⁰ A *Pallas Nagy Lexikona.* (Arcanum CD-Rom.)

¹¹ *Képes Krónika.* (Ford. Bellus Ibolya.) Bp., 1986. 257. old.

¹² A *Pallas Nagy Lexikona.* (Arcanum CD-Rom.)

A bicellus magyarországi jelentése azonban Kubinyi András munkája óta nem vitatott: ez a fegyver „kétélű, közepes hosszúságú tör, amelynek markolata két oldalon a végén szarvszerűen felhajlik”¹³. A *Képes Krónika* illusztrációján is ez utóbbi verzió látszik igazolódni, amely éppen *Cselenfi Sándor fia János* tettét ábrázolja.

Mint láttuk, Károly szörnyű büntetést szabott ki olyan borzalmas kegyetlenséggel, hogy a bosszúállásnak ez a magyar történelemben egyedülálló módja *Károly Róbert* alakját hosszú időre elhomályosította a történetírásban. Bár személyesen nem ő ítélkezett, hanem „a felháborodott” rendi bíróság, bárói számára általában, a belső kör tagjai számára különösen *Károly király* a megmentőt, a felemelkedés forrását jelentette. Így érthető, hogy 1330-ban a magyar arisztokrácia tagjai hajlandók voltak pecsétjükét ráfüggeszteni arra az „ítéletre”, amely a magyar szokásjogot lábbal tiporva a végrehajtás után szicíliai vérboszszút mondott ki a király ellen merényletet megkísérlő *Zách Felicián* „klánja” ellen.¹⁴

Zách összes birtokát az uralkodó elkobozta, s ebből a legnagyobb részt önfeláldozó tette jutalmául *Cselenfi Sándor fia Jánosnak* és testvéreinek (*Miklós esperes* és *Jakab*) a merénylet összes nógrádi és gömöri birtokait eladományozta. A beiktatás e terjedelmes birtokokba – mint *Fejérpatak* elmondja – részenként történt. Az esztergomi káptalan 1333-ban az új birtokosokat a Gömör megyei *Jeszte* birtokába iktatta be; aminek megtörténtével *Károly* 1334-ben privilegialis oklevélben *Cselenfit* s testvéreit annak birtokában megerősítette.¹⁵ *Feliciánnak* a következő birtokait kapták adományul: *Szárász-Brezova*, *Tenkenteleke*, *Polichna*, *Elesztyén*, *Mátyásteleke*, *Karancs-Ság*, *Lapújtó*¹⁶. A Nógrád megyei birtokokban 1335-ben történik az iktatás, a határok részletes leírásával. Ő és testvérei kapták ugyancsak adományul 1335. május 25-én a *Zách-nemzetség* többi tagjaitól, *Csigától*, *Kázmérnak* egy másik *Felicián* nevű fiától, *Lőrinc fia Pétertől*, *Folkus* fiától, *Lukács fia Keménytől*, *Berend fia Pétertől*, *Jakab fia Istvántól*, *István fia Domonkostól* elkobzott birtokokat¹⁷. Ezen birtokok név szerint a következők: *Kotroczó*, *Ettes*, *Bénateleke*, *Hartyán*, *Ság*, *Ságújfalu*, *Ludvég*, *Két Dályó*, *Berendefölde*, *Törincs*, *Litke*, *Helimbafalva* és *Egyházás Gerege*. E birtokok közül később *János* és *Jakab* 1343-ban *Törincs* helységet *Jolsvatapolcáért* elcserélték.¹⁸ Mikor a beiktatások megtörténtek, akkor adta ki a király 1336. febr. 29-én az ünnepélyes adománylevelet, újra elbeszélvén *Cselenfi mester* érdemeit.¹⁹ (1336. 28. Febr. *Carolus rex, possessiones ex crimine Feliciani de Zach ad se devolutas, magistro Joanni filio Alexandri filii Cselen, vicesgerentis magistri dapiferorum reginae.*)²⁰

---

¹³ Süttő Szilárd: Volt-e kettős uralom Magyarországon Kis Károly országlása idején? = *Aetas*, 21. évf. 2-3. szám, 245. old. – Kubinyi András idézett cikke: *Bicellus*. Adatok egy középkori fegyverfajta meghatározásához. = *Budapest Régiségei* XXIII. 1973. 189-192. old.

¹⁴ Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok*. Bp., 1986. 267. old.

¹⁵ *Fejérpatak* László: i. m.

¹⁶ Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.): Nógrád vármegye Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai.) (Arcanum DVD Könyvtár III.)

¹⁷ Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.): Nógrád vármegye...

¹⁸ Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. (Arcanum DVD Könyvtár IV.)

¹⁹ *Fejérpatak* László: i. m.

²⁰ Farkas Gábor Farkas – Király Péter: *ELTE Egyetemi Könyvtár Elektronikus könyvek – Kéziratok*. Bp., 2006. 214. old.

E nagy adomány megvetette *Cselenfi* gazdagságának és fényes pályájának alapját. Birtokait később még tovább növeli. A *Cselenfi* ág ősi birtokaira vonatkozólag nincsenek adatai, csak szerzett birtokait ismerjük. *János* az *Illy* nevű falut kapta adományul *Szécsényi Konya* asztalnokmestertől, a kit a viseigrádi merénylet elkövetésekor helyettesített.²¹ 1347-ben zálogba veszi a *Nógrád megyei Terencs* birtokot a *Béjai család* tagjaitól. 1348-ban már mint gömöri és csongrádi ispán és szegedi várnagy *Nógrád megyei Ság* falujában – amiről később családját nevezetlik – heti vásárjogot szerez; *Nagy Lajos* 1354-ben e jogban ünnepélyesen meg is erősítette. Hatalmas befolyásáról tesz tanúságot, hogy 1354-ben *Lajos királytól* adománylevelet eszközöl ki *Kudurzó* nógrádmegyei birtok felől, amely a magvaszakadt *Kudurzói* családé volt²².

A birtokadományok által mint említettem megnyílt előtte az út a magas méltóságok felé is. A tisztségek rekonstruálásában *Engel Pál* műve volt segítségemre.²³ Mint említettem 1337-ig viselte a királynéi al-asztalnokmesteri tisztséget, s 1337. márciusában már mint a királyi aula tagja szerepel. 1339. márciusától 1340. decemberéig az oklevelek *Revistyei*, vagy 14. századi nevén *Ricsei* várnagyként említik, amely vár korábban a már említett *Csopaj (Zách Felicián veje)* tulajdona volt, s 1331-ben szállt a királyra. Ezután, már *Nagy Lajos* alatt 1344-ben lett megyéje, *Gömör* ispánja, s tiszét 1353 júliusáig töltötte be. Királyi uradalom nem volt a megyében, csak néhány falu, amelyek a *Nógrád megyei Fülelek* várhoz tartoztak. 1330 tájától az ispáni tiszt *Fülek* várnagyságával volt tehát összekapcsolva. A gömöri ispánsági tiszttel egyidőben viselte a csongrádi ispánsági tiszteket is 1348 és 1355 között. *Csongrádban* az ispáni tiszteket a korszakban mindvégig a szegedi királyi vár várnagyságához ill. birtoklásához kapcsolódott.

Reizner János említi, hogy szegedi várnagy és titkos tanácsos tiszteében kötötte meg *Velencében* a köztársaság és *Lajos király* közt azt a békét, melynek értelmében ünnepnapokon a magyar lobogó *Szent Márk terén* kitűzendő volt.²⁴ 1348 júniusában *Nagy Lajos* a nyitrai püspök, *Vásári Miklós* társaságában *Velencébe* küldte fegyverszünet kötése végett. A követek *Velencében* augusztus 1-4-ig tanácskoztak a Signoriával a fegyverszünetről. *Pór Antal* a tanácskozásról a következőket írja: „*némi nehézséget okozott, hogy a magyarok csak öt évre kívánták a kötést, a velenceiek pedig tízre; meg hogy a magyarok Mladent, a klisszai grófot (kenézt) nem akarták befoglalni a békébe, a kormánytanács pedig ezt kérte. Hanem miután a signoria kijelentette: ha a fegyverszünet létre jő, a magyar király hadait velencei területen nem bántja senki, sőt barátságos fogadtatásban fognak részesülni s erre nézve rendeletet küld tiszteinek; a tengert is nyitva tartja a magyar király számára, csak azt ne kívánják, hogy Velence más népek ügyeibe avatkozzék, kivéven ha békét akar szerzeni: a magyar követek engedtek, és a fegyverszünetet, Mladent is belefoglalván, nyolcz évre megkötötték, az okmányt 1348. évi augusztus 5-én kiállították*”²⁵

²¹ Karácsonyi János: i. m.

²² Fejérpataky László: i. m.

²³ Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* (Arcanum CD-Rom.)

²⁴ Reizner János: *Szeged története.* I. köt. 49. old.

²⁵ Pór Antal: *Nagy Lajos 1326 – 1382.* Bp. 1892. (Magyar Történeti Életrajzok.) (Arcanum DVD Könyvtár III.)

Fügedi Erik megemlíti, hogy az ispánok között kevés olyat találunk, aki egyszerre két, esetleg több megyét kormányoz. Mint írja, az élen *Cselení János* állt ugyanis *Nagy Lajos* uralma alatt jutalmul egyszerre állt *Gömör*, *Csongrád* és *Somogy* élén. Őt *Balassa nem-beli Dancs* komáromi és túrói ispán követett, *Lackfi Pál* is „csak” zempléni és beregi ispán, valamint *Wolfart Ulrik* soproni és mosoni ispán egyidőben.²⁶ *Cselení Sándor fia János Somogy megyei* ispánságára vonatkozóan nem találtam adatot, *Fügedi* valószínűleg *János testvérére*, *Miklósra* gondolhatott, akit *Engel* 1332 és 1335 között mint somogyi főesperest említ. *János* másik testvérét, *Jakobot* 1337-ben mint udvari ifjút említik,²⁷ valószínűleg *János* tettetől nem függetlenül került a fiatal *Jakab* – aki egyben a *Méhi család* őse is volt – a királyi udvarba, valamint az egyházi pályát választó fivére, *Miklós* sem a főesperesi székbe.

Jánost 1355. január 20-án *Gimes* várában találjuk, ahol 1360-ig gyakorolja tisztét. A vár 1356-ban szállt *Erzsébet királyné* kezére. Ugyanezen oklevél említi meg *Cselení Sándor fia Jánost* a szendrői várnagyi székben, mint a királyné várnagya. A forrásokban ekkor, 1355. január 20-án vele tűnik fel *Szendrő* vára, ahol még hétszer említik meg *János várnagyként*, utoljára 1360. szeptember 15-én.²⁸ A vár építésének pontos idejét nem ismerjük. Annyit tudunk róla, hogy a 14. század közepén, 1370-ben még biztosan királyi vár.²⁹ Ezzel kapcsolatban *Tomka* azt a megjegyzést teszi, hogy az *Anjouk* erős kormányzata nem indokolja kellően, hogy *Szendrőn* várat emeljenek. Elképzelhető tehát az is, hogy – mint ahogy rendszerint történt – esetleg egy korábban (a 13. század második felében, a 14. század elején) felépített magánvárat szerzett meg a király, s bízta várnagyai kezére.³⁰

Szendrő korabeli állapotára a pápai tizedlajstrom adataiból következtethetünk. Eszerint *Szendrő Szent Istvánról* nevezett egyháza 1332-ben 32 garas egyházi tizedet fizetett³¹, majd ugyancsak 1332-ből említik a pápai tizedszedők *Marcus de Zunderew-t* 27 garassal.³² A pápai tizedlajstrom 4 éven keresztül (1332-1337) adja meg a borsodi esperességhez tartozó papok által fizetett tizedet. *Györffy György* számításai szerint a megye 91 plébániája közül az évi átlagban a legnagyobb összeget fizetők, s így legnépesebbek a következők: *Kaza* 35, *Szendrő* 31 3/4, *Szentpéter* 29, *Edelény* 27, *Felzsolca* 22, *Harsány* 21, *Püspöki* 19 és *Miskolc* 18 garassal. Tehát *Szendrő* mindenképpen kiemelkedik a mezővárosi fejlődés útjára lépett vásárhelyek közül is, hiszen *Boldva* átlaga 13 garas, *Szentpéteré* 29, és (*Szendrő*-) *Ládé* 13 1/2.³³ Mindhárom helység vásáros volt, *Muhit* pedig egy 1332-ben kiadott oklevél cívesnek nevezi, azaz mezővárosi rangra emelték.³⁴ *Muhi* átlag-

²⁶ Fügedi Erik: i. m. 294. old.

²⁷ Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*. (Arcanum CD-Rom.)

²⁸ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I., Budapest, 1996. 51. old.

²⁹ Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban*. Bp., 1977. 155. old.

³⁰ Tomka Gábor: *Szendrő várai*. = Veres László – Víga Gyula (szerk.): *Szendrő monográfiája*. Szendrő, 2002. 126.

³¹ *Monumenta Vaticana* I., Bp., 1887. 248. old.

³² U. o., 325. old.

³³ Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. Bp., 1966. 747. old.

³⁴ Tóth Péter: Szempontok a borsodi mezővárosok középkori és koraiújkorai történetének vizsgálatához. = Faragó Tamás (szerk.): *Studia Miskolciensia* 1. Miskolc, 1994. 114. old.

ban 12 2/3 garast fizetett. Ezek mellé felsorakozhat viszont még három település, amelyek – legalábbis plébánosai jövedelmeiből következően – „mezővárosi szintű” népességet mondhatott magáénak: *Edelény*, *Sajókaza* és *Szendrő*.

Tóth Péter szerint a 13. század közepén kezdődött ugyanis, de a századforduló után vált teljessé a gömői bányavidék – a pelsőci uradalom, illetve *Rozsnyó* környéke – betelepítése, amelynek méreteire jellemző, hogy az esztergomi érseknek az ebből a vármegyéből származó tizedjövedelmei ez idő alatt csaknem a hétszeresére emelkedtek. A kialakuló bányavárosok – *Csetnek*, *Dobsina*, *Rozsnyó* – közvetlen közelében több mint két tucat agrárfalu létesült, amelyek feladata nyilvánvalóan az egyre népesebb bányavárosok ellátása volt. Természetföldrajzi adottságaik következtében azonban e falvak éppen a korszak egyik legfontosabb mezőgazdasági árucikkével, a borral nem tudták ellátni a városok lakosságát. *Tóth Péter* szerint éppen a bor iránti keresletnek a gömői telepítések következtében történt hirtelen megnövekedése indította el a mezővárosi fejlődés útján azokat a felső-borsodi településeket, amelyek megfelelő adottságokkal rendelkeztek ahhoz, hogy területükön kialakuljon a szőlőművelés. A 15-16. század fordulóján keletkezett püspöki számadáskönyvekből, pedig kiderül, hogy egyrészt éppen a mondott mezővárosok voltak a bordézsma-cultellusok központjai (*Sajószentpéter*, *Sajókaza*, *Szendrő*, továbbá mellettük *Miskolc*), másrészt pedig, hogy – amint a dézsmabérlet-összegek mutatják – az itt termelt borok mennyisége és minősége vetekedett a később oly híressé vált hevesi és zempléni borokéval.³⁵

Tehát ekkor *Cselenfi* egy – a korszak viszonyai között – elég népes és fellendülő település és a hozzá kapcsolódó vár királynéi várnagyi tisztét töltötte be egyidőben a gimesi váréval, valószínűleg haláláig, 1360. szeptember 15-ig. Sőt 1358 júniusa és 1360 szeptemberétől ugyancsak eddig az időpontig a királynéi ajtónálló- vagy udvarmesteri (*magister ianitorum reginalium*; *magister curiae reginalis*) tisztséget is betöltötte, ami 1360-tól az udvarbíró helyett a királynéi udvar rangban második méltósága volt.³⁶ *Süttő Szilárd* egy érdekes dokumentumra hivatkozik: 1359. VIII. 25. (DL 49921): (*Iohannis filii Alexandri magistris ianitorum regalium*). Eszerint *Cselenfi János* egyszerre viselte a királyi és királynői ajtónálló-mesteri címet.³⁷ Így szerinte az *Engelnél* hivatkozott 1359. II. 4-i adat (DL 5721) is rá, és nem *Gönyüi Jánosra* vonatkozhat.

Györffy szerint *Cselenfi* tettéért kapta jutalmul többek között a közeli, telepések lakta *Borsod* falut is.³⁸ Egy 1332-ből és egy 1333-ból származó oklevélből arról értesülünk, hogy *Cselenfi*ek a korábbi birtokos *Karásziakkal* álltak perben. *Karászi László*, akit mint „*Edelényiek*” (*de Edelynum*) neveztetnek, itt ekkor kisebb fajta uralommal bír, melyhez *Edelény* mellett *Borsod*, *Császa*, *Ludna*, *Olán*, *Réti* és *Sáp* tartozott. *Réti*t és *Ludná*t az *Ákos nembéli Cselenfi*ekkel *Borsodért* folytatott pert lezáró egyezség értelmében az *Edelényiek* átengedték ellenfeleiknek.³⁹

³⁵ Tóth P.: i. m. 114. old.

³⁶ Engel P.: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* (Arcanum CD-Rom.)

³⁷ Süttő Szilárd: Adalékok a 14-15. századi magyar világi archontológiához, különösen az 1384-1387. évekhez. = *Levéltári Szemle*, 2002. 4. sz.

³⁸ Györffy Gy., 1966. 747.

³⁹ Zsoldos Attila: *Karászi Sándor bán és utódai.* (Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről.) = *Századok*, 2001. 397. old.

Jánost 1339-ben említik a források az osztrák nemesi származású, Pozsony megyei birtokos *Tellesbrunni Ágnes* – vagy mint a későbbi okiratok nevezik: *Anna, Angelika* – férjeként.⁴⁰ Két közös gyermekük volt, akik már az említett *Ság (Karancsság)* nevű birtokról a *Sági* előnevet használták. *Miklós* váradi püspök lett, *István* leszármazottai között találjuk a *Balázs* (1415-1448) nevű nógrádi és somogyi ispánt, akit az 1439. szept. 17. *Tüdőréven* tartott országgyűlésen jelenlevő 4 főpap és 58 báró társaságában találjuk.⁴¹ *Cselenfi Sándor fia János* halála 1365 előtt állhatott be, mert *Lajos király* ez évben kelt megerősítő záradéka róla mint elhunyról beszél.⁴² Az *Engel Pál* által közölt archontológiában az öt szerepeltető utolsó adatok mindegyike a következő dátumot jelölik meg: 1360. szeptember 15.⁴³

*Cselenfi Sándor fia János bicellusával leszúrja a királyi családra támadó Zách Feliciánt.
(Miniatúra a Képes Krónikából.)*

---

⁴⁰ Wertner Mór: Családtörténeti adalékok: A Tellesbrunniak. = *Turul*, 1895. 2. sz. 82. old.

⁴¹ Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* (Arcanum CD-Rom.)

⁴² Fejérpataky László: i. m.

⁴³ Engel P.: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* (Arcanum CD-Rom.)

EGRESSY BÉNI SZOBRA SZEPSIBEN

MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ

Leginkább a Szózat megzenesítőjeként tartják őt számon, hiszen a *Himnusz* mellett minden jeles ünnepségen ez csendül még fel, ha ad magára valamit is az a magyar közösség. Pedig jelentősége jóval több ennél.

Családja régi *Borsod* megyei református papi dinasztiából ered, de valószínűleg az abaúji *Egresből* származhattak, amikor *II. Ferdinándtól* a *Galambos* név mellé megkapják az *Egresi, ill. Egressy* nevet is a nemesi rang velejárójaként 1639-ben. Apai nagyapja és dédapja is ismert református lelkész volt, amint apja (*Pál*, szül. 1770-ben) is erre a pályára lépett. Apai nagybátyja (*Samu*) viszont zenekedvelő ember volt, aki zeneszerzéssel is foglalkozott. Ő zenésítette meg *Arany János* két versét is: *Sírva jön a magyar nóta világra, Leesett a Rigó lovam patkója. Egressy Pál* (az apa) *Sárospatakon, Bécsben és Jénában* is tanult, *Miskolcon* tanított, de jeles énekes és szónok is volt. Jól játszott néhány hangszeren (zongora, hegedű, fuvola), tehát a családi légkört áthatotta a dal. *Pál Jánosiban* és *Putnokon* is lelkészkedett, ahol a helyi prédikátor által nevelt árva leányt (*Juhász Juliana*) veszi feleségül. Itt születik első fiuk (*Pál*), majd *Lászlófalván* 1808-ban *Gábor*, később *Sajókazinczon* (mely ma *Kazincbarcika*) 1814. április 21-én *Béni*. Innen rövidesen átkerültek *Sajókápolnára*, ahol a kis *Béni* gyermekkorra nagy részét töltötte. *Béni* nemsokára a miskolci ref. iskola diákja lett, ahol akkoriban még latinul tanultak, majd *Sárospatakon* folytatta felsőbb tanulmányait. Szülei papi talárban szerették volna látni legszívesebben, de ő a bátyja nyomdokain haladva színész akart lenni. Már *Miskolcon* csodálhatta az akkoriban ott játszó *Déryné*t és *Laborfalvi Rózát* (későbbi *Jókainé*). *Sárospatakon* kiváló tanuló, főleg a zene és a magyar irodalom terén. Ekkor tanult *Patakon* a nála éppen három héttel „öregebb” *Erdélyi János* is. Ám 1831-ben a család megromlott anyagi helyzete miatt tanítani megy. Először *Mezőcsát*on próbálkozik, majd innen 1833. január 23-án *Kassa felé indul* (ahol bátyja színész volt, és éppen a *Bánk bán* első bemutatójára készültek), és a közeli *Szepsiben* talál tanítói állást. Legfeljebb egy évet lakhatott itt, mert 1834 elején már a kassai társulatnál sűgő, színlapokat ír és a kórusban énekel. 1834. április 23-án jelent meg először a neve a színlapon. Röviddel ezután a kassai színészek anyagi csőd miatt székérre ülnek, és *Kolozsvár, Nagyvárad, Buda* felé veszik útjukat. Olyan nevek szerepelnek ekkor a társulatban, mint *Déryné, Egressy, Latabár Endre, Udvarhelyi, Szentpétery, Megyeri* stb. *Kassán* pedig a német színészek veszik át a helyüket, amiről később *Petőfi* elég zafosan ír úti leveleiben kassai tartózkodása idejéről.

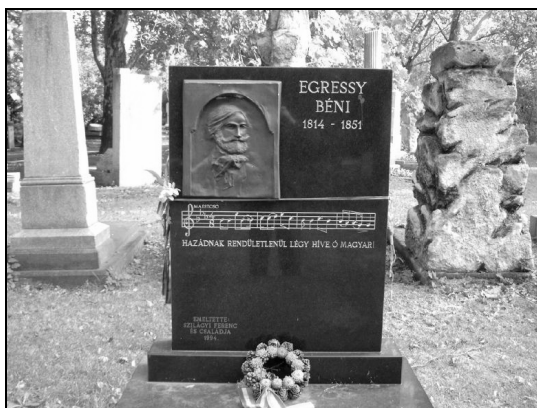
A *Budai Várszínházban* alig 21 évesen már 15 szerepben játszik, főleg zenés, énekes darabokban foglalkoztatják. A karigazgató *Erkel Ferenc*, a dalok szövegírója pedig *Egressy*. 1835. szeptember 28-án ott találjuk őt is azon színészek között, akik *Pesten* a *Grassalkovich* telken elkezdik egy színház építését. Közben főszerepeket is kap, mint

Figaro alakítása, és 1936 végére túl van a 100. szerepén. A Pesti Magyar Színház (a későbbi Nemzeti) 1837. augusztus 22-én nyílt meg *Vörösmarty Árpád ébredése* c. darabjával.

Az új színház teret nyit szerzőnek, színésznek egyaránt, míg a közönség magyarságát is tanúsítja jelenlétével. *Béni* fordít, kóristákat tanít be, cigányokból zenekart hoz létre, 146 versmegzenésítését ismerjük (például *Petőfitől* is), és *Erkel* számára megírja a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* szövegkönyvét (librettóját). 1843-ban a *Szózat* megzenésítésére kiírt pályázatot nyerte meg. Gyenge tüdeje miatt az énekes főszerepekről le kell mondania. A szabadságharc alatt csak 1848 szeptemberéig játszik, és jelentkezik a honvédek közé. A kápolnai csatában megsebesült, ezután kerül *Komáromba*, ahol *Klapka György* zenekari igazgatóvá nevezi ki. Itt írja a híres *Klapka-indulót* (*Föl, föl, vitézek a csatára...*). Mint komáromi katona, a fegyverletétel után nem kap büntetést, és már 1850 elején újra játszik. Tizenöt szerepben közel százötven estén lép közönség elé ebben az évben, de megromlott egészsége már nem bírja ezt az iramot, és 1851. július 17-én az örök menyeyi társulathoz távozik. Összesen mintegy kétezerszer szerepelt és 324 szerepet alakított.

Síremlékén ez volt olvasható: „AKI SZERETTEI EMLÉKÉBEN ÉL, AZ NEM HAL MEG, CSAK TÁVOL VAN. A HALOTT AZ, AKIT ELFELEJTENEK.” (Első síremléke elpusztult, de *Szilágyi Ferenc és családja* 1994-ben újat emeltetett számára a budapesti *Kerepesi temetőben*.)

Ezért volt természetes a szépsiek számára, hogy amikor a falusi színjátszók országos fesztiváljának rendezését a *Csemadok Területi Választmánya* átvette, akkor *Boda Ferenc* javaslatára felvették *Egressy Béni* nevét, bár a városka csak egy epizód volt az életében. Amikor pedig *Szepső* elnyerte a város történelmi magjának felújítására kért támogatást, akkor *Egressy* szobrának felállítására is pályázatot írtak ki. Ezt végül *Ferenc György* nagykaposi alkotó faraghatta ki a helyi mészkőbányából származó márványba. (A szobor színes fényképe a borítón látható, *Mihályi Molnár László* felvétele.)

Egressy Béni síremléke a budapesti Kerepesi temetőben.

MISKOLC MŰVELŐDÉSI ÉLETE AZ 1930-AS ÉVEKBEN A REGGELI HÍRLAP TÜKRÉBEN*

CSANÁLOSSI BÉLA

Közükatásügü

Miskolc közüvelődése a református kultúrára épült. A 18. századtól a katolikus kultúra is fejlődésnek indult. *Miskolc*ról, mint iskolavárosról csak az 1910-es évektől beszélhetünk.

Miskolcon 1929-től 34 tanintézetben több mintegy 400 tanerő több mint 12 ezer tanulóat tanít. A városnak 6 polgári iskolája, 4 középiskolája, 2 tanítóképzője, 7 szakiskolája, 1 művészeti iskolája, egy főiskolája és 8 óvodája van. A város népességének gyarapodása továbbá sürgős feladatokat jelentett az intézményfejlesztés területén.

A középiskolai képzésben a latin és a görög kultúra bölcsője a humán jellegű királyi katolikus főgimnázium maradt.

A reál-tantárgyakat előtérbe helyező oktatási irányat az állami főreáliskola képviseli. Újabb típusú reálgimnáziummá, amely a modern nyugati műveltség terjesztésére helyezte a hangsúlyt, az ősi református főgimnázium alakult át.

A *Fráter György Katolikus Főgimnázium* közel ezer tanulóával a vidék legnagyobb középiskolája lett. *Budapesten* is csak egy gimnázium haladta meg ezt a létszámot. Az iskolán kívüli népoktatás folytatásaként működött a *Miskolci Szabad Egyetem*, amelynek évenkénti körülbélül 30 előadásán állandóan 2-300 hallgató jelent meg.

Miskolcon a két világháború között 14 népiskola működött, de mindössze csak kettő épült ez alatt az idő alatt, pedig nagy volt a tanteremhiány.

A tanárok helyzete bizonytalan. Sok az óraadó és a szerződéses pedagógus. A gazdasági válság idején csökkentették az oktatói kart, viszont nőtt a tanulóak száma. A nehézségek ellenére mégis sikerült a tanítás korábbi színvonalát megtartani. 1930-ban tanítógyűlést tartanak a diósgyőri vasgyárban, ahol a résztvevők sürgetik anyagi helyzetük javítását.

A *Reggeli Hírlap* az 1936-37. tanév végén rövid áttekintést ad a *Miskolcon* működő középiskolákról, a következők szerint:

Izraelita Tanítóképző Intézet

A vallásos nőnevelés terén nagy erősség. A jelöltekkel egyénileg foglalkozó intézet tanítási eredményei kiválóak.

---

* Részletek egy hosszabb tanulmányból.

Evangélikus Tanítóképző Intézet

Az oktató-nevelő munka mellett figyelemre méltó az a hazafias nevelés, ami ott megvalósult. A 198 tanuló közül csak 20 nem felelt meg a követelményeknek. Az ének-zene-képzés jó színvonalú. A jelöltek gyakorlati képzését a kiváló gyakorlóiskolában tartják.

Királyi Katolikus Fráter György Gimnázium

A legnagyobb létszámú iskola, aminek jól szerkesztett lapja is van. Nagy büszkeségei az iskolának a *Gerevich* mester keze alatt vívó diákok, akik *Budapestről* 3 bajnokságot hoztak haza. Az iskola növendékeit 36 tanár tanítja.

Miskolci Református Leánygimnázium

Az 562 leánytanulót 28 tanár oktatja. Csaknem 20 % a bejárók száma, ami akkor igen magasnak számított. Az iskolában példás és eredményes oktatás folyik.

Református Léváy József Gimnázium

A 377 fős intézet falai között kiváló munka folyik. A vallásos élet elmélyülése a jellemző.

Állami Hunfalvy János Gimnázium

Kis létszámú gimnázium 257 tanulóval.

Magyar Királyi Állami Polgári Iskola

Ma, a testnevelés reneszánsza idején, fájón állapítja meg a krónikás, hogy nincs tornatermük. (Ez az áldatlan helyzet sajnos sok évtized múltán is jellemző a magyar iskolákra.) A filmek iskolai elhasználásának szép példája és eredménye, hogy 1936-ban 30 oktatófilmet vetítettek a tanulóknak.

Miskolci Állami Polgári Leányiskola

Az 1875-ben alapított iskolában 682-en tanulnak. Az elmúlt tanévben 21 oktatófilmet vetítettek a tanórákon.

Állami Fa- és Fémipari Szakiskola

A magyar Ruhr-vidék egyetlen ipariskolája, amely rendszeres ipari képesítő és továbbképző intézmény.

Városi Női Felsőkereskedelmi Iskola

Az akkor húszéves iskolának 218 tanulója van.

Állami Felsőkereskedelmi Iskola

Az iskola 271 tanulója közül 114 bejáró.

Városház Jenő Zeneiskola

A növendékek megoszlása:

zongora főtanszék	109 tanuló
hegedű	23 tanuló
gordonka	11 tanuló
orgona	3 tanuló
zeneszerzés	2 tanuló
zenei játékos tanfolyam	28 tanuló

A *Koller Ferenc* igazgatása alatt álló iskola növendékei rendszeresen adnak hangversenyt.

Az irodalmi élet

Miskolc irodalmi élete sohasem tudott kibontakozni. Ha egy-egy költő fel-fel tűnt, útja előbb-utóbb elvezetett innen. Kevés a buzdítás, emellett érdektelenség, a pártfogás hiánya tapasztalható.

A miskolci irodalom régi nagyjai: *Dayka Gábor*, *Tárkányi Béla*, *Lévay József*.

A miskolci írókat, költőket a *Lévay József Közművelődési Egyesület* tömöríti. Az egyesület mindinkább az irodalmi feladatok felé hajlik. Irodalommal foglalkozik a Diósgyőr-vasgyári *Turán Egyesületet* is, amely a 30-as években irodalmi matinékat rendezett.

Talán az egyetem hiánya az oka annak, hogy *Miskolc* irodalmi élete messze elmarad Szeged, Debrecen vagy Pécs mögött. A miskolci költők és szépírók többnyire magányosan dolgoznak, és néha egymást sem találják meg.

A *Reggeli Hírlap* rendszeresen közöl folytatásos regényeket, ami akkoriban fontos előfeltétele volt annak, hogy könyvként is megjelenjen egy helyi irodalmár műve.

Ha *Miskolcon* nincs is eleven, színvonalas, országos jelentőségű irodalmi élet, mégsem elhanyagolható az az erő, amely itt él a városban, és a lehetőségekhez képest publikálhat. Néhányuk rendszeresen a *Reggeli Hírlapnál* helyezi el írásait (*Sassy Csaba*, *Vér Andor*, *Kozma Béla*, *Balázs Győző*, *Geöcze Anna*). *Sassy Csaba* korának közkedvelt költője volt, aki országos hírnevet is szerzett. *Hét ország frontján* c. regényét 79 részben közölte a lap.

A novellisták közül *Serédy Jenő*, *Kigyóssy Sándor*, *Brucknemé*, *Farkas Gizella* és *Borsovai Lengyel Gyula* írásai jelentek meg gyakran a *Reggeli Hírlapban*.

Ünnepi alkalmakra *Duszik Lajos* írt rendszeresen emlékbeszédeket. Mint esztétát, *Vucskovics Jenőt* kell megemlíteni. *Dolák Árpád* versei is rendszeresen megjelennek a lapban. Ma már „eladhatatlan” költeményeinek hangulatát érzélgősség jellemzi.

A *Lévay Egyesület* gondoskodik arról, hogy időnként magas színvonalú irodalmi műveket is halljanak, és az irodalom barátai találkozzanak a legnagyobbakkal.

A lap 1930. február 14-i száma tudósít a *Nyugat* irodalmi estéjéről *Miskolcon*. *Babits*, *Gellért Oszkár*, *Kosztolányi*, *Móricz*, *Nagy Endre* és *Schöppflin Aladár* szerepelt a pódiumon. Az est bevételét *Kaffka Margit* emléktáblájának költségeire fordítják.

Miskolcon is jelentős esemény a *Magyar Könyvnapok*. 1930. május 17-18-án a miskolci könyvkereskedők a *Széchenyi utcán*, a színházi árkád alatt, és az *Erzsébet téren* sátrakat állítanak fel, ahol a magyar irodalom remekeit olcsón kínálják.

Az egyesület évről évre rangos irodalmárokat, színészeket hív meg, akik a *Zenepalotában* vagy a *Korona Szállóban* találkoznak a miskolci irodalombarátokkal. Így 1931-ben *Kosztolányi*, *Karinthy*, *Simonyi Mária* színésznő, nem sokkal később *Sík Sándor*, *Móra Ferenc*, *Áprily Lajos*, *P. Gulácsy Irén* a vendége *Miskolc*nak.

Lillafüreden tartják 1933-ban az IGE (*Írók Gazdasági Egyesülete*) kongresszusát. Irodalmunk java városunk vendége, köztük *József Attila*. Itt írja csodálatos versét, az *Ódát*. Később, 1936-ban az IGE a miskolci írói héten 50 neves író delegál városunkba. Kiemelkedő esemény volt a színházban megrendezésre került irodalmi est, ahol *Móricz Zsigmond*, *Gulácsy Irén*, *Nyirő József*, *Mécs László*, valamint *Báthy Anna* énekművésznő, *Ascher Oszkár* és *Baló Elemér* színművészek.

A Reggeli Hírlap Mécs László estjét így hirdette: „A legnagyobb, a legnépszerűbb élő magyar költő.” (1932. április 6.)

Figyelemre méltó Serédi Jenő dr. írása: *Lehet-e Miskolcon irodalmi életről beszélni?* (1932. október 16.) Nemcsak lehet, de kell is beszélni! Van-e vidéken irodalmi élet? Alig van, inkább nincs. Vidéken az nincs, ami írókat nevelhetne az országnak. A vidék most is csak olyan hely, ahol észrevétlenül lehet aludni. Vidéken is észreveszik az embert, ha a fővárosban látják meg. Tehetség, akarat, kitartás, lelkesedés önmagukban nem elegendők. Alkalom is kell. Szerencse sem felesleges. Idő is szükséges, és főképpen elismerés. Ez pedig vidéken nem terem. Csodálatos, mégis vidéken ringott hazai kitűnőségeink legtöbbször a bölcsője; Vidéken kelt ki, de terebélyes fává a fővárosban vált. A szerző szerint a siker záloga a vidéki közművelődési egyesületek kezében van. Arra nincs semmi szükség, hogy pénzt áldozzanak előadásokra, amikor egyes fővárosi nagyságokkal boldogítják a vidéket, anélkül, hogy ennek a vidéki közönség lényeges hasznát látná. Ha ezt a pénzt irodalmi munkák jutalmazására és könyvek kiadására fordítanák, nagy lépéssel haladnának a vidék szellemi önállósításához. A korabeli krónikás néhány gondolata ma is megszívlelendő.

„Hol bujkálnak a miskolci írók?” – teszi fel a kérdést Zsolt Béla, a finomtollú író. A *Lévay Egyesület* irodalmi matinéi megmutatták, hogy van Miskolcon irodalmat igénylő közönség.

A Miskolci Nemzeti Színház

A színház 1823-ben épült fel az ország első közsínházaként. 1843-ben leégett, de 1857-ben újra felépült a polgárok nemes közadakozásából. Miskolc 1923-ben büszkén ünnepelhette színházának százéves jubileumát.

A színház válsága a 20-as években következett be. Ettől az időtől kezdve 1939-ig az intézmény története a *Sebestyén család*hoz kapcsolódik. Ebben az időszakban születik meg a vidéki viszonylatban páratlanul álló miskolci operaciklus.

A fővárosi operettszínházak hatása alól a vidék sem tud mentesülni. A színház, bármilyen nemes ambíciókat is táplál, nem képes a tömegizlést megváltoztatni, jelentős mértékben a közizlés irányítása alatt áll. A budapesti Városi Színház és a miskolci színház között olyan szerződés állott fenn, hogy a fővárosban vendégszereplő majdnem minden világhírű művészt miskolci fellépésre is kötelez. Így a színház az operaelőadások terén felülmúlja a többi vidéki város teljesítményét, s a miskolci közönséghez elhozta a sok kitűnő operaénekest.

A miskolci polgárság a gazdasági válság szorításában arról kezd az elsők között lemondani, amit leginkább nélkülözhet – ide sorolható a színház is, amely nehéz anyagi helyzetbe kerül, s a városhoz fordul segítségért. *Hodobay Sándor dr.* polgármester szerint van mód a vidéki színészet megmentésére, ami két tényezőtől függ: az államtól és a közönségtől.

Sebestyén Mihály színigazgató 1930-ban az évad befejezése és a nyári állomáshelyre való költözés biztosítása érdekében anyagi támogatást kér. Egyrészt az általános elszegényedés, másrészt és az új technikai csodák: a mozi, a rádió és a hangosfilm konkuren-

ciája okozza a színházak válságát, aminek leküzdésére saját erejükből nem képesek. A vidéki teátrumok közül egyedül a miskolci állta még az ostromot.

A nehézségek ellenére a színház működik. Olyan, később híressé vált művészek játszanak itt, mint *Kemény László*, *Bilicsi Tivadar* és mások.

A színház gyakran él azzal a lehetőséggel, hogy neves fővárosi művészeket hív meg egy-egy szerepre. *Fedák Sári* az 1930. március 15-i ünnepélyen, *Dayka Margit* az *Erdész-lány* címszerepében. Jelentős esemény *Beregi Oszkár* vendégjátéka. 1931-ben *Teiko Kiwa* japán operaénekesnő néhány előadása érdemel említést.

Az ország legolcsóbb színháza a Miskolci Nemzeti Színház – hirdetik 1931-ben. Két pengő a legdrágább földszinti hely. Az utószezonban így igazodik a rossz gazdasági helyzethez.

1932 januárjában *Honthy Hannát* láthatja a miskolci közönség a *Maya* címszerepében.

Sok színházlátogató még a mérsékelt helyárakat is sokallja. Egy korabeli levélből idézünk: „A színház nem a direktor üzlete, hanem a közönség lelki szanatóriuma, ahová lelkierőt megy gyűjteni magának. Le a helyárrakkal, egészen addig, hogy minden ember, anyagi megerőltetés nélkül a színházba járhasson!” (1932.)

A belügyminiszter 1932-ben megváltoztatta a színházi bizottság és a megyei közigyelés határozatát, és nem három, hanem csak egy évre adja a színházat *Sebestyén Mihálynak*. Felhívta a várost, hogy biztosítsa *Sebestyénnel* szemben 30 ezer pengős követelését, és egyéb súlyos kikötéseket tett a színház bérlőjével szemben.

Az 1932-es évadot *Zilahy Lajos Tűzmadárjával* kezdik, a főszerepekben *Mezey Mária-val* és *Kemény Lászlóval*.

A színház szükséglet, csak a nincstelenség teszi luxussá. A társulat meg akar mérközni a gazdasági helyzettel. A lap 1934. május 6-i száma beszámol arról, hogy az elmúlt évek gazdasági számuma elsöpörte a magyar színjátszás sok maradandó értékét. *Sebestyén Mihály* próbálja a színházat a nehézségek között eredményesen vezetni. Sok a premier, még vidéki viszonylatban is, néha egy héten kettő is. A szezonban zömmel operettek, könnyebb francia vígjátékok szerepelnek műsoron. A miskolci közönség óhajítja az operaelőadásokat is. Ennek bizonyítéka 1935 januárjában a *Tosca* bemutatása az *Operaház* társulatának közreműködésével.

Móricz Zsigmond többször jár *Miskolcon*. Megtekinti *Az orvos* című darabját, és meleg hangú levélben méltatja az előadást az igazgatónak.

Általános gyakorlat egy-egy színész jubileumi játéka. Talán a remélhető nagyobb bevételek miatt több fővárosi színész szerződik néhány előadásra *Miskolcra*, köztük *Honthy Hanna*, *Gombaszöge Ella* és *Beregi Oszkár*.

Sebestyén Mihály a magyar vidéki színészet történetében páratlan újítást vezetett be, az első operaciklust. A kezdeti 3 hónapban 25, az első két évben 100 operaelőadást tart, zsúfolt házak előtt. Kevés vidéki színház dicsekedhetett hasonló teljesítménnyel. Többek között *Leo Slezák*, *Baklanov*, *Teiko Kiwa*, *Németh Mária* és *Sándor Erzsébet* játszott a miskolci közönség előtt.

Mindemellett az operett alkotta a repertoár jelentős részét. Ezt igényelte a szélesebb közönség is. Az igazgató tulajdonát képező felszerelés elzalogosítása ellenében sokszor évi 20-30 ezer pengő kölcsönt is megszavazott a város, csak éppen a teljes összeget nem folyósították az állandó anyagi nehézségek miatt. Mivel *Sebestyén* mégis fenntartotta és működtette a színházat, mindig meghosszabbították a szerződését.

A miskolci deszkákról olyan művészek indultak el a főváros meghódítására, mint: *Dayka Margit, Sulyok Mária, Mezei Mária, Kiss Manyi, Neményi Lili, Bilicsi Tivadar, Kemény László és Rajz János.*

A színház eleget tett a közönség igényeinek. Kulturális eseményekre, jótékonyági előadásokra, délelőtti matiné műsorokra díjtalanul igénybe vehették a színházat a különböző dalos-, levente- és más egyesületek.

Egressy Gábor (1808 – 1866), a magyar színművészet egyik legnagyobb alakja borsodi származású volt: Sajólászlófalván született, Miskolcon tanult, 1826-ban pedig Disznóshorvától (a mai Izsófalváról) szökött meg az atyai háztól, hogy színésznek álljon. Valószínű, hogy a diákéveiben szerzett miskolci színházi élmények vezették e pályára. A mellszobor Izsó Miklós alkotása (1862). Fehér márvány eredetije a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona, a képen látható bronzmásolat Izsófalva főterén áll 2001 óta.

MIT OLVASTAK AZ ORMOSPUSZTAI MUNKÁSOK OLVASÓKÖRÉNEK TAGJAI 1935-BEN?

HADOBÁS PÁL

Az olvasókör a *Diósgyőri Vas- és Acélgárhoz* tartozó üzemek közül az utolsóként jött létre 1926-ban. Egyes visszaemlékezések 1924-re datálják megalakulását, amikor néhány munkás létrehozta a vendéglőben az *Iparos Asztaltársaságot*, azonban a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban* is megtalálható alapszabályra 1926-ban került a *Belügyminisztérium* működést engedélyező pecsétje.

Az olvasókör keretén belül húszéves fennállása alatt működött vonós- és fúvószenekar, énekkar, színjátszó- és táncsoport. Könyvtárának alapjait a *Kovács József* tanítótól vásárolt mintegy 300 db könyvvel vetették meg. A kulturális tevékenység mellett a sporttal és különböző közös szórakozást jelentő játékokkal is törődtek. A könyvtár szomszédságában saját erőből tekepályát építettek.

Az olvasókör 1938-ban felvette *Hibbey-Hosztják Albert* nevét, aki a bánya első igazgatója volt, és 1909-től 1928-ig irányította a munkát. A bányák államosítása után (1946) az olvasókör megszűnt, mert az új hatalom a szakszervezetekre bízta a kultúra irányítását, szervezését az üzemekben.

Jelen dolgozatomban az olvasókör könyvtári állományának összetételét ismertetem egy 1935-ből fennmaradt könyvjegyzék alapján.

1971-ben *Magyar András*, a *Szakszervezetek Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanácsa Központi Könyvtárának* igazgatója a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc Munkások könyvtárainak története* című kiadványsorozat 4. füzeteként megjelent *Az ormospusztai munkások olvasóköreinek története* című művének 13. oldalán azt írja: „Arról, hogy készült-e az állományról nyomtatott katalógus vagy jegyzék, nincs tudomásunk.” Nos, készült könyvjegyzék, mégpedig 1935-ben, *Miskolcon*. Eszerint az állomány 1292 darabból állt. (*Magyar András* 2.000 kötetre becsülte a könyvek számát.) Segítségével fel lehet tární az anyag összetételét.

A katalógus szakrendi bontás nélkül, szerzők szerinti betűrendben sorolja fel a műveket vonalazott táblázatba szerkesztve, melynek minden oldalon van hármas felosztású fejléce a következő szöveggel: Író neve / Könyv címe / Szám. A címek után – egy-két esettől eltekintve – rövidítve közli a könyv műfaji hovatartozását: r. = regény, szind. = színdarab, v. = vers, ifj. r. = ifjúsági regény, utl. = útleírás, d. r. = detektívregény, gyermek. = gyermekkönyv, tan. = tanulmány, korr. = korrajz, tört. = történelmi mű, elb. = elbeszélés, tud. = tudományos mű, életr. = életrajz, de van, ahol teljes megnevezést alkalmaz, pl.: napló, szakkönyv. A szerzőn és a címen kívül közli a leltári számot, vagy amennyiben több példány van egy műből, számokat.

zoljuk az ormospusztai munkások irodalmi tájékozódásának és olvasási kultúrájának körvonalait az 1930-as években.

Neves magyar és külföldi írók könyvjegyzékben szereplő műveinek száma:

BRÓDY Sándor – 3 regény, 1 elbeszélés.
GÁRDONYI Géza – 25 regény 28 példányban, 5 színdarab, 1 vers, 1 elmélkedés, 4 elbeszélés 5 példányban.
HELTAI Jenő – 2 regény.
HERCZEG Ferenc – 4 regény, 1 színdarab, 1 elbeszélés.
JÓKAI Mór – 34 regény 65 példányban.
KAFFKA Margit – 2 regény.
KARINTHY Frigyes – 3 mű.
KASSÁK Lajos – 1 regény.
KOSZTOLÁNYI Dezső – 1 elbeszélés
KRUDY Gyula – 5 regény, 2 elbeszélés, 1 napló
MIKSZÁTH Kálmán – 11 regény 16 példányban, 14 elbeszélés 19 példányban, 3 egyéb mű.
MÓRA Ferenc – 5 regény 7 példányban, 3 elbeszélés.
MÓRICZ Zsigmond – 2 regény, 2 elbeszélés, 1 színdarab.
SZÉP Ernő – 2 regény.
TAMÁSI Áron – 2 regény.
TERSÁNSZKY Józsi Jenő – 3 regény.
ZILAHY Lajos – 5 regény 6 példányban, 4 színdarab, 1 vers.

BALZAC, Honoré – 9 regény 13 példányban, 1 elbeszélés.
BARBUSSE, Henry – 2 regény, 1 elbeszélés.
CERVANTES – 1 elbeszélés.
CSEHOV – 4 regény, 1 elbeszélés, 1 színdarab.
DICKENS – 10 regény 20 példányban.
DOSZTOJEVSZKIJ – 1 regény.
DOYLE, Conan – 3 detektívregény.
id. DUMAS S. – 12 regény 29 példányban.
ifj. DUMAS S. – 1 regény.
FRANCE, Anatole – 4 regény.
GOGOL – 1 regény.
GORKIJ, Maxim – 1 regény, 1 elbeszélés.
HUGO, Viktor – 11 regény 23 példányban.
LONDON, Jack – 8 regény.
MAUPASSANT, Guy – 1 regény, 1 elbeszélés.
ROLLAND, Romain – 4 regény, 1 színdarab.
SHAKESPEARE – 5 színdarab 8 példányban.
STENDHAL – 1 regény, 1 elbeszélés.
TOLSZTOJ, Lev – 9 regény 28 példányban, 2 elbeszélés, 1 egyéb.
VERNE Gyula – 13 ifjúsági regény.
WELLS, H. G. – 21 regény 32 példányban.

WILDE, Oscar – 6 regény 7 példányban, 1 elbeszélés, 2 színdarab, 1 vers.
ZOLA, Emil – 13 regény 22 példányban.

Költők:

ADY Endre – 5 vers, 2 elbeszélés.
ARANY János – 4 vers 10 példányban.
BABITS Mihály – 2 vers, 2 regény.
BERZSENYI Dániel – 1 vers.
CSOKONAI VITÉZ Mihály – 1 vers.
KAZINCZY Ferenc – 1 vers.
KISFALUDY Károly – 1 vers, 2 színdarab.
KÖLCSEY Ferenc – 1 vers.
PETŐFI Sándor – 2 vers 4 példányban.
TOMPA Mihály – 2 vers 3 példányban.
VAJDA János – 1 vers.
VÖRÖSMARTY Mihály – 4 vers.
DANTE – 1 vers 2 példányban.
GOETHE – 2 vers, 1 színdarab.
PUSKIN – 1 vers.

Az alábbiakban a napjainkban már kevésbé ismert, illetve olvasott hazai és külföldi írók közül válogattam:

ABÁDI Imre – 2 regény.
BABAY József – 3 regény.
BECZÁSSY Judit – 3 regény 4 példányban.
BERKES Imre (Izidor) – 2 regény.
BLASKÓ Mária – 2 ifjúsági regény.
CSATHÓ Kálmán – 2 regény.
CHOLNOKY László – 3 regény.
FALU Tamás – 3 regény.
FORRÓ (1899-ig Fischer) Pál, dr. – 4 regény.
KOMÁROMY János – 8 regény 9 példányban.
LAKATOS László – 2 regény, 2 színdarab.
LÁZÁR István – 4 regény 5 példányban, 1 elbeszélés.
PEKÁR Gyula – 3 regény 7 példányban, 1 elbeszélés.
RÁKOSI Viktor – 3 regény, 4 elbeszélés 6 példányban.
SZEDERKÉNYI Anna – 4 regény, 1 vers.
SZEKULA Jenő – 6 regény.
SZEMERE György – 3 regény 4 példányban.
BAZIN, René – 2 regény.
BENOIT, Pierre – 2 regény.
BARBUSSE, Henri – 2 regény, 1 elbeszélés. (14 évesen olvastam a *Tűz* című regényét, éppen az olvasókör példányát az ormosbányai bányász szakszervezeti könyvtárból, amely később átvette az olvasókori könyvállományt.)

COURTHS-MAHLER, Hedvig – 8 regény. (Köteteit napjainkban is nagy példányszámban adják ki.)

CROKER, Bithia Mary (Sheppard) – 8 regény 13 példányban.

HAGGARD, Henry Rider, sir – 4 regény.

HAMSUN, Knut – 9 regény 11 példányban.

LEBLANC, Maurice – 12 detektívregény 13 példányban.

LEROUX, Gaston – 2 regény, 1 detektívregény.

PREVOST, Marcel – 3 regény, 4 példányban, 1 elbeszélés.

A könyvtár anyagában a már említett *Shakespeare-drámákon* kívül ott volt néhány magyar (Katona József: *Bánk bán*, Madách Imre: *Az ember tragédiája*, Szigligeti Ede: *Színművek*) és külföldi (Ibsen: *Per Gynt*, G. B. Shaw: *Barbara órnagy*, Molière: *Fösvény*) színmű is, melyek tovább növelték az állomány értékét.

Az olvasókör első vezetősége.

A történelemtudományt elsősorban a két világháború közötti *Magyarország* társadalmi és politikai viszonyait tükröző könyvek képviselték. A *Trianon* után felerősödött nacionalizmus, az emberek emlékezetében még elevenen élő első világháború és az *Európa* tudatában rémképként megjelenő bolsevizmus adták a témát. Az alábbiakban ezekből a könyvből sorolok fel néhányat:

gr. APPONYI Albert: Igazságot Magyarországnak.

BARÁTOSI BALOGH Benedek: Turáni regék, Déli turánok, Vázlatok a török testvéreink életéből.

A magyar nép hősei.

JÓZSEF kir. herceg és társai: Vereckétől Trianonig.

PILCZ Jenő: A nagy háború írásban és képen.

DR. PRESZLY Lóránd: A csendőrség úttörői.

DR. RÉVAY József: Gömbös Gyula élete és politikája.
DR. SZABÓ László: A bolsevizmus Magyarországon.
SZÁDECZKY-KARDOSS: Az oláhok Erdélybe törése.
v. SZÉCHY L. és társai: A tíz éves vitézi rend.
DR. VÁRY Albert: A vörös uralom áldozatai.

Az útleírások, melyek távoli, ismeretlen világokat és népeket hoznak otthonunkba, mindig népszerűek voltak. Hogy az ide sorolható 29 mű az 1292 kötetes állományhoz viszonyítva (valamivel több mint 2 százalék) arányaiban talán kevésnek tűnhet, de a címeiket olvasva úgy gondolom, hogy a téma iránt érdeklődő olvasó kedvére válogathatott a könyvek között képzeltbeli utazásainak megtételéhez. Ennek illusztrálására említsünk meg néhányat:

AGOSTINI, Alberto: Tíz esztendő a Tűzföldön.
ALMÁSY László: Autóval Szudánba.
BAKTAY Ervin: A világ tetején.
BARÁTOSI BALOGH Benedek.: Kínai vizeken, Bolyongások a mandzsu népek között, Mongolok, burjátok.
CHOLNOKY Jenő: Afrika.
STEIN Aurél: Homokba temetett városok, Nagy Sándor nyomában Indiában.
HEDIN, Sven: Ázsia szívében.
DR. SZEBERÉNYI I.: A magas Északon.

Az „egyéb” könyvek közé sorolt művek igen változatos témájúak. Az egészségügytől kezdve a bányászathoz kapcsolódókon keresztül jelen volt az állományban az irodalomtudomány, a pszichológia, a magyar népdal és népballada is. Lássunk néhány példát:

gr. APPONYI Albertné: Asszonyokról asszonyoknak.
Bányásznoták.
BEÓTHY Zsolt: Irodalmi tanulmányok.
BÉRI Gyula: Pascal gondolatai.
Diesel gépek.
DR. FERENCZI Sándor: A hisztéria, Pszichoanalízis, Lélekelemzés, Az álomról, Totem és tabu, A pszichoanalízis haladása, Ideges tünetek.
GYULAI Pál: Irodalmi tanulmányok, Dramaturgiai tanulmányok és emlékezések.
Magyar népdalok.
Magyar népballadák.
DR. SCHRÉTER Z.: A borsod-hevesi szén- és lignitterületek bányaföldtani leírása.

Rövid áttekintésem végére érve remélem, sikerült hű képet adnom arról, hogy mit olvastak az ormospusztai munkások olvasókörének tagjai 1935-ben.

Befejezésül néhány szót megérdemel még a munkások által összegyűjtött könyvállomány további sorsa. Az olvasókör megszűnése (1946) után beolvastották a szakszervezeti könyvtár gyűjteményébe, és tovább szolgálta a helyi művelődést. A fűvözenekar mellett hosszú időn keresztül a könyvtár volt az az intézmény, amelyet nem fenyegetett a megszűnés veszélye. Azonban a szénbányászat válságának elmélyülése (vagyis a fenn-

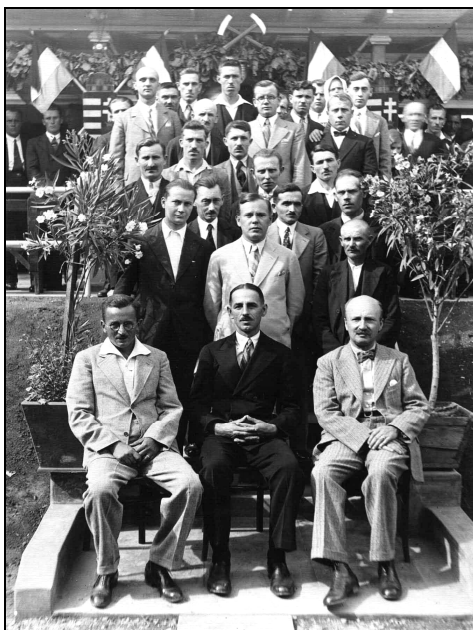
tartás anyagi alapjainak nagymértékű csökkenése) miatt 1983-ban feloszlott a fúvószenekar (tagjai közül többen a még működő környékbeli bányász „rezesbandákba” léptek át). A könyvtárra is hasonló sors várt volna az 1987-es bányabezárás után. Szerencsére a nagyközség (az 1953-ban *Ormospusztáról Ormosbányára* „átkeresztelt” telep ugyanis akkor még *Izsófalvához* tartozott), majd az 1993-ban történt önállósulást követően a helyi önkormányzat biztosította további fenntartását, és így az egykori olvasókör megmaradt könyveit ma is kézbe vehetik az érdeklődők. De ez már egy másik, kevésbé szívderítő történet.

Irodalom

Az *Ormospusztai Munkások Olvasóköre könyvtárának könyvjegyzéke*. Miskolc, 1935. Schvarcz So-ma, 64. old.

HADOBÁS Pál: Az ormospusztai munkások olvasóköre (1926 – 1946). = *Szülőföldünk. A megyei honismereti mozgalom közleményei*, 25-26. 1997. 60-62. old. 2 kép.

MAGYAR András: *Az Ormospusztai Munkások Olvasókörének története*. Miskolc, 1971. Szakszervezetek B.-A.-Z. Megyei Könyvtára, 47 old. Képekkel. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc munkáskönyvtárainak története 4.)

Az olvasókör tagjainak egy csoportja 1936-ban, a tekepálya-avatáson.

„Úgy, hogy mindenki hallja” (Kálász László)

Szemle – Kritika

IN MEMORIAM: ERDÉLYI JÓZSEF

(Válogatta: Medvigy Endre)

SZABÓ ISTVÁN PÁL

A Nap Kiadó gondozásában megjelent kötet több mint érdekes. Medvigy Endre, a kiadvány szerkesztője (aki mellesleg Erdélyi József legjobb szakértője) kronologikusan válogatott a kordokumentumok között. Erdélyi József pályájának az indulásától jut el a költő haláláig. Levelek, versek, cikkek, feljegyzések, naplórészletek alkotják a könyvet.

Erdélyi József a XX. századi költészet egyik legérdekesebb, sokszor háttérbe szorított alakja. Félig román származású, azonban édesapja már a nevének magyarosítása mellett döntött, így az Árgyelán (egyébként etimológiailag magyar szó) család hamarosan az Erdélyi nevet vette fel. Tanulmányai részben 1915-16-ra estek, és ekkor besorozták. A háború után levelet küldött verseivel Babitsnak. A siker nem jött egyhamar. Móricz segített neki később; „egészséges föld- és népszagú” versei olyannyira megnyerték a híres író tetszését, hogy a Nyugatban közölt is belőlük néhányat. Ettől kezdve már könnyebbnek tűnt a boldogulás. Elemzések jelenték meg a műveiről többek közt Schöpfung Aladár, Szabolcsi Miklós tollából. Mindenki a magyar népdal újjászületését ünnepelte. Nem a Petőfi-epigonok által elkoptatott népdalét, hanem azét, amelyet Petőfi és Arany emelt a magyar költészetben magasra: ezt a momentumot emeli ki az összes elemzés Erdélyi életében, és ez az a vonás, amely hangsúlyossá válik a kötetben is. Sikerült a költőnek egy teljesen új hangot megütni úgy, hogy közben a népdal szokásaihoz hű maradt, megtartotta már-már naiv világát, valamint frissességét.

Nyilván felmerül a kérdés, hogyan lehetne hitelesen bemutatni egy költő életrajzát. Vajon az egy szerző által írt, egy szempontból körüljárt mű a legjobb, vagy az, amikor a szerző nem közvetlenül maga írja meg a könyvet, hanem összeválogatja az írásokat? Egyértelmű választ nehezen találni a kérdésre, hiszen mint mindennek, úgy ezeknek is megvannak a hátrányaik. Itt rejlik a feladat nagyszerűsége, hiszen olyan értékeket lehet könyvben átnyújtani, amelyek később információt, és segítséget jelentenek mind az érdeklődőknek, mind a szakértőknek. Az Erdélyiről szóló mű a második kategóriába sorolható. Érezni, hogy a válogatás precíz munkát követelt. Nemcsak filológiailag, hanem a megszerkesztettség szempontjából is. Az összegyűjtött írások összerendezése alapos megfontolást igényel, valamint távolságtartást sugall a szerző részéről. Az írások elhelyezése azonban felkínálja a tudatosság lehetőségét, vagyis segít, hogy az olvasó ne csak egy életrajzot ismerjen meg, hanem egy korrajzot, történelmi háttérrel; ez pedig Erdélyi

életében hatványozottan fontossá válik: tudjuk, milyen hibákat követett el maga (például a *Solymosi Eszter vére* című vers); illetve azt is tudjuk, hogy ellene miket követtek el mások (rengeteg példát lehetne citálni). Hogy ne menjek messzire *Standeisky Éva* tanulságos kutatásáról kellene szólni: Az 50-es évek nem kedvezett az íróknak, főleg nem az olyan íróknak, mint *Erdélyi*. Sok volt a vita a kortársak között, illetve a hatalom sem szimpatizált sokukkal (például *Németh Lászlóval*, *Sinkával*, *Weöressel*). A szerzőnő nagy részletességgel feltárta a kor kultúrpolitikai mozgatórugóit, így nem kerülhetjük meg, hogy szóljunk róla. A vezetés az írók közti vitát szítani akarta, egymás ellen szerette volna őket fordítani, ezért engedményeket tett. Az egyik ilyen engedmény nem volt más, mint *Erdélyi* részleges rehabilitálása. Néhány rövid, megcenzúrázott költeményét közölték lapokban. Sikerült a tervük, a költők egy csoportja *Erdélyit* az „*elitta az eszét*” fordulattal illette. Ha már a példánknál tartunk, akkor a teljesség igénye nélkül ki lehetne emelni a könyv kezdetét. Nem akármilyen írás az első! A *harmadik fiú* címet viseli, és egyenesen *Erdélyi* maga ír saját gyermekkoráról, mintegy távoli, kicsit mesebeli világba kalauzolva az olvasóját. Zseniális kezdés, amely tökéletes alaphangulatot teremt, megelőlegezi a könyv további írásait.

De az ilyesfajta gyűjtemény kutatómunkaként is tökéletes. A szerző elvégezte azt a feladatot, amely a következőkben *Erdélyivel* foglalkozni kívánó kutatók munkáját megkönnyíti. A legfontosabb iratok publikációra kerültek. Önmagában ez az érték a kötet másik előnye (nem feltétlenül szoktak hasonló művek megjelenni).

A korabeli írások jelentékeny szerepet játszanak. Rengetegszer találkozunk magának a szerzőnek a leveleivel (hiszen mi lehetne hitelesebb annál, amit *Erdélyi* mond el magáról), de ennél is többször a róla, vagy hozzá írt levelekkel, cikkekkal. A szubjektivitás és az objektivitás aránya egységet alkot. A másik fontos elem a tanulmányok jelenléte. Mint már korábban felmerült, szerepelnek recenziók a versek megjelenésének idejéből, de éppígy előfordulnak új elemzések *Pomogáts Bélától*, *Görömbei Andrástól*, *Jánosi Zoltántól*. És ha a kötetbe beválogatott szerzőkről szót ejtünk, akkor hosszan lehet sorolni a neveket: *Illyés Gyula*, *Móricz Zsigmond*, *Rónay György*, Cs. *Szabó László*.

Ha valaki akár mélyebben is meg akar ismerkedni *Erdélyi* életével, munkásságával, akkor ennél jobb könyvet nehezen találna. Mind a régi adatokat, mind a tudomány legfrissebb kutatásait tartalmazza. A címmel szemközti oldalon olvasható felirat alapján pedig „*Oktatási segédkönyv*” minősítést kapott, vagyis a felsőoktatásban tanulók számára is a legjobb mű jelenleg, ha *Erdélyiről* van szó. A legfontosabb mégis az, hogy sikerült egy olyan kötetet összeállítani, amely új értékek felmutatása mellett *Erdélyi* életét a lehető legtöbb szempontból járja körbe, nem felejtve el egyetlen fontos mozzanatot sem.

A VÁRVIDÉK SZELLEMI ORGANIZÁTORA

Sarkady Sándor két könyvéről

CS. VARGA ISTVÁN

Sarkady Sándorról szólva a közismert „nem mondhatom el senkinek / Elmondom hát mindenkinek” keserű hangvételű vallomás jut eszembe. Őrá valóban érvényes Babits gondolata: „Néha átokkal panaszlom, / de Ő így szól: „Nem haragszom!” Műveit olvasva érzem, a ki ne mondott szó a reménytelenség érzetét kelti, amint a *Méné tékel* című Karinthy-vers is látszólag az el nem mondott üzenetet hordozza: „*MÉNÉ TÉKEL – ha érted, vagy nem érted, / Jegyezd meg jól: tenéked szól s teérted... / Jól megjegyezd: ma szürke szók ezek, / De élni fognak, hogyha én nem élek / S lesznek, ha én nem leszek.*”

Sarkady Sándor költő, műfordító; Sopronban élő szellemi organizátor. Nyugat kapujában fölötte is az *emberség, tudomány és türelem* hármasság csillaga ragyog. Ötven esztendő terméséből válogatott két szép kötetét az *Edutech Kiadó* jelentette meg. (A kiadás létrejöttében nagy szerepet játszott Sass László, a VÁRhely főszerkesztője.) Affirmatív ironia csillan verses gyűjteményének címadásában: *Írom korom*. [A borítóján *Guido Reni: Szent Jeromos (Bécsi Képtár)* színes reprodukciója látható.]

1935 március 7-én látta meg a napvilágot *Sárádon*. Édesanyja, *Kolumbár Gizella* híres mesélő volt. Költőfia a magyar líra anyaképet gazdagító verset írt róla. Édesapja, *Sarkady János* kiváló muzsikusként állomásról-állomásra vándorolt. Szolgált *Aradon, Biharkeresztesen, Karcagpusztán, Kisújszálláson* is. *Sáránd* a költő életében meghatározó jelentőségű, bár csak öt évet töltött ott. Születéséről írta: „*Húszesztendő ma lettem, / Márciusban születtem, / Télkergető tavasszal – / Napfényt hoztam magammal. / Jöttem szélvész paripán, / jeget törtem a Tiszán; / Csikócsengős szavamra / Ébredt a föld kacagva*” (*Tavaszi dal*). Édesbátyjától, *Sarkady János* ókortudóstól, klasszikus filológustól, a debreceni és a budapesti egyetem akadémikus professzorától nemrég vettünk búcsút.

Jánosy István, tekintettel az eszmeiségre és klasszikus formákra, *Kölcsey* örökösének nevezi: „*Sarkady nemcsak szóval hirdeti a Paraineisis elveit, hanem egész emberi – iskolai és közéleti – szereplésében is ezeket az elveket valósítja meg. Nála etikum és esztétikum azonos töről fakad, és mindkettőnek motorja: igényesség önmagával szemben.*” Tudjuk, a művészi *imitatio* program és módszer, az *eruditio* pedig képesség, egyetemes tudásigény, amely nem személyes megfigyelés vagy tapasztalat eredménye, hanem annak a teljességnek a megismerése, amelyet az előzők teremtettek. Ez az ismeret a megszerzett tudással továbbadható; a képzés – mint előfeltétel – szükséges a mester-ségbeli tudás számára.

Posztmodern korunkban *Sarkady* erős hittel, reményteljes, patrióta verseket mer írni. Ihleforrás számára a *Petőfi, Arany, Radnóti, Juhász, Nagy László, Fodor András* „családi-hitvesi kötészeté” is. Számos vers között ezt bizonyítja a *Kosztolányi Ilona* című versének méltó párjaként értékelhető, *Magdolna* című, alcíme szerint „*Búcsúzza köszöntő*”, katartis-

kun szépségű, karcsú rendben futó sorokból épülő vers is. Sarkady versbeszédére jellemző: a klasszikus mértéket természetes eleganciával kezeli. A „testvérműzsák” költője hitelen fogalmaz: „Élődsi hitvány fagyöngy sose voltam / Ágak sebében / – sorvadjon bár az ág alattam – / Gyalázatoma nem virultam.”

A saját vers és versfordítás nála egységet alkot. Az *Igazság pajzsával* kötet verseit követi *A szabadság utolsó fia* fejezet, melyben *Lermontov-fordításokat* ad közre. *Ha ma sem beszélék* fejezetben *Puskin, Lermontov, Auden, Rufus* verseit tolmácsolja meggyőző hittel. Az *Énekek éneke* a címhez méltó versek foglalata. A *Télkergető* gyermekeknek szánt, felnőtteknek is szóló verseit gyűjtötte egybe. A *Gyöngyhimnusz* alkotásait a *Világ világa* tematikus verscsoport követi. Műfordítás-történeti névumként lehet értékelni, hogy *maori* verseket tartalmaz a *Kiáltás – és fölkel a nap*. Régi kínai költőket ismerhetünk meg Sarkady átköltésében a *Főnix a hajtűn* című verscsoportban. Az *Ezüsterdő* fejezetben *Krilov, Puskin, Lermontov, Nyekraszov, Turgenyev, Majakovszkij, Blok, Jeszenyin, Paszternak, Ehrenburg, Martinov, Jevtusenko, Vinokurov* stb. verseit olvashatjuk. Az 1952-2005 közötti krónikás és virrasztó költő tanúságtétele az *Emléktemető*, amelyben búcsúztatókat, érték- és emléktudatosító verseket találunk.

Törzsök Béla kórusművének lett textusa a remek alkaiosi strófában írt, *Brunsvík Teréz* című vers, amely a hitével és honszeretettel kisedővőt építő, áldozatos szívű nagyasszony példáját mutatja fel. A klasszikus strófákat virtuóz könnyedséggel használó költő szonettformában írt, meghatóan szép, önjellemző verse a *Bezerédj Amália* búcsúja: „*Ha bármilyen kis részét az egésznek / Előrevittem bármi földi jóban, / A nagy Egészét szolgáltam valóban: / Kicsiny körömben az Emberiséget. (...) Míg elsorvasztott Hídján a néhez láz, / Kisoskolává nőtt a régi présház... / Áldott legyen, ki nyomdokomba lép.*”

Az egyre ritkább, a poeta angelicus típusú költők fajtájából való, akinek szerénységére rállik *Sík Sándor* vallomása: „*Ó Istenem, ha az én árva bodza-sípom / Egy századrészt el tudná fűtyülni annak, / Amit Te mondtál énnekem magadról / Egy parasztdal egyetlenegy sorában!*” (1948 – *Bocsásd meg.*) *Babits* igaza őrá is érvényes: „*Megmondom a titkát, édesem, a dalnak: / Önmagát hallgatja, aki dalra hallgat. Mindenik embernek a lelkében dal van, / és saját lelkét hallja minden dalban. / És akinek szép lelkében az ének, / az hallja a mások énekét is szépnek.*” Tudjuk a poeta natus és a poeta doctus nem ellentétes megnevezés, csupán a tehetség domináns jellegére utal: „*Nem az énekes szüli a dalt: / a dal szüli énekesét. / Lobbanj föl, új dal, te mindenható! / Szűlj engem újra, te csodaszép!*” A lokalitást tekintve *Sarkady Sándor* a „*Soproni Parnasszus*”-on lakik, 56-os múltja okán „*nyugalmozott nemzetőr*”: örökös végvári kapitány, de egyben a *Magyar Parnasszus* kiválósága, nyugati őrszem, az egész magyar látóhatárt figyeli a Várvidéken. *Minden élet szolgálát* címen adja közre esszéit, kritikáit, jegyzeteit. Esszé- és kritikáiról gyűjteményének kaleidoszkópja rendkívül gazdag. Nézőpontjának origója a „*Tűztornyos csoda*”, a „*Civitas fidelissima*”. [A 600 oldalas könyv címlapján *Anthonis van Dyck: Boldog Hermann József (Bécsi Képtár)* című képe látható színes reprodukcióban.] Igazi kuriózumot jelent a *Halotti Beszéd és Vörösmarty* német nyelvű eposztörredékéről (*Csák, den Helden rühm ich...*) szóló tanulmány.

Értéktudatosító irodalmi szemlélet tart *Berzsenyi, Petőfi, Rákosi Jenő, Gyóni Géza, Benedek Elek, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Papp Károly, Weöres, Kónya Lajos, Varga Domokos, Jánossy István, Nagy László, Juhász Ferenc, Csorba Győző, Kányádi, Tüskés Tibor* munkásságán, soproni kötődésén.

Külön fejezetben tárgyalja Sopron gazdag rétegződésű kultúráját, művészeti, irodalmi és képzőművészeti életét. A „soproni pantheon”-ban foglal helyet *Czinke Ferenc, Szász Endre, Szokolay Sándor, Becht Dezső, Csatka Endre* stb. portréját. A soproni íróportrék mellett művészportrék sorakoznak: *Schiller János, Steinacker Károly, Wilfling József, Hauser József, Steiner Rezső, Szakál Ernő, Mende Gusztáv, Szarka Árpád, Rázó József, Grabner József, Sz. Egyed Emma, Giczy János, Gergác Berta, Szűcs Szabó Sándor* művészetéről.

A kötetet a *Könyvek között* fejezet könyvismertetései, többek között *Gárdonyi Béla, Káldi János, Boros Géza, Huszár László, Dér Endre, Hajnal László Gábor, Tranta Juliana, Tótárpád Ferenc, Both Balázs* könyveinek recenziói zárják. *Sarkady* fejet hajt a *Sopron* tehetségükkel maradandóan gazdagítók előtt. A soproni szellemiséget felragyogtató írókról-költőkről, nagyhírű képzőművészekről, zeneművészekről, a városképformáló építészekről is szól. Számba veszi a város kiválóságait, becsüli a nemzedékeket formáló pedagógusokat, a szellemi-lelki tisztaság megőrzését szolgáló lelkipásztorokat is. *Isten tudós szolgáinak* munkássága, szeretete példa, mert nemcsak a rájuk bízott híveknek voltak jó pásztorai, hanem sokat tettek a városért, minden rendű, rangú és vallású polgárért. Emléüket tudatosító intelme: úgy éljünk, ahogyan arra kiváló elődeink példát mutattak, akik nem csak szakmai munkaszeretetből, de emberségből és magyarságból is jelesre vizsgáztak.

A politikai emlékezet-kitörlés, a *damnatio memoriae* korszaka után fontos, hogy ezeknek az embereknek a példája ne enyésszen el, hanem nemzedékről nemzedékre megmaradjon. *Sarkady* tudatosítja: a közjó, a *bonum commune* szolgálata az üdvösség feltétele. Tőlünk függ, milyen mértékben akarunk alkotó embereké válni, méltók maradni elődeinkhez. A kérdés: tudunk-e úgy cselekedni, összefogni, hogy utódaink felnézzenek munkánk eredményeire?

Sarkady Sándor nemzedékeket felnevelő mentor, a 20. évfolyamát megért, *Soproni Füzetek* című antológia főszerkesztője, a *VÁRhely* című irodalmi, kulturális és művészeti folyóirat szerkesztője. Díjairól, kitérítéseiről nem szólok, mert akkor kontraszelektációs világunkban a bürokratikus ügyintézésről kellene szólnom. Olyan korban és léthelyzetben élt, amelyben *Faludy György* szerint: „*Legelsőnek a szépséget dobtátok ki a versből, utána a zenét...*” Aztán megkérdezi: „*kollázs-csirizelők, mit mond a kollázs? / Dadaisták, mit dadadagátok? / Olvasatlan és olvashatatlan népség, / ti hoztátok ránk, hogy a vers halott, / szürrealisták, hol a szürreális és absztraktok, mit absztraháltatok?*” (Toronto, 1985.)

Tény: XX. századi, divatoktól megzavart ateista, materialista, internacionalista-kozmo-polita légkörben, majd napjaink globális főhatalmának, a *Mammonnak* az idején is gazdagítani tudta irodalmi értékkeit. Reméljük, megérjük, hogy a főtisztviselők és tanácsadók felfogják a költő és szellemi organizátor *Sarkady Sándor* jelentőségét és azt elismerve bizonyítják alkalmasságukat. Ki kell mondanunk: irodalmi elismertség és teljesítmény tekintetében jelenkorunk érdekszövetségekké, előítéletekkel teli klikkuralmi rendszerén a „rendszerváltozás” sem segített – különösen a végvidéken alkotók esetében.

Sarkady a mindig tanulás (*Semper paratus doceri*) jeles képviselője. A földi létből nemrég eltávozott jóbarátnak, *Jánosy Istvánnak* ajánlja *A soproni Szent Mihály-templomra* című, architektúrai szépségű, kőből, fából, mértani vonalakból poézist teremtő költeményt, amelyet egyetemes intelmmel zár: „*Békével járjon mind, aki jót akar, / Legyen horvát*

vagy német avagy magyar – / És bármelyik hit is nevelte, / El ne feledje, hogy egy az Isten.”

A soproni várostoronyra című himnusz alá méltán került az alcím: „Tillai Aurél (1977) és Szokolay Sándor (2002) ünnepi kórusművének szövege”. A Várvidék szellemi organizátorának, a költő Sarkady Sándornak himnikus szépségű laudációja ez a költemény: „Bástyánk voltál, jelkép lettél; lélek, erős légy, / S tette hevitve a mát, múltra, jövőre vigyázz!” A Csanádi Imrének adresszált önjellemző szavait, kis igazítással a 70 esztendő jubilánusra, a soproni strázsán virrasztó költőre fordítom vissza: „Címeredet viszi szárnyai közt egy címeres angyal: / Bástya és bátorság! – ablakodon beköszön. / Minden jót, Sándor, hamisakhoz nem suhog angyal – / Váras Eger alól Cs. Varga Pista ölel.”

FÉNYEK, VISSZFÉNYEK

Szepes Erika: Ördögolyó
(Saluton Kiadó, Budapest)

KALÓ BÉLA

A filosz, ha szépprózát ír.

Szepes Erika aszkétikusan vékony novellaciklus-könyve a legjobb magyar hagyományokat folytatja, kosztolányis prózanyelv az övé, egyfajta genealógiai önéletrajz, portrékötet retusokkal és árnyékhatásokkal.

A könyv öt írást tartalmaz mindösszesen, s valamennyi a szerző 'unofficial history'-ja, nem hivatalos történelme. Identitáskereső történetek ezek, egy szolid és szelíd polgárcsaláddal a háttérben, s egy súlyos örökséggel a díszletek mögött.

Az *Auschwitzban* megölt nagypapa, nagyanya és nagynéni „csupán” hiányként jelentkeznek, tényszerű kijelentő mondat rögzíti az eseményt, de azért 'túl mély a seb'. Az apa – kinek alakja sorsszerűen központja a ciklusnak – harminc év után kezd mesélni „imádott és istenített apjáról, akinek hitét ugyan elhagyta, de etikai tartását megőrizte”.

A 'Szentély' nem csak az apa titkait rejti, hanem azt a rideg realitást is, hogy itta halál mintegy a testbe van kódolva.

A családnak mentális, lelki tartása van.

Az íróasztal, a szentély a háttér, az apa titkainak és sorsának tudója, a fellegvár, amely metaforikusan őrizte a család múltját. Egy betörés következtében aztán „*fiókjai kihúzva, belőlük minden kidobálva; iszonyú összevisszaságban veremek egymáson az első látásra azonosíthatatlan tárgyak*” – innen indul a múltat feltáró, *oral history*ként működő emléksorozat. Ahol a szerző – az az érzése az olvasónak – mindent azért tesz (annak rendel alá), hogy saját helyzetét apjával szemben meghatározza.

Szepes Erika időutazása egy lehetséges film képkockáiból állítható össze, s ezt a 'várázslatos' időfolyást par excellence dokumentumképek keretezik. Mintha fényképek, elkapott hangfelvételek alapján próbálná valaki meghatározni identitását. Igen, önazonosság-keresés ez, a 'tárgyasult szeretet' magyarázatával a háttérben, tájékozódás tárgyak, képek és életromok között.

Emberek, mint a történelem tárgyai. De az emberek, mint arcok, nem szűnhetnek meg, hiszen valamennyiünknek van valami védjegyünk, egzisztenciánk.

A ciklus legfontosabbnak vélt betétje, a *Hozzá! magnót* című novella, amely az apa története, a háborús sebek okozta magántörténelem. De a szerző egyfajta hasonmás-keresése, kezd felépülni a „*Mítosz, amit majd őrizni és ápolni kell*”, s majdan tovább kell adni gyermekeinknek.

De persze ott kavarognak a gyermek- és ifjúkor éveit s, az emlékezetet szűrőjén a felnőtt nő szemével szelektált élmények apró mozaikkockái.

A *tánc* című írás a negyven évvel korábbi ifjúság, a hatvanas évek világa, a magát örök kamasznak vélt jelen múltidéző nosztalgiaival.

A *kert* az ötödik, utolsó prózai darab a kötetben. Itt fogalmazódik meg a felismerés, hogy a szerző egész nemzedéke (a negyvenes évek közepe táján születettek) „*van kizárva a lényegi cselekvésből*”.

Generációk. A generációk nem születés, hanem diagnózis révén jönnek a világa, kinevezetnek, dekrétum által kovácsoltatnak össze, a világhoz való viszonyuk egységességére és azonosságára ítéltetnek. De az egyedi arcok fontosak, amiket nem törölhet el a kolonizálás, a közönségesítés egyfajta aktusa.

Az előző generációk sorslégióként működő közössége átalakulva a felépítés légióját hozta létre, a szkepticizmus, hatásosság kollektíváját 'produkálva' aztán a közelmúltban.

Ezekben a novellákban az emlékezés filmje pereg; elmosódott jelenetek és élesebb felvételek keverednek. Vágy arra, hogy végighallgassuk, kifaggassuk, kiismerjük egymást, magántörténelmünket. A lényeg keresése, úgy, hogy odahajolsz a másik kinja felé, megértvén ezzel saját kínodat, k nem hordott problémáidat. Végig a vándorúton, amely egyszer csak a régi kitaposott ösvényen találja magát.

Az élet jelenségeit figyelő filosz, *Szepes Erika* írónak is kitűnő, az érdeklődő szívesen olvasna tőle terjedelmesebb szépprózai munkákat is. „*Én nem vezetek, nem is tudok, nem is fogok. A medveölő fia vagyok. Apám emléke elhomályosíthatatlanul tornyosul fölöttem*” – írja *A kert* befejező szakaszában.

Nemzedéke még adós némi magyarázattal: a múltat végképp el kell mondanunk.

NAGY IMRE – „A TISZTA ÉLET PÉLDÁJA”

MÁRIÁS JÓZSEF

A *Magyar Nemzeti Galériában* 1976-ban rendezett gyűjteményes kiállítás megnyitóján jellemezte e szavakkal *Nagy Imre* életét és művészetét *László Gyula*, melyhez, a mondat folytatásaként, hozzátette: „*a néphez hű ember példája*”-t, kinek nevéhez nem véletlenül, nem egyszerű megkülönböztetés végett ragadt a *Zsögödi* előnév, amely – teszi hozzá a könyv szerzője – „*nem jelent nemesi armálist*”, hanem a szülőfölddel és népével való lelki egységre utal.

Szabó András igen tartalmas, nagyon szép kivitelezésű könyve* a kortárs tudós szavait akár jelígeként is választhatja volna a művész pályáivét, életművét bemutató kiadványa elé. Teszi ezt rendkívül alapos tárgyismerettel, mély lelki és érzelmi azonosulással, az életutat megvilágító „reflektorfények” – a háttérkép színes megelevenítése, a művész életrajzi visszaemlékezései, a kortársak értékelő, megbecsülésről és tiszteletről tanúskodó szavai, a nagyon bőséges adattár, a fekete-fehér és színes reprodukciók halmaza – megvilágításában tárja elénk rendkívül vonzó módon.

A könyvcím szokatlan szóösszetételét a sajátos csiki, zsögödi időjárási jelenséggel értelmezi, világítja meg: „*A korán kelő ember – mint amilyen Nagy Imre volt –, reggel, amikor kitekint az ablakon, nem mindig láthatja a környező völgyhatár-dombokat, először opálos fehérség tűnik a szemébe. Oszlását követően, majdnem egyszerre jelennek meg a környező dombok, hegyek. A homály- s ködoszlás után, a déli órákban percek alatt tisztul ki a levegő, és egyenesen bőfény szállja meg a vidéket. Olyan a fényáradat, mintha nem lenne iránya, mintha mindenfelől egyszerre érkezne. Nem fokozatosan vetülve világít, hanem belep, beterít, átítat, áthat; egy időben válik minden világossá, sugárzóvá, fényessé. Nyugat felől, a Hargita felett töményebb; megtámasztja a tekintetet, színnel telíti a szűrőket.*” Ezt szemlélteti, jeleníti meg *Szabó András Napi fényváltozás* című, hat felvételtől álló fotóillusztrációja. Ennek művészi tettenérése, megfestése valóban „*ősismeret*” igényelt, a látvány olyan birtoklását, amellyel csak *Nagy Imre* rendelkezett. Találón jellemezte *Mohi Sándor*, a kortárs festőművész: „*munkáin a fény a főszereplő*”.

A *Nagy Imre-i életmű* jobb megismerése, megértése végett előbb a történelmi háttér tárul elénk: az *Erdélyi Fejedelemség* vázlatos története, azon belül is a *Székelyföld* sajátos története, a megkésett polgári kibontakozás. A művész és történelmi, társadalmi környezetben konok, kemény munkával, elszántsággal tanult és dolgozott, keresve a maga saját útját. A trianoni országcsönkítést követően a nagy visszatérők – *Benedek Elek* és *Kós Károly* – útján haladt: hazatért, a maga öntörvényű útját, sorsát követve és vállalva kötötte sorsát örökérvényűen *Zsögöd*hez, *Csik*hoz, ahhoz a világhoz, amelyből vételett. Pedig a kísértés ott kopogtatott a zsögödi otthon ablakán: kortársai már a húszas években „*az új magyar képzőművészet egyik legizmosabb tehetségét látták benne*”, ígértes

---

* Szabó András: *A bőfény forrása. Zsögödi Nagy Imre*. Pallas Akadémia – Csiki Székely Múzeum. Csíkszereda, 2006.

karrier állt előtte. Alkotásain nem uralkodtak el a csábító irányzatok. A kisszámú kitérők – *Kecskemét, Nagybánya* –, kísérletezések révén szívós munkával és eltökéltséggel alakította ki s maradt maga által kiküzdött, megformált úton, megteremtve annak eszmei hátterét is: „műveit egyéni és kisközösségi világába vetett lázadásmentes hitéből merítette”.

Milyen volt az a kisközösségi világ? A család, Zsögöd varázslatos környezete, a gazdálkodás megtermékenyítő küzdelme és öröme alkotják annak erővonalait, összetevőit. S még valami: a tündéri természet csodálatos színvilága – művészetének alfája és omegája: „beálltam tanulni a természet, a mindenség szövetségesévé”, „a természetnek vagyok tisztelője és festője”. Ehhez kötődik, ebből bontakozik ki művészi hitvallása is: „A realista művészet alapja és kiindulópontja a természet. Elsősorban az a természet, melyben élni és halni kell a művésznek. A művész szemlélete és alkotóterülete lévén a természet, annak minden összefüggő részét úgy hozza az alkotás fázisába, ahogy a természet nagy mozgató törvényszerűségét veszi.” Ebben a keretben jelennek meg képein, épülnek be a tájba a csiki világ kemény küzdelmet folytató alakjai.

Ez távolról sem jelentette azt, hogy Zsögöd valamiféle eliziumi sziget lett volna számára, ahova bezárkózik, ahova nem hatol be a külső világ zaja. Ott találjuk a *Barabás Miklós Céh* alapító tagjai sorában. Gyakran és szívesen utazik, ám az élmények gazdagsága sem tudja feledtetni Zsögödöt, ahova mindenholnan – Londonból épp úgy mint Kolozsvárról – visszavágyik: „elkében, s talán álmában is számtalanszor – mindegyre itthon volt”. Már a negyvenes évek elején művésztelepet szándékszik létesíteni szülőföldjén. Kolozsvári, marosvásárhelyi esztendeiben is Zsögöd jelenti a biztos pontot. Intrikák, ármánykodások sem törik le. Már tanulóévei alatt „örökre, egy életre megnyerte személyes szabadságát. És meg is tudta tartani azt!”

Szívós munkával tökéletesítette rajztudását, amelyet az alkotás alapelemének tartotta. Ennek köszönhetően születhetett meg a kortársak gazdag portré-galériája: *Tamási Áron, Márkos Albert, Bene József, Cs. Erdős Tibor, Ladea Romulus, Sütő András, Vetró Artúr, Márton Áron püspök, Kányádi Sándor, Aba-Novák Vilmos...* Ugyanez alapozza meg az önarcképek, a festményeken megjelenített családtagok, aktok, portrék megszületését, a tájba illeszkedő, annak részesévé váló ember és kisközösség megjelenítését.

Tudatában volt alkotásai értékének. Épp ezért fogant meg az az elgondolás, hogy azok lehetőleg egy tömbben, gyűjtemény formájában maradjanak az utókorra. Ennek lett gyümölcse a *Marosvásárhelynek* adományozott kollekció (1959), valamint a *Zsögödon* létrehozott *Nagy Imre Képtár* (1973). Ugyanily értéket jelent a *Csiki Székely Múzeumban* található hagyatéka is.

Szabó András részletesen elénk tárja, gazdag reprodukció-anyaggal illusztrálja az ötvenkét évet felölelő alkotói pályá művészi kibontakozásának állomásait. A képekhez fűzött igen tömör értékelések az alkotások lényegére, a motívumvilág, a formai megoldások gazdagodására irányítják figyelmünket.

A *Nagy Imre* életművéhez kötődő irodalom rendkívül gazdag – csupán tételes felsorolásuk közel tíz oldalt tölt meg. Művészi nagyságát, alkotásainak mérhetetlen értékét korán felismerték, méltányolták. A kötetben közölt igen gazdag adattár része az 1924-es kolozsvári egyéni kiállításról a *Csiki Lapok* által 1925. május 24-én közölt írás. Abból ragadunk ki néhány gondolatot, amelyek akár az életmű összegzői is lehetnének. „Ő az emberért való művészet fanatikusa (...) A lélekletés és kifejezésének szuggesztív ereje alakjainak döbbenetes reálitást ad (...) Ezt az életet csak az figyelhette meg így, aki nem külső

szemlélő, de itt él hegygel, felhővel, emberrel testvéri életet. A megtestesült transzilvanizmus Nagy Imre művészete! (...) Technikája felöleli a nagy mesterek eredményeit, de mindig megmarad eredetinek, Nagy Imre-inek." Tíz évvel később ugyane lapban méltatják a csikszeredai egyéni kiállítást: „Küzdelmekre, megpróbáltatásokra termett fajtájának legcsodálatosabb hajtása, kinek alkotó zsenije, teremtő karaktere a csiki székely földből kapta azt a hajtó erőt, amely művészetét olyan értékessé, naggyá és székellyé teszi.” A sort hosszan, nagyon hosszan folytathatnánk. Gazda József – a művész avatott tollú monográfusa – szavai mégis ide kíváncsoznak e szép kötet lapjairól: „...nemcsak festők, hanem írók, szobrászok és zenészek sokasága tartja őt szellemi-emberi példaképének. A zsigódi otthon szimbólum. S a zsigódi »remete« nem remete már, művészete kulcs a természethez, népünkhöz, és kulcs önmagunkhoz is. Saját népünk arca, önmagunk arca tekint velünk szembe a vászorról.”

A kortársak, a kritika elismerő szavaihoz odatársultak a hivatalos elismerések is: a Szinyei Merse Társaság Zichy Mihály grafikai díja (1939), a kolozsvári Művészeti Hetek nagydíja (1942), a Kulturális Érdemrend I. fokozata (1968), a Magyar Képzőművészek Országos Szövetsége tiszteletbeli tagsága (1969), posztumusz Magyar Örökség-díj, több magas állami kitüntetés.

A kötet rendkívül értékes része a Nagy Imre műveit felölelő katalógus, amely 1917-től veszi száma alkotásait, a kivitelezés szerinti csoportosításban.

A kiadvány román, német és angol nyelvű rezümével nyújt lehetőséget az európai és egyetemes szellemi körforgásba való betagozódáshoz.

Nagy Imre tiszteletét és megbecsülését árasztó pályáive, az illusztrációként beékelt fekete-fehér reprodukciók keltette hatást teszik még időtállóbbá bennünk Nagy Imre huszonnégy festményének színes reprói. Szavakba nehezen önthető művészi élmény árad el bennünk, amely arra készítet bennünket, hogy a későbbiekben újra s újra kezünkbe vegyük, éljük át a varázst, amely Zsigódról árad felénk, az olvasóban biztatást kelt arra, hogy maga is meglátogassa a szülőhely iránti szeretetből és ragaszkodásból fogant képtárat.

A Pallas-Akadémia Könyvkiadó és a Csiki Székely Múzeum e kiadványa – bizon megelölegezhetjük – az idei erdélyi magyar könyvtermés legértékesebb műremekei közé sorolható.

IDŐSZELETEK

Molnár István Géza fotóművészetéről

CS. VARGA ISTVÁN

Negyven esztendő munkásságából adott ízelítőt *Molnár István Géza* fotóművész „*Időszeletek*” című kiállítása az egri *Művészetek Házában*. Igaz, eddigi műveinek csak töredéke volt itt látható, de mint cseppben a tenger, így is érződik a fotóművészet vitaminja. A bemutatott képek bekerültek *Molnár István Géza* fotóalbumába, amelyet 2006-ban jelentet meg *Egerben a Bartakovics Béla Művelődési Központ*.

A magaslatról visszatekintő jubiláns, Arany János találó szavával, „fényképíró” *fotográfus*nak nevezi magát. A „Jélek balga fényűzése” jellemzi. A megelégedettséget hírből sem ismeri. Rejtőző művész, mindent a képekre bíz. Portrékat, szociofotókat, természeti képeket, riport- és aktfotókat készít. Visszatérő témája a már öt kiállítást megért „*egri arcok*” portrészorozat. Szereti az embert, a táj, a természet szépségeit, Egert és az országot. Osztozik örömeiben és gondjaiban, tisztességgel végzi munkáját.

Határsértő feladatra vállalkoztam, amikor *Molnár István Géza* fotóművészetéről szólok. Mentségem, hogy a képeket úgy értelmezem, mintha verseket interpretálnék, irodalmár módra jellemzést, „*képleírást*” adnék. Hiszem: a szó *nem hiábavaló*. Jeszenyin szerint „*A nyelv a lélek kulcsa*.” A *fénnyel író* művész szóval kifejezhetetlen pillanatokat örökít meg. Művészi intuícióval kiemel, nagyít, elhagy, montíroz, új összefüggéseket komponál. A belső igazságot látatja. Szemlélete a horizontális síkon túl, fölfelé mutat. A láthatón át-tűnik a transzcendens üzenet. Szavakat keresek menedékül.

Molnár István Géza képei tárgyi és szellemi alkotások, igazi emberfelmutatások: lel-kületes, belső arculatot képviselnek. Ember- és lélekarcú ez a művészet, vagyis szakralis. Az emberi szépség, jóság és igazság közös eszménye, forrása a *szentség*. Az embert *sérthetetlen méltóság* jellemzi, ezért érdemel *feltétlen* tiszteletet. Az alkotást célja, szándéka, artisztikuma teszi szakrálissá. A képgondolkodó művész: „ikonikusan” gondolkodik, szemléli az embert és a világot. A *kép* a gondolati, a transzcendentális emberi lényeg tükröképe is, amely a fotós véleményét lelki síkon transzponálja.

Tudjuk, egy kínai közmondás szerint egy kép többet képes elmondani, mint kétezer szó. *Ilyés Gyula* pedig így üzent *Erdélybe*, amikor tilos volt kiejteni is *Erdély* nevét: „*Erre gondoldj: a kép / a legcáfolhatatlanabb beszéd*”. A befejezett kép a művészi valóság idő-szelete, parányi rész a Végtelenből: az örökkévalóság, a léttörvény képpé, jelképpé transzponált kifejezője. A „*Játni nem tudó*” elől elrejti, a „*Játni tudó*” előtt föltárja a gondolati tartalmat, lelki, igazságot. Ezek a portrék gyönyörködtető emlékjelek; erkölcsi, lélektisztító erővel a sajnálat, együttérzés, szeretet, megbocsátás érzését is kiváltják. Az „*ikonikus kép*” a mindenségre nyíló ablak. „*Ikon-arcúság*” jellemzi az embert, mert a Teremtő „*ikon-képeit*” hordjuk. „*Isten títka a világ, / Isten a világé.*” (*Kolcov*) Sugallatos erővel beszélnek ezek a képek erről az emberről, a születéstől az elmúlásig, míg végül „*Ronccsá teljesül* az

ember.” (Nagy Gáspár) A zsoltárossal fohászkodunk: „*Taníts meg számba venni napjainkat úgy, hogy bölcsességgel telítsük szívünket.*”

A kifejezőeszközök minimumához szükség van a befogadó képzetének maximumára. A fotóművészet is varázslat, akkor is, ha az ember realista. Fénnyel írni, képekben gondolkodni talentumból fakadó égi ajándék. Nagy Ernő megfogalmazásában Molnár István Géza: „*Jó a fotómasinád, de sokkal jobb a kompozíciós érzéked, a szemed és a lelked a lényeg meglátásához. Örülök, hogy szereted és meg is látod a szépet.*” Magas szinten ismeri a dokumentumkép tárgyiasságát, a riportkép eseményt, környezetet és alakot egybekapcsoló sokoldalúságát, a montázskép átrendező és újratereztető lehetőségeit. Szereti a fekete-fehér színvilágú, tükör-fotókat (tükör-applikációkat), a rejtjelezett, a megoldás-megfejtés örömét is adó, a valóságot magasabb művészi síkra emelő megoldásokat. Az egri minaret egy autótűkörben látható, egy helsinki szobor tükörperspektívája a kezéből emelt műalkotás csúcán magát a fotóművészt láttatja. Ezek egy eltűnő világ jelképpé növekvő élményeinek, hangulatainak képi megörökítései, amelyek az élet terhei alól is felragyogó szépséget sugározzák.

Az anyaföld szeretete, az anteuszi, érintkezésre újuló erővel megajándékozó szülő- és lakóföld szeretete jellemzi a művészt, legyen az lepusztuló hegyi tájról, Eger és a Bükk vidékéről, a Kárpátokról, Finnországról, ahova jó sorsa elvetette. Ötlettel, szemléleti leleménnyel a látvány mögé férkőzve, a mögötte megbúvó drámai látomás közt teremt kapcsolatot, hoz létre új jelentést, tartalmat, amikor megörökíti a lebontott egri zsinagógát, a Holt-Tisza medrében, a repedezett földön felfedezi az ezeréves Magyarország és a körülötte lévő világ kontúrait. Lélekig hatóan rokonszenvez az öregekkel, elesettekkel, szembesül az elmúlásra figyelmeztető jelenségekkel. Empatikus kamerájával határozott látásmóddal tiltakozik a méltatlanságok ellen.

Szereti a fényt, bár Molnár István Géza 70 esztendő tapasztalatából tudja, hogy a fénytől elválaszthatatlan az árnyék. A fény filozófiája kimeríthetetlen kincsház, egyik háttérzetét Rónay György így értelmezi: „*Honnan jön ez a fény, / az űrben, az üres / égen a sugár? // Az a csillag talán / Már nem is létezik, / Ahonnan útrakelt. / Elmúlunk. De a fény / Partot ér valahol.*” A fotóművész is tudja, abban is igaza van Rónay Györgynek, hogy „*A világ nem közölhető. Hiába vágyol elmondani. / Amit közölhetsz: az egésznek árva, kopott darabjai. / Csak töredék lehet és dadogás csak, amíg benned az Ég / El nem indítja bűvös mértanának csillagrendszerét!*”

Molnár István Géza kiállítása számvetés és megmérettetés. Reményeim szerint, az érdeklődés felkeltése a fotóművész személye és alkotásai iránt. Biztatás és bizakodás jele az újabb reménykedésre: egy életművet reprezentáló album megjelenítésére. Utassy József *Az utolsó szó jogán* című verséből vett szavakkal kívánom a 70 esztendő fotóművészeknek: „*Maradjatok örökre velem: / Mindenség! / Szabadság! / Szerelem.*”

(Molnár István Géza *Időszünetek c. fotóalbumát* 2006. július 3-án Sopronban mutatta be az országos fotóművész táborban, szeptember 15-én pedig Egerben, a Bartokovics Béla Művelődési Központban – Eger Ünnepe.)

MINDEN ÉLŐ AZ ÉG ALATT...

Molnár István Géza „Időszeletek” című fényképalbumáról

BACHER KATALIN

„Mit málló kőre nem bízol:
mintázd meg levegőből.
Van néha olyan pillanat
Mely kilóg az időből.”
(Weöres Sándor)

Lapozgatjuk *Molnár István Géza* albumát, újból és újból előlve, egyre hosszasan s mélyebbre jutva, s érezzük: élők, dinamikusak ezek a fotók, átlengi őket az éltető munka neszezése, a röptető szél zúgása, a modern város ismerős zaja; kotyog a víz hullámverése a ladik körül, csobban a háló s muzsikára jár a táncba szedülők lába. Mégis: jótékony csönd uralkodik a képeken: mintha kinyitnánk egy ajtót, bekukucskálnánk, s odabent néma, időtlen felhő-puhaságban, igen, ott történnének az igazán fontos, emberi-örökkévaló dolgok... Épp ehhez illő végtelen nyugalom, belső béke, letisztultság és lírai finomság vezet a fotóművész kezét, mikor exponál.

Nézzük *Apor Elemér* író-költő portréját, ráfeledkezünk a szelíd-okos arcra, s a fényképen átdereng-átsüt mindkettőjük lelki fénye: „*hiszem a jót és vallom a szépet*”...

„*Életfa árnyékában*” üldögélnek a művész képein az életbarázdálta, gyönyörűséges arcú, emberek, s elnézve őket, nem tudjuk: valóság ez vagy népmese? Nekik elhisszük: három-négy emberöltő ide vagy oda, bizony három nap csupán egy év, miképp gyermekkorunkban nekünk azt mesélték... S láttukon elkap a vágy, az igaz létezés vágya: nem számít, mennyi meg nem élt öröm, elvetélt boldogság, hétkrajcáros szegénység, szelíden várakozó, reményvesztett magány kell ahhoz, hogy a mi arcunk is ilyen legyen egykor. Mindent vállalnánk, mert a képekből átsugárzik az ősi tudás: ez így szép, ez így emberi, csak így érdemes...

Arcok, szemek, s a kezek. Az öreg arcot megtámasztó, a dologban megfáradt, a megbékélt türelemmel várakozó, a csecsemőt ölelő, a kerítésbe kapaszkodva reménykedő kezek, – lám: a kezeknek is van emlékezete: hány megélt vagy éppen elmaradt simogatás, érintés, végső búcsúzás, fohász hagyott rajtuk időemlék-nyomot!

Nézzük a fekete-fehér portrékat, s valóságérőtelenséggel és mélységben éljük át mások színes időszakát, valóságát, életét-létét-lényegét. Nem más ez a teljes elfogadással alapuló belesimulás, egygyválás, mint a képi katarzis: a szeretet pillanata. Belefeledkezünk a sorsokba, egyre inkább magába burkol minket az idő, s hátrahagyva jelenünket, leginkább ég és föld között lebegünk, s bizony még onnét is fölfelé nézünk...

Íme, az ősi titok közelébe értünk, s hogy eljuttasson bennünket ide, a művésznek nincs szükségére fortélyokra, kimódolt beállításokra, művi eszközökre: a fény és árnyék segítsé-

gével tompít, kiemel, a kontraszttal lényegét láttat. Hogy mennyire nagy hatással, erővel teszi ezt fekete-fehér képein, arra bizonyíték a mozdulat, mellyel a néző legszívesebben szelíden háritáná a kényeztetést, az album nagyalakú, színes képét, hisz nincs is rá szükség. Alkotásai arányérzékkel, kellő visszafogottsággal komponáltak: nincs felesleges, zavaró részlet, semmi sem kívánkozik ki belőlük. Tudja: a kevesebb mindig több, s az elhallgatás, a csönd, a szünet jelzésértékű, elgondolkodtat, többletjelentést ad.

Vasárnap. Férfiak, nők öregek, gyerekek tartanak a réten át hazafelé, mintha film peregne: ünneplő, fekete ruhában, méltósággal, tartással, de már némi felszabadultsággal lépkednek a dűsvirágú réten. Szinte érezzük a mezők tágasságát, mindent áthat és beragyog a napfény. A filmből hirtelen állókép, kimerevített pillanat lesz. Értelmet kap a hiátus: a templom hiánya s egyben magától értetődő jelenléte a képen. Magasabbrendűvé válik, megszentelődik általa a táj, a hazafelé tartó emberekre évszázadok visszfénye hull. *Felderengő emlékezés.* A feketeruhás menet sötét vonala és a ragyogó, világos-virágos természet kontrasztja nem az ellentétet, hanem az egységet, a végtelen egymásba fonódást fejezi ki. Az ember létezése egyszerre a magasztosban, a lelket érintőben és a természet ős-örömös szabadságában az igazi ünnep jelét, a lét teljességét hordozza.

A művész mindenbe mélyen belelát, viszi a látás szenvedélye; szemlélődik, tűnődik maga is, s tudja: a világ annál érdekesebb, minél közelebből nézi az ember. Témáit művészi érzékenységgel, a teljes elfogadás, odatartozás szellemében választja ki, legyen az a természet bármely része-eleme. De számot vet a történelem idősíkjával is: az eseményeket fűzésre rendezi, s ily módon dokumentálva egyben értelmezi is.

Tudjuk: *jelen* önmagában igaziból nincs, abban mindig benne munkál-lyüktet a *múlt* egy darabja, és már benne remeg a *jövő* egy íve-szelete is. A zaklatott idők kérdései elől nem tér ki: a megoldások nem külsődlegesek, felszínen mozgó. Hazavezet minket: a haza, a szülőföld ezerarcú, elnyugtató otthonossága s az *arche-origó*: mi magunk... Mindehhez emberi tapintat, alázat társul, a fotókon szereplők így meghitt, intim viszonyba kerülnek befogadójukkal. A kép és nézője egymásra talál, s lelki találkozásuk keresztjében erőthit adó, gyógyító energia születik. Áhítat, csodálkozás: az élet tisztelete. A rendet magasztalják a képek, az öröktől fogva létöt, a mai világban is utat mutatót. A gyökereinkből, a valamikori forrásból valót. Mert legyenek a képek szereplői akár elesettek, a sorsnak kiszolgáltatottak, elgyötörtek, mégis mindegyikük erős, szeretetre s nem pedig szájalomra áhító-vágyódó *Ember*. Szép képi metaforaként is értelmezhetjük az egymás után látható, a sors által próbára tett, hajlott hátú emberek és fák képét, s átérezzük *Ancsel Éva* meglátását: „Nagyon sokszor kell földig görnyedni, földig öregedni terhek alatt, és nagyon jól kell ismerni a földet, hogy az ember háta egyenes maradjon.”

A művész bele meri helyezni a véges idővel rendelkező szereplőit a végtelen időbe. Derűs szemmel, szerető megbocsátással figyel a hétköznapi hőseit, mindnyájunkat, akiknek mindennapi szükséglete az idő mérhetősége, hogy teljesíteni tudjuk óraidő-ritmusunkat, s gyakran észre sem vesszük, hogy mindeközben az élet-kamera már nem premier plámban veszi életünk fontosnak vélt eseményeit, s ahogy lassan kitávolodunk az életből, már épp hogy csak totál plámban látszódunk, majd kis pontként, hogy aztán létezésünk fontos és lényegtelen darabkái majd a mitológiai, körkörös idő mérlegetje... Nincs kezdet és nincs vég.

Az album végessége viszont kalitka-szűkösség a művésznek, csupán a hely hiányából és a még többoldalú megmutatkozás vágyából fakad, hogy az utolsó, lezáró oldalak nem

tudták teljes töretlenséggel fenntartani az addigi ragyogó tematikai egységességet és gondolati ívet. Várjuk-vágyjuk hát az „időszeletek” újabb cikkelyét, s szubjektív érzés csupán, hogy a lokálpatrióta szeretett városánál vagy a természeti pillanatképeknél ismét többet fognak mondani a „portréfestő” élet-képei, hisz oly sokan vannak ebben az országban olyanok, akik számára lényegi, hogy valaki felmutassa, felragyogtassa keserves sorsukban is a szépséget és lehetőséget.

A képek addig is párbeszédbe elegendnek velünk, s ez a dialógus arra ösztönöz, gondoljuk meg: jó gazda módjára mi magunk el tudunk-e számolni majd a múltó idő nekünk jutó szeletével? Nemcsak haszonnal, de méltósággal, emberséggel, hittel...

A sárospataki vár belső udvara. (Fazekas Péter grafikája.)

E számunk szerzői

Arany Lajos (1954) – főiskolai oktató, anyanyelvi lektor, lapszerkesztő. Szülőhelye révén kötődik ahhoz a térséghez, ahol az Új Hegyvidék megjelenik. A debreceni egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. Írásai rendszeresen megjelennek a lapokban, folyóiratokban. Pályájának kezdetén *Telekes Béla* (1873 – 1961) élete és költészete állt érdeklődésének középpontjában. (*Debrecen.*)

Bacher Katalin (1965) – magyar-angol szakos tanár. *Mosonmagyaróváron* született, *Budapest*-*ten* a *Szent István Gimnáziumban*, az *ELTE Tanárképző*, majd *Bölcsészettudományi Karán* tanult. Elvégezte a MÚOSZ újságíró-iskoláját is. (*Budapest.*)

Bakos Kiss Károly (1977) – költő, az *ELTE Bölcsészettudományi Karán* tanul. Az *Együtt* felfedezettje, vers-kategóriában e folyóirat nivódijának kítüntetettje. Első kötete előkészületben az ungvári *Intermix Kiadónál*. (*Budapest.*)

Balla Teréz (1951) – költő, író, etnográfus, a kárpátaljai *Forrás Stúdió* tagja, a *Lévay József Református Gimnázium és Diáktothon* tanára. Hosszú időn keresztül néprajzi kutatásokat végzett a finnugor népek között. (*Miskolc.*)

Bartha Gusztáv (1963) – író, költő, drámaíró. Az *Együtt* című folyóirat *Nivódijának* kítüntetettje (próza-kategória, megosztva *Horváth Sándorral*). Legutóbbi kötete *Talált történetek* címmel jelent meg az ungvári *Intermix Kiadónál* 2006-ban. (*Nagybereg.*)

Becske József Lajos (1965) – költő, grafikusművész, az *Együtt* felfedezettje. Két verskötete jelent meg: *Indián szívek a kövön* (2002), *Barlangok mélyén* (2005). Az utóbbit sajátkezűleg illusztrálta. (*Visk.*)

S. Benedek András (1947) – költő, szerkesztő, művelődéstörténész, *Együtt* című, szamizdat-jellegű diákfolyóirat (1965-1967) megalapítója. 1976-ban kényszerítő körülmények közt áttelepült *Magyarországra*, de makacsul és büszkén ma is kárpátaljinak vallja magát. A 2002-ben újraalapított *Együtt* c. folyóirat főmunkatársa. (*Budapest.*)

Bertha Zoltán (1955) – *Kölcsey-díjas*, *Tamási Áron- és József Attila-díjas* irodalomtörténész, a budapesti *Károli Gáspár Református Egyetem* professzora Fő kutatási területe a határon túli magyar irodalom. 2006-ban megjelent kötete: *Erdélyiség és modernség*. (*Debrecen.*)

Brenyó József (1963) – tanár, újságíró, az *I. A. T. Kiadó* alapító igazgatója. *Magoncok* c. könyvsorozatával pályakezdő írónak nyújt publikálási lehetőséget. (*Budapest.*)

Budinszki István (1983) – egyetemi hallgató a *Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán*, történelem-politológia szakon. Lapunk állandó szerzője. A *Szendrői Várbarátok Egyesületének* elnöke. (*Szendrő.*)

Czébely Lajos (1951) – költő, helytörténeti kutató. Az *Együtt* állandó szerzője, eddig egy verskötete, egy irodalmi igénytel megírt naplója és *Visk* történetét feldolgozó monográfiája jelent meg könyv alakban. (*Visk.*)

Csanálossi Béla (1948) – helytörténész, honismereti kutató, lapunk szerkesztője, a *Lévay József Református Gimnázium és Diáktothon* tanára. Legutóbbi kötete (*Miskolc. Várostörténeti kalauz*) 2003-ban jelent meg. (*Miskolc.*)

Cs. Varga István (1946) – irodalomtörténész, kritikus, *Németh László-, Jeszenyin- és Kalász László-kutató*. Az *ELTE* tanszékvezető egyetemi tanára, lapunk szerkesztője. *Vaszlej Mittedíjat*, *Pro Universitate* és *Pro Agria-díjat* kapott. Legutóbbi kötetében csángóföldi utazásairól tudósít: *Rokonföldön* címmel 2004-ben jelent meg. (*Eger.*)

Duma-István András (1955) – *Bethlen Gábor*-díjas költő, író, helytörténeti és néprajzi kutató. A *Szeret-Klézse Alapítvány* elnöke, tagja az *Erdélyi Magyar Írók Ligájának*. Legutóbbi kötete *Csángó mitológia* címmel látott napvilágot a csíkszeredai *Hargita Kiadóhivatal* gondozásában. (Klézse.)

Fazekas Péter (1973) – festő, grafikus, földrajz-rajz szakos tanár. Több egyéni és csoportos kiállításon mutatta be alkotásait. Témái között megkülönböztetett helyet kaptak szűkebb hazájának, a *Sajó-Bódva közének* nevezetességei, melyeket finom kidolgozású grafikákon örökített meg. (Edelény.)

Fecske Csaba (1948) – *Szabó Lőrinc*- és *Pro Literatura*-díjas költő, író, lapunk szerkesztője, az *Új Holnap Stúdió* vezetője. Legutóbbi kötete *Első életem* címmel a *Bibor Kiadó* gondozásában jelent meg 2006-ban. (Miskolc.)

Ferenczes István (1945) – *József Attila*- és *Tamási Áron*-díjas költő, író, a *Székelyföld* és a *Moldvai Magyarság* című kulturális periodikák alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete *Túlexponált fényképek* címmel jelent meg a csíkszeredai *Pallas-Akadémia* kiadó gondozásában.

Fodor Géza (1950) – költő. Az *Együtt* szerkesztőbizottságának tagja. Legújabb kötete a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség* kiadójának gondozásában *Viharos Hold a jávoron* címmel megjelenés előtt áll. (Ungvár.)

Füzesi Magda (1952) – költő, *Táncsics*-díjas újságíró, a *Kárpátaljai Hirmondó* című lap főszerkesztője. (Nagybereg–Budapest.)

Gyüre Lajos (1931) – költő, író. Magyar-történelem szakos tanár, doktori címet szerzett. 1986 és 1990 között a kassai Thália Színház dramaturgja, majd művészeti vezetője. Több mesejátékot írt. Vers- és prózakötetei jelentek meg. (Kassa.)

Hadobás Pál (1953) – Istvánffy-díjas honismereti kutató, az edelényi Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Múzeum igazgatója. Több könyve jelent meg. (Edelény.)

Horváth Sándor (1957) – író, költő, újságíró, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztő-helyettese, az *Együtt* szerkesztőbizottságának tagja, próza-kategóriában e folyóirat nívódíjának kitüntetettje.

Iancu Laura (1978) – író, költő, népmese gyűjtő, PHD hallgató a *Pécsi Tudományegyetemen*. Tagja a *Magyar Írószövetségnek*, és az *Erdélyi Magyar Írók Ligájának*. Legutóbbi kötetei: *Pár csángó szó* (2004, versek); *Az aranyréce* (2005, mese gyűjtemény); *Magyarfalusi emlékek* (2005, fényképmonográfiák). (Budapest – Magyarfalva.)

Jáki Sándor Teodóz (1929) – Bencés szerzetes, népzene gyűjtő és kutató, lapunk állandó szerzője, a győri *Czuczor Gergely Bencés Gimnázium* tanára, polihisztor, csángó-kutató. (Győr.)

Jánosi Zoltán (1954) – *Év Könyve*-díjas, *Széchényi Professzori Ösztöndíjas* irodalomtörténész, a *Nyíregyházi Főiskola* főigazgatója, lapunk szerkesztője. Legutóbbi kötete *Kő alatti fény* címmel a *Felsőmagyarország Kiadónál* jelent meg 2006-ban. (Nyíregyháza.)

Kaló Béla (1954) – kritikus, publicista, pedagógus, lapunk kritikai rovatának szerkesztője. *Fecske Csabával* készített riportkötetet 2003-ban jelent meg az egri *Gonda Kiadónál*. Korábbi kötete: *Irodalmi kávézó* (2002). Jelenleg *Varga Rudolf-monográfián* dolgozik. (Szuhogy.)

Kathona Mónika (1967) – bölcsészdoktor, népzene gyűjtő és -kutató, népdal-énekes. *Első, Kallós Zoltán* gyűjtéséből válogatott CD-je tavaly jelent meg. Jelenleg újabb CD-jének anyagán dolgozik. (Debrecen.)

Kocsis Csaba (1959) – író, előadó- és fotóművész, publicista, a *Bihari Füzetek* szerkesztője, 2005 óta állít ki fotográfiákat. Lapunk állandó szerzője. *Erdélyi Gábor*-díjas, 2006-ban *Berek*

Barátja emléklappal tüntették ki. Legutóbbi kötetei: *Vizummal a szülőföldre* (2004); *Ezüstkert* (2005).

Ködöböcz Gábor (1959) – irodalomtörténész, *Kányádi-kutató*, állandó szerzőnk, az egri Esterházy Károly Főiskola tanára. Legutóbbi kötetei: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003). (Eger.)

Lászlóffy Csaba (1939) – *József Attila-díjas*, *Misztótfalusi Emlékermes* író, költő, irodalomtörténész, esszéista. Lapunk állandó szerzője, mintegy negyven kötete jelent meg különböző műnemekben, legutóbb *Összegyűjtött drámái* láttak napvilágot. (Kolozsvár.)

Lengyel János – (1973) író, költő, az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanul. Egyike az *Együtt* felfedezettjeinek. Második kötete *A valóság szaga* címmel 2006-ban jelent meg az ungvári *Intermix* Kiadónál. (Budapest.)

Máriás József (1940) – kritikus, publicista, *Felsőbányán* született, magyar-történelem szakos diplomát szerzett, a *Szatmári Hírlap* volt főszerkesztője. (Nyíregyháza.)

Márkus Béla (1945) – irodalomtörténész, a *Debreceni Egyetem* professzora. Fő kutatási területe: a határon túli magyar irodalmak. Korábban az *Alföld* szerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Külön sors – külön irodalom* (2002), *Tények és képzetek* (2005). (Debrecen.)

Mihályi Molnár László (1953) – tanár, költő, publicista, helytörténész, lapunk főszerkesztő-helyettese. Jelenleg a kassai *Magyar Ipariskola és Kereskedelmi Akadémia* tanára. *Fohászok virradatért* c. verseskötete 2000-ben *Ungváron* jelent meg. Most van előkészületben *Napszentület* c. könyve (Szepsi.)

Nagy Gáspár (1949 – 2007) – *Kossuth-* és *József Attila-díjas* költő, író, esszéista, a *Hitel* és a *Katolikus Rádió* szerkesztője. A *Magyar Írószövetség* egykori titkára. 1956 szellemiségének megtörhetetlen őrzéséért *Nagy Imre-emléklappal* kitüntetésben részesült.

Nagy Zoltán Mihály (1949) – *József Attila-* és *Év Könyve-díjas* költő, író, az *Együtt* című folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete, *A sátány fattya* című regénytrilógia befejező része a *Magyar Napló* Kiadónál jelent meg 2004-ben *A teremtés legnehezebb napja* címmel. (Csonka-papi.)

Penczkófer János (1959) – író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő. *Nagyszőlősen* született, *Beregszászon* él. Az *Együtt* szerkesztőbizottságának tagja, tanulmány-kategóriában e folyóirat nívódíjának kitüntetettje. Legutóbbi kötete (*Boldogasszony-tenyere*, versek) 2005-ben jelent meg. (Beregszász.)

Szabó István Pál (1985) – Az *ELTE Bölcsészettudományi Karának* magyar-német szakos, végzős hallgatója. Elsősorban az irodalom érdekli (a korai magyar és német irodalomtól egészen a kortársig), de a nyelvek – német, angol, latin – tanulását éppúgy fontosnak tartja. Írása jelent meg a *Magyarantítás* 2006. évi 3-4. számában. (Budapest.)

Vári Fábiani László (1951) – *József Attila-díjas*, *Balassi-emlékkardos* költő, író, műfordító. A *Magyar Írószövetség Kárpátaljai* írócsoportjának és az *Együtt* szerkesztőbizottságának elnöke. Népköltészeti gyűjtőmunkájáról, ruszin népballadák fordításairól szintén ismert. *Vannak ringó bölcsők* című népballada-gyűjteményének második, bővített kiadása megjelenés előtt áll. (Mezővári.)

